

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ

МАТЕРІАЛИ І ДОКУМЕНТИ

Книга п'ята

Підготував Славко Бурда

100 років організованої праці та життя українців у Загребі

100-річчя Українського товариства «Просвіта» в Загребі

50-річчя Українського культурно-просвітнього товариства «Кобзар» – Загреб

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ / МАТЕРІАЛИ ТА ДОКУМЕНТИ

Книга п'ята

Видавець

Українське культурно-просвітнє товариство «Кобзар» Загреб

Відповідальний за випуск

Славко Бурда

Автори наукових праць та статей, опублікованих у збірнику

Валерій Власенко, Галина Саган, Святослав Рублик, Микола Нагінний,
Віолетта Дутчак, Ганна Карась, Наталя Толошняк, Микола Мушинка, Олег Румянцев,
Павло Головчук, Славко Бурда, Руслан Кухаренко, Оксана Трумко, Назар Данчишин,
Петро Моціянка, Ольга Моціянка, Єлизавета Михалковська

Матеріали зібрав, упорядкував та підготував до збірника

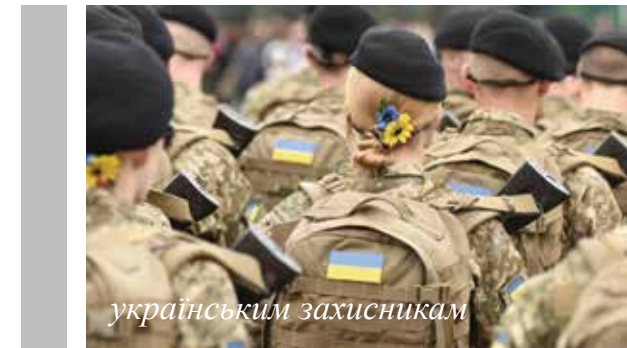
Славко Бурда

Рецензенти

Степан В. Віднянський, доктор історичних наук, професор
Василь М. Даниленко, доктор історичних наук, професор

Книга видана за підтримки Ради національних меншин Республіки Хорватія
Запис СІР доступний у комп'ютерному каталозі Національної та університетської
бібліотеки в Загребі під номером 001146648
ISBN 978-953-96527-6-8

Загреб, 2022 р

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ

МАТЕРІАЛИ І ДОКУМЕНТИ

ЗМІСТ

Славко Бурда
ВСТУПНЕ СЛОВО УПОРЯДНИКА / с.11

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ
НАУКОВІ СТАТТІ / с.16

Валерій Власенко
СТО РОКІВ НА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНІЙ НИВІ / с.17
До історії Українського товариства «Просвіта» в Загребі

Галина Саган, Святослав Рублик
УКРАЇНСЬКЕ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНЕ
ТОВАРИСТВО «КОБЗАР» - ЗАГРЕБ / с.53
Українське культурно-просвітне товариство «Кобзар» м. Загреб:
50 років діяльності з організації діаспорного життя в Хорватії

Микола Нагірний
УКРАЇНЦІ ЗАГРЕБА НАПРИКІНЦІ ХХ СТОЛІТТЯ / с.89
Українці Загреба наприкінці ХХ ст. (1990-ті роки)

Віолетта Дутчак
АСПЕКТИ ТВОРЧОЇ СПІВПРАЦІ МИТЦІВ ПРИКАРПАТТЯ ТА ХОРВАТІЇ
НА ЗЛАМІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ / с.111

Ганна Карась, Наталя Толошняк
ХОРВАТСЬКИЙ ЖУРНАЛ «ĆIRILOMETODSKI VJESNIK» ЯК ФАКТОР
ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИКОЗНАВСТВА
В ЄВРОПЕЙСЬКУ НАУКУ / с.123

РОЗДІЛ ДРУГИЙ
ЖУРНАЛІСТИЧНІ СТАТТІ / с.138

Павло Головчук

УКРАЇНЦІ В ХОРВАТІЇ ТА В БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНІ / с.139

Славко Бурда

ПЕРЕСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО БОСНІЇ / с.143

Руслан Кухаренко

УКРАЇНЦІ В ХОРВАТІЇ / с.149

Славко Бурда

УКРАЇНСЬКЕ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНЕ ТОВАРИСТВО / с.155

“КОБЗАР” ЗАГРЕБ 3 нагоди 45-річчя успішної діяльності

Петро Моціянка, Ольга Моціянка

ТОВАРИСТВО «КОБЗАР» У ЗАГРЕБІ / с.161

Єлизавета Михалковська

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ ГІДНО ВІДЗНАЧИЛИ 120-У РІЧНИЦЮ

ПЕРЕСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ХОРВАТІЇ / с.165

Оксана Трумко, Назар Данчишин

ПРЕДСТАВНИКИ МІОК-У ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У «14-ІЙ ЦЕНТРАЛЬНІЙ

МАНІФЕСТАЦІЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ ХОРВАТІЇ / с.173

ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ СВЯТКУВАННЯ 120-РІЧНИЦІ ПЕРЕСЕЛЕННЯ

УКРАЇНЦІВ ДО ХОРВАТІЇ / с.175

Виступ і висновки Галини Саган, доктора історичних наук, професора історичного факультету Київського університету імені Бориса Грінченка

Заява та висновки Його Високоповажності, Посла України в Республіці Хорватія, доктора наук Василя Кирилича

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

ОГЛЯДІ ТА РЕЦЕНЗІЇ / с.178

Олег Румянцев

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ – МАТЕРІАЛИ І ДОКУМЕНТИ - КНИГА ДРУГА / с.179

Галина Саган

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ: МАТЕРІАЛИ І ДОКУМЕНТИ

(КНИГА ДРУГА) / с.185

упоряд. Славко Бурда. Загреб, 2020. 320 с.

До 120-річчя переселення українців на землі Хорватії

Микола Мушинка

РЕЦЕНЗІЇ НА ДРУГУ, ТРЕТЮ І ЧЕТВЕРТУ КНИГУ

«УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ: МАТЕРІАЛИ І ДОКУМЕНТИ» / с.189

Вийшла друга книга „Українці Хорватії”

Третя книжка Славка Бурди „Українці Хорватії”

Четверта книга Славка Бурди „Українці Хорватії”

Славко Бурда

ВСТУПНЕ СЛОВО УПОРЯДНИКА

Славко Бурда

У 2022 році українці міста Загреб відзначають 100-річчя своєї організованої діяльності та життя у столиці Хорватії, давньому і головному центрі хорватів і хорватської держави.

Загреб - відоме європейське місто, яке із задоволенням відвідують численні групи туристів, політиків, дипломатів, бізнесменів, науковців, любителів історії, християнства, архітектури та всіх інших тонкощів, які пропонує місто.

Так, в цьому білому Загребі, який, здається, ніби завис у повітрі, підкреслений небесним кольором в оточенні розмаїття зелені та паркового ансамблю, біля гори Медведниця та найвищої вершини Слемена вже кілька століть живуть русини та українці.

Довгий час місто перебувало під владою Австро-Угорщини. З 1918 року, після закінчення Першої світової війни, Загреб перебуває у складі нової Версальської держави - Королівства сербів, хорватів і словенців.

До того в Загребі вже жили русини, які брали активну участь в іллірійському русі за відродження хорватів. Ще за часів Австро-Угорщини разом із Жумберацькими Ускоками у 1777 році, за згодою Папи Римського та імператриці Марії Терезії було засновано Крижевецьку єпархію.

Після закінчення першої світової війни, велика група українців що опинилися в той час у Загребі, прагнула створити своє організоване товариство. Засновники Товариства добре знали, що в Загребі, як і в усьому новозаснованому королівстві є велика кількість українців, які прибули до цих країв з різних причин, кількома хвилями міграції, і що крім вже організованого духовного життя, слід організувати й інші сфери життя. Йшлося про політичні, дипломатичні, гуманітарні, культурні, освітні потреби українців у всіх частинах нової держави. Ще більшою ця потреба виникла з тієї причини, що з розпадом і зникненням Австро-Угорщини та імперської Росії новостворена соціалістична Україна як республіка Радянського Союзу не мала дипломатичних відносин з Королівством Югославія.

На національну свідомість та пробудження економічної міграції українців, наприкінці XIX – на початку XX ст., вплинули політичні (білі) мігранти, які втікали до цих регіонів з імперської Росії, яка охоплювала значну територію сьогоденної України. Раніше економічні емігранти з України автоматично

отримували громадянство, а політичні отримували політичний притулок і довго чекали на отримання югославського громадянства.

Тож 100 років тому, завдяки цим двом категоріям мігранства, політичним і попереднім економічним мігрантам з України та деяким представникам русинської інтелігенції та духовенства, об'єднаних навколо церкви, а також деяким хорватським друзям у штаб-квартирі товариства «Хорватський дракон» у Горньому Граді у Загребі, у фортеці біля Кам'яної брами, 28 червня 1922 року було засновано українське товариство «Просвіта».

У цій п'ятій книзі, як і в усіх раніше виданих книгах «Українці Хорватії: матеріали і документи» про діяльність українського товариства «Просвіта» інформує у науковій статті відомий український вчений та історик Сумського університету - Валерій Власенко. Наукова стаття є результатом його багаторічного дослідження діяльності українського товариства «Просвіта», починаючи від його заснування, періоду між двома світовими війнами і до перерви в роботі.

Після закінчення Другої світової війни серед русинів і українців не спостерігається значної світської діяльності. Русини замкнені у своєму колі. Їхне культурне товариство «Просвіта» у Руському Керестурі припинило роботу з приходом угорців і окупацією Бачки армією Хортиєвої Угорщини. Після закінчення другої світової війни і вже в соціалістичній Югославії як русини, так і українці відчували дещо більше почуття організації на духовному рівні під проводом церкви, але з великою обережністю з огляду на новий суспільний лад і відокремлення церкви від держави. Серед русинів у Воєводині починає народжуватися більша активність, що частково вплине на русинів у Хорватії, що живуть за Дунаєм. Що ж до українців, особливо українців Боснії. Українці масово залишають північну пасивну частину Боснії та населені села навколо Прнявора і переселяються переважно до Воєводини та частково до Хорватії. Це час післявоєнного будівництва і Югославія будується в соціалістичному і комуністичному напрямку, народний фронт діє і в ньому окреслюється братерство і єдність усіх народів і народностей. У той час відбуваються культурні події й серед українців, русини краще влаштовуються у Воєводині і вже відкривають свою гімназію, свою газету, радіо. Українці в Боснії також активні, створюють свою Раду національності та намагаються допомогти українцям і русинам у Хорватії. Представники інтелігенції з політичного, культурного та церковного життя пропонують зібрати молодь та інтелігенцію з Воєводини, Боснії та Хорватії. Вони дають початок і стають традиційними щорічними зборами, щороку в іншій Республіці. У регіоні Воєводини, у Республіках Боснія та Хорватія створюються нові культурні зібрання, відкривається багато маніфестацій і центральний фестиваль «Червона троянда» в Руському Керестурі. Починають працювати русинські та українські письменники. У Хорватії у Вуковарі 1968 р. було засновано Союз русинів і українців Республіки Хорватії, а у Загребі 13 травня 1972 р. - Культурно-просвітне товариство русинів-українців Загреба.

Про заснування та початок роботи цього товариства до сьогоднішньої діяльності в цій п'ятій книзі «Українці Хорватії: матеріали та документи» пише науковець, історик, доктор наук - Галина Саган з історичного факультету Київського університету імені Бориса Грінченка та магістр історичного факультету - Святослав Рублик. Науковець та історик Микола Нагірний, викладач Володимир-Волинського педагогічного фахового коледжу ім. А.Ю.Кримського Волинської обласної ради пише про діяльність Товариства та його членів у 1990-х роках, коли в Хорватії велася Вітчизняна війна за суверенну, вільну та незалежну Хорватію.

Це дві нові наукові статті, одна авторства вчених - Галини Саган і Святослава Рублика, а друга вченого - Миколи Нагірного, які були опрацьовані та написані в академічній манері після надання та дослідження письмового та доступного матеріалу з різних джерел. Існуючі українські та русинські часописи, інтерв'ю та розмови з керівниками товариства, а також архіви товариства і центральних організацій були тим головним джерелом, яке дало змогу науковцям з України висвітлити важливі події з історії 50-річної діяльності Українського культурно-просвітного товариства «Кобзар» в Загребі.

До цих науковців приєдналися вчені з Івано-Франківського університету Василя Стефаника, науковець і професор Віолетта Дутчак, науковець і професор Ганна Карась; доцент Наталля Голошняк з Університету Краля Данила, також з Івано-Франківська. У той час як професорка Віолетта Дутчак у своїй науковій статті детальніше розповідає про діяльність, різноманітні культурні заходи та фестивалі із залученням працівників культури до роботи з українцями в Хорватії та Загребі, професор і доктор мистецтвознавства Ганна Карась та доцентка Наталля Голошняк пишуть про журнал «Ćirilometodski vjesnik» як чинник інтеграції українського музичного мистецтва в європейську науку.

Відзначаючи минулого року 120-річчя імміграції українців до Хорватії, кілька науковців домовилися, не знаючи ще тоді про напад російського агресора на Україну, разом відзначити 100-річчя заснування Українського товариства «Просвіта» та 50-річчя Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба, яке змінило назву товариства на Українське культурно-просвітне товариство «Кобзар» Загреб.

Відразу після початку війни в Україні я налагодив з ними контакт і запитав, що вони думають, чи вдасться нам виконати план видання п'ятої книги «Українці Хорватії: матеріали і документи» в циклі цих ювілярів. Отримав відповідь, якщо дозволять обставини, бо частина з них була мобілізована в українську армію, а і деякі з них мешкають близько до лінії фронту.

Професор і науковець Валерій Власенко проживає в місті Суми. Суми неодноразово зазнавали атак, бомбардувань та обстрілів російського агресора. Науковець Микола Нагірний був мобілізований за військовим обов'язком і направлений для оборони та захисту від нападів російського агресора. У науковців

Галини Саган, Ганни Карась та Віолетти Дутчак були свої сімейні і робочі обов'язки, у деяких з них на передовій мобілізували й рідних. Деякі з них живуть у Києві, а деякі в Івано-Франківську. Ми знаємо, що обстріли з боку російського агресора були по всіх містах України. На самому початку жорстокого наступу російського агресора на Україну ситуація була дуже невизначеною. Однак коли з'явилася можливість і нам вдалося налагодити контакт, ми визначили й узгодили терміни виходу їхніх наукових статей, які ми включимо до збірника або до п'ятої книги, подібно до того, як ми робили в перших чотирьох книгах. Мені приємно відзначити, що всі вони вчасно надали свої наукові статті, і зараз ми маємо п'яту книгу.

Перший розділ містить п'ять неопублікованих досі наукових праць, які вперше публікуються в цій книзі. Висловлюю всім їм щиро й глибоку подяку за те, що незважаючи на воєнну обстановку та небезпеку для власного життя, вони продовжували співпрацю та написання цих наукових статей, опублікованих тепер у п'ятій книзі «Українці Хорватії: матеріали та документи».

У другому розділі п'ятої книги «Українці Хорватії: матеріали і документи» подано кілька публіцистичних статей, пов'язаних з працею та діяльністю українців Боснії, Хорватії та Загреба з посиланням на українців Хорватії та Українське культурно-просвітнє товариство «Кобзар» із Загреба. Про це пишуть: Павло Головчук, Славко Бурда, Єлизавета Михалковська, Оксана Трумко, Назар Данчишин, Руслан Кухаренко, Петро Моціянка, Ольга Моціянка. Також подано відгуки науковця і професора Галини Саган та Посла України в Республіці Хорватія Василя Кирилича після успішно проведеної XIV-ї Центральної маніфестації культури українців у Хорватії, що відбулася минулого року в Загребі та частково у Крижевцях.

У третьому розділі книги ми обрали огляди на другу книгу «Українці Хорватії: матеріали та документи» Олега Румянцева, PhD, Університет Палермо, Італія та доктора історичних наук Галини Саган з історичного факультету Київського університету імені Бориса Грінченка. Користуючись нагодою, особливо дякуємо професору, доктору наук, академіку НАН України Миколі Мушинці, який не лише написав рецензії на другу, третю та четверту книги «Матеріали і документи», а й виступив за те, щоб рецензії на другу і четверту книги були надруковані в журналі українських письменників «Дукля» у Словаччині.

Наприкінці цього вступного слова я хотів би подякувати всім, насамперед авторам наукових статей, науковцям Валерію Власенку, Галині Саган, Миколі Нагірному, Віолетті Дутчак, Ганні Карась, Наталі Толошняк, Святославу Рублику. Рецензентам книги Степану Віднянському та Василю Даниленку, доктору наук Олегу Румянцеву і доктору історичних наук Галині Саган за співпрацю та письмовий огляд другої книги та академіку НАН України, професору Миколі Мушинці за письмові рецензії другої, третьої та четвертої книг «Українці Хорватії: матеріали та документи» та опубліковані рецензії на другу і четверту книги в

українському журналі «Дукля», який виходить у Словаччині.

Хочу також висловити слова вдячності й іншим співавторам, публіцистичні статті яких ми включили й опублікували в п'ятій книзі, - Павлу Головчуку, Єлизаветі Михалковській, Оксані Струмко, Назару Данчишину, Петру і Ользі Моціянка та Руслану Кухаренку. Особлива подяка журналісту та публіцисту сину Сергію Бурді, який розробив обкладинку та технічно підготував книгу до друку.

Хочу подякувати Послу України в Республіці Хорватія Його Високоповажності Василю Кириличу та пані Галині Саган, докторці історичних наук, професорці кафедри всесвітньої історії Київського університету імені Бориса Грінченка за теплі слова підтримки, а Світовій організації українських жінок СФУЖО та Світовому Конгресу Українців та його президенту Павлу Гроду за надіслані вітальні листи.

Подяка Славкові Бурді від Київського університету

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ
НАУКОВІ СТАТТІ

UDC: 325.25(=82)(497.1)

Валерій Власенко,
Сумський державний університет,
м. Суми, Україна

СТО РОКІВ НА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНІЙ НИВІ

(До історії Українського товариства «Просвіта» в Загребі)

Валерій Власенко

Цього року виповнюється віковий ювілей потужній громадській організації українців у Хорватії – Українському товариству «Просвіта» (УТП, *Ukrajinsko društvo prosvjete*) в Загребі. З нагоди цієї вікопомної події варто згадати сторінки історії Товариства, його провідних діячів та напрямки діяльності у період між Першою та Другою світовими війнами. Саме в цей період найбільш сприятливі умови для організованого життя українських емігрантів склалися в Хорватії, яка на той час входила до складу Королівства сербів, хорватів і словенців (КСХС). Хорвати прихильно ставилися до українців, оскільки обидві нації прагнули мати власну державність. За часів Австро-Угорщини, коли хорватські й західні українські землі перебували в межах однієї держави, чимало українців із Західної України проживало у Хорватії взагалі та Загребі зокрема. На початку 1920-х рр., коли до КСХС у складі білої армії П. Врангеля прибули вихідці з Великої (Надніпрянської) України, у хорватській столиці західні українці склали більшість серед українських емігрантів. Дехто з них мав вищу освіту або навчався в Загребському університеті. Рівень їхньої національної свідомості був вищим, ніж у новоприбулих зі Східної України. Саме тому в Загребі і виникли перші громадські організації міжвоєнної української політичної еміграції в КСХС/Югославії – Українська студентська громада й Українське товариство «Просвіта». Ці організації тісно співпрацювали у різних галузях суспільного життя українців.

Зауважимо, що йдеться не про всю українську еміграцію, а лише про політичну, тобто ту її частину, яка була політично вмотивованою, ідеологічно визначеною, організаційно структурованою та сповідувала ідею відновлення української державності в різних її формах. Це ті емігранти, які мали політичні вподобання або належали до певного політичного середовища (національно-демократичного, консервативно-гетьманського, радикально-націоналістичного та ін.), сповідували певну ідеологію (ліберальну, націоналістичну, соціалістичну та

ін.), входили до складу українських громадських організацій або брали участь в їхньому житті та виступали за вільну і суверенну Україну. Українське товариство «Просвіта» в Загребі, яке в міжвоєнний період мало мережу філій у багатьох регіонах країни, можна вважати громадською організацією української політичної еміграції, оскільки політичні емігранти не тільки склали її основу, але й очолювали організацію та скеровували її діяльність. Тому автор ставить собі за мету охарактеризувати склад, організаційну структуру й основні напрямки діяльності УТП в Загребі та Белграді в міжвоєнний період. У пропонуваній роботі автор не розглядає політичні складові діяльності УТП, обмежуючись лише згадкою про них у контексті висвітлення складу «Просвіти» та її культурно-освітньої діяльності. Політичний аспект її діяльності потребує окремого ґрунтовного розгляду.

На початку 1920-х рр. найбільш активно у справі самоорганізації виявилася українська студентська молодь, яка навчалася в югославських вищих школах. Згодом вона долучиться і до УТП. Але якщо в Белграді молодь перебувала «під опікою» російських студентських організацій (Лимар, 1923: 68–69), то в Загребському університеті українці створили власну студентську організацію. Вперше думку про необхідність такої спілки було висловлено на зборах українських студентів університету, що відбулися 28 січня 1922 р. А вже 12 травня того ж року статут «Української студентської громади у Загребі» (УСГ, *Ukrajinsko studentsko društvo u Zagrebu*) студенти подали до сенату університету на затвердження. 17 травня відбулися установчі збори УСГ (Роговий, 2008: 219). У них взяли участь Дмитро Бережний, Яків Болобан, Олександр Горчинський, Іван Горянський, Григорій (Грегор) Калюжний, Богдан і Любомир Макарушки, Володимир Моклович, Павло Луцький, Микола Осідач та Микола Юрійчук. До складу управи були обрані Л. Макарушка (голова), О. Горчинський (заступник), П. Луцький (секретар), І. Горянський (скарбник), М. Юрійчук (бібліотекар) (HR–HDA, 1353–3908: 6). 9 лютого 1923 р. югославська влада затвердила статут УСГ (HR–HDA, 1353–3908: 23), тобто на той момент Українська студентська громада в Загребі була єдиною легальною організацією українських емігрантів у КСХС.

На початку червня 1922 р. до УСГ належало 18 студентів, зокрема із Наддніпрянської України – 4, Східної Галичини – 11, Бачки, Срема і Боснії – 3. З них 16 осіб були колишніми військовими. Під час Першої світової війни й Української революції 1917–1921 рр. вони служили у військових формуваннях Австро-Угорщини (8 осіб), Росії (4), УНР (4), ЗУНР (8) та Червоній Українській Галицькій Армії (5). На 20 червня 1922 р. у складі УСГ перебувало вже 28 членів. Навесні наступного року у зв'язку з виїздом більшості студентів-галичан із Загреба була обрана нова управа у складі Сергія Сухорукова (голова), Всеволода Лавріва (заступник), Григорія Бордукало (секретар), Г. Калюжного (скарбник), Григорія Павлоградського та Ірини Дятків (члени). Членами-фундаторами УСГ були відомий громадський діяч, колишній почесний консул УНР в Загребі, професор Стефан Лукіянович та один з керівників УТП в Загребі В. Войтанівський (Роговий, 2008: 219–221).

Склад й організаційна структура

29 червня 1922 р.¹ з ініціативи групи громадських діячів у складі Івана Будза, Василя Войтанівського, Івана Дрогобецького, Івана Ерделі, Антона Жука, Івана Калая, М. Коміліча, Іллі Крайцара, Федора Лабоша, Павла Луцького, Богдана Макарушки, М. Осідача, Олеся Спенула, Йосипа Філаса, Григорія Шевчика та Петра Штурман-Зайченка були скликані установчі збори, які схвалили статут Товариства. За зразок було взято статут львівської «Просвіти». До управи УТП обрали І. Будза (голова), В. Войтанівського (заступник), І. Калая (секретар), Й. Філаса (скарбник), А. Жука (бібліотекар), наглядової ради (ревізійна комісія) – Клименка й І. Крайцара (HR–HDA, 1353–3399: 15–25). Головна мета організації – об'єднання на культурно-освітній основі всіх українців, які проживали на території КСХС (HR–HDA, 1353–3399: 19). Адреса: *Ukrajinsko Društvo Prosvjete, Zagreb, Kamenita Vrata, gradska čitarnica* [З еміграційного, 1922: 14], а в 1935 р. – *Zagreb, ul. [Franje] Račkog, br. 11/IV* [ЦДАГО 269–2–281: 114зв].

Виникнення нової громадської організації викликало занепокоєння у керівництва русинської організації «Руське народно-просвітне товариство» (РНПД, Руске народне просвітне друштво) в м. Рускі Керестур, яке було засновано на декілька років раніше. Заступник голови управи РНПД о. Юрій Біндас листовно звернувся до управи УТП, висловивши занепокоєння щодо можливої конкуренції двох товариств. В. Войтанівський переконав його у протилежному. На думку члена управи «Просвіти», товариства не могли конкурувати, оскільки РНПД опікувалося переважно бачвансько-сремськими русинами, а УТП як загальноукраїнська організація займалося поширенням української культури та підвищенням національної свідомості політичних емігрантів й українців, які проживали в Хорватії та Боснії. З'ясування позицій двох організацій не призвело до їх ворожнечі (Латяк, 2002: 52–53).

До затвердження югославською владою статуту УТП просвітяни виявили мінімальну діяльність, співпрацюючи, наприклад, у 1922–1923 рр. із Українською студентською громадою в культурно-освітній сфері, проте «вже наприкінці 1924 р. життя УСГ зовсім завмерло і той мертвий сезон тривав до 1932 р.» (ЦДАВО, 3905–2–165: 8).

¹ У науковій літературі зустрічаються помилки щодо дати (день місяця або рік) заснування товариства. Див.: Козлитин В. Д. (1996). *Русская и украинская эмиграция в Югославии (1919-1945 гг.)*. Харьков: 252; Патер І. Г. (2011). *Українська еміграція до Південної Європи (за матеріалами Центрального державного історичного архіву України у Львові. Вісник Львівської комерційно академії, сер.: гуманітарні науки. 10: 184.*

Попри те, що статут УТП був досить поміркованим щодо національного питання, Міністерство внутрішніх справ КСХС зволікало з його затвердженням. Урешті-решт 7 лютого 1925 р. статут було затверджено (HR-HDA, 1353–3399: 42)². У травні того ж року обрали нову управу. До її складу увійшли І. Будз (почесний голова), В. Войтанівський (голова), Всеволод Лаврів (заступник), Григорій Шевчик (секретар), Федір Лабош (скарбник), Анатолій Майлушевський (бібліотекар), ревізійної комісії – І. Каляй та Олесь Степун. Запасними членами управи та комісії обрали Миколу Камінецького, Осипа Костельника й А. Жука (Дописи, 1925: 4).

З покращенням правового становища емігрантів, припиненням адміністративної діяльності російських організацій біженців, ліквідацією для емігрантів обмежень щодо пересування територією країни та зміни місця проживання в середині 1920-х рр. кількість емігрантів взагалі й українських зокрема в Белграді збільшилася. Колишній член правління УТП Василь Андрієвський, який на I Конференції української еміграції, що відбулася 1929 р. в Празі, говорив про той період так: «Як раз в той час, тобто без малого чотири роки тому, у Білгороді зібралося трохи більше українців. Нестерпима атмосфера, яку творила російська реакція на чолі з своєю Комісією по справах біженців, чи як самі росіяне називали її “Чорна Чека”, трохи розвіялась, з’явилися кращі умови перебування українців у самому Білгороді, а разом з цим і кращі умови для праці. Натурально, що в білгородських українців з’явилася думка відкрити і тут якусь свою організацію. Після довгих обговорень вирішено було відкрити філію Загребської Просвіти з тих причин, що для створення філії уже існуючого товариства потрібно було далеко менше формальностей і більше певності було в тим, що відкриття організації буде дозволено» (ЦДАГО, 269–2–258: 28).

До того ж, у середині 1920-х рр. із Загреба виїхали провідні діячі УТП І. Будз, В. Войтанівський, Г. Шевчик, М. Юрійчук та інші. 29 січня 1926 р. у Белграді була заснована філія УТП. До її управи обрали І. Будза (голова), Володимира Шухевича, Павла Павлович-Шуру (заступники), В. Андрієвського (секретар), Володимира Вільковського (бібліотекар), Мар’яна Тумира (скарбник) й Івана Радченка (референт музично-драматичного відділу). Адреса філії: *I. Budz, «Putnik», Kolarčeva 1, Beograd* (Різні вісти, 1926: 4). Пізніше управа філії УТП розташовувалася у приміщенні по вул. Негушева (*Njeguševa*), 51 (ЦДАГО, 269–2–268: 163зв). Упродовж 2 років філія діяла більш-менш злагоджено, без внутрішніх конфліктів, була активною та чисельною. До неї записувалися і групи українців, які проживали в інших містах Сербії. Так, у січні 1928 р. філія УТП в Белграді мала близько 150 членів, зокрема 40 галичан, її нелегальна філія у Новому Саді

2 Професор Загребського університету Є. Пашенко стверджував, що до набуття офіційного, легального статусу УТП в Загребі діяло як секція хорватського товариства «*Domagoj*». Див.: Пашенко Є. (2010). Українська інтелігенція і розвиток хорватської україністики. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки (Острог). 15: 372.

– 22 члени, групи українців у Смедерево – 7, Великому Бечкереку – 15, Осієку – до 20 осіб із Наддніпрянщини та 70 з Кубані, тоді як центральна організація в Загребі налічувала лише 30 членів (ЦДАГО, 269–2–262: 35). Тому 30 січня 1928 р. управа філії УТП в Белграді повідомила Міністерство внутрішніх справ про рішення загальних зборів УТП в Загребі від 27 листопада 1927 р. перенести місце перебування центрального управління Товариства до Белграда (АЖ, 14–64–204: 97)³.

Українське товариство «Просвіта» в Белграді об’єднувало українців різної політичної орієнтації. Так, голова управи І. Будз спочатку був прихильником політичних структур ЗУНР в еміграції та на західноукраїнських землях, публікувався в берлінському часописі «Український Прапор» та львівській пресі, згодом орієнтувався на гетьмана Павла Скоропадського. Секретар управи В. Андрієвський підтримував Уряд УНР в еміграції, його статті друкувалися на сторінках унерівської преси – паризького тижневика «Тризуб». До складу УТП входили також гетьманці та так звані малороси⁴. Згодом це призвело до напруження у стосунках між членами управи – прихильниками різних українських політичних таборів. Ситуація загострилася з приїздом до Белграда прихильника гетьмана П. Скоропадського Миколи Зоц-Кравченка, який намагався включити до складу «Просвіти» якомога більше малоросів, запозичити для УТП гроші у російських емігрантських організацій та сербської влади. Після обрання у лютому 1928 р. нової управи УТП, у складі якої переважали наддніпрянські українці на чолі з В. Андрієвським, відбувся розлад у роботі «Просвіти». Товариство опинилося на межі розпаду (ЦДАГО, 269–2–269: 198). Зауважимо, що В. Андрієвський листовно налагодив зв’язок з унерівцями – міністром закордонних справ УНР в еміграції Олександром Шульгиним, адміністратором друкованого органу Уряду УНР в еміграції тижневика «Тризуб» Іларіоном Косенком та представником військового міністра УНР в еміграції на Балканах і в Туреччині полковником Василем Філоновичем (ГДА СБУ: 6–1–73081 фп: 32–34).

У червні 1928 р. при УТП почав діяти драматичний гурток на чолі з Михайлом Манглером. Згодом він перетворився на драматичну трупу «Просвіти». Основу гуртка (трупи) склали малороси. Це також викликало невдоволення частини членів, які виступали за політизацію діяльності «Просвіти» (ЦДАГО, 269–2–258: 29–30). Невдовзі на базі драматичної трупи утворилося «Українське художньо-драматичне товариство», яке періодично співпрацювало з УТП.

3 В українській емігрантській пресі зустрічаються помилки щодо дати загальних зборів УТП у Загребі про перенесення центрального офісу Товариства до Белграда. Замість 27 листопада вказано 27 вересня. Див.: Хорив (1942). Українська еміграція в Югославії. Українські вісти. Берлін. 3 (7 лютого): 6.

4 Йдеться про уродженців України, які, опинившись в еміграції, не виокремлювали себе політично від російської еміграції і Росії взагалі та визнавали свою окремішність від росіян лише у галузі мови та культури.

Через особисті амбіції В. Андрієвського та його бажання створити більш політизовану громадську організацію, яка б орієнтувалася у своїй діяльності на Уряд УНР в еміграції, частина членів УТП в Белграді у вересні 1928 р. вийшла зі складу «Просвіти» та створила Українську громаду (УГ). Проте не всі прихильники УНР в Югославії схвалювали такий крок колег. Голова управи філії УТП в Новому Саді полковник Олександр Колтоновський у листі до Василя Филоновича від 15 червня 1928 р. стверджував, що треба було зробити все, щоб: «“Просвіта” не пропала, зберегти її на майбутню працю і тому мусив вжити шляху піддержки групи п[анів] галичан, бо не треба затуляти очі на правду, вони народили її, вони поширили, вони безумовно варті і гідні діячі просвітянські. Щодо їх політичних поглядів, це третя річ і вона не дає нам право зруйнувати цю організацію, не маючи можливості дати взамін другу...» (ЦДАГО, 269–2–269: 198).

Відносини УТП в Белграді з УГ не були дружніми та взаємовигідними. Восени 1928 р. на сторінках української («Діло», «Тризуб») та югославської («Обзор») преси з'явилися критичні статті про опонентів. Спроби з боку керівництва «Просвіти» в особі колишнього сотника військово-морської авіації, викладача 2-ої Белградської гімназії Володимира Вільковського залучити до справи примирення з керівництвом УГ В. Филоновича (ЦДАГО, 269–2–271: 14, 118–121) й О. Колтоновського (ЦДАГО, 269–2–275: 152–153) не дали позитивних результатів. Надалі обидва товариства діяли окремо, конкуруючи між собою.

У червні 1932 р. югославська влада заборонила центральну організацію УТП в Белграді. Висувалося декілька версій щодо причин закриття централі «Просвіти». Так, невдовзі після цієї події на сторінках друкованого органу Української партії соціалістів-революціонерів з'явилася стаття, в якій у розкладі белградської «Просвіти» та припиненні її діяльності звинуватили Державний

Центр УНР й особисто представника військового міністра УНР на Балканах В. Филоновича (З громадського, 1932: 26). Члени філії УТП у Новому Саді відкинули всі звинувачення у причетності полковника до заборони Товариства. 21 липня 1932 р. на офіційному бланку філії вони надіслали В. Филоновичу листа з підтримкою його діяльності з об'єднання українських організацій в Югославії (ЦДАГО, 269–2–278: 5–6). У липні того ж року Українська громада «Кобзар» у Смедерево також спростувала всі закиди редакції журналу «Трудова Україна» до В. Филоновича щодо причетності до закриття белградської «Просвіти» (ЦДАГО, 269–2–258: 43зв–44). На думку інших українських емігрантів, югославська влада припинила діяльність УТП через його «комунофілство» (Хорив, 1943b: 6; Liskij, 1990–2000: 294).

Українські студенти у Загребі

Члени УТ «Просвіта» - Загреб

УТП в Белграді мало декілька філій. У 1927 р. у Новому Саді сформувалася група з 22 осіб, які записалися до белградської «Просвіти». Це були уродженці Київщини, Полтавщини та Харківщини. У січні 1928 р. група заснувала філію УТП у Новому Саді. Її організатором був полковник О. Колтоновський. 1 березня того ж року статут філії був затверджений (ЦДАГО, 269–2–269: 28–38зв, 78). У серпні 1928 р. управа філії домовилася з управою Новосадської кубанської станиці ім. кошового отамана З. Чепіги (підпорядковувалася генералу І. Павліченку) про спільні дії в культурно-освітній і громадській сферах, економічну та моральну підтримку (ЦДАГО, 269–2–270: 31). Навесні 1929 р. у зв'язку з виїздом частини членів філії на роботу до інших місцевостей їх кількість зменшилася спочатку до 19, а потім до 15 осіб. З березня 1929 р. до складу її управи входили О. Колтоновський (голова), Б. Мартос (секретар), М. Ревич (скарбник), Олекса Жаботинський (бібліотекар) (ЦДАГО, 269–2–272: 16зв, 28). У 1929–1930 рр. філія виступала за об'єднання всіх українських сил у країні, брала участь у нарадах зі створення

Союзу українських організацій в Югославії (ЦДАГО, 269–2–276: 8). Але у зв'язку із виїздом О. Колтоновського у червні 1931 р. на роботу до Сирії активність організації зменшилася, а з 1933 р. філія ледве жила (ЦДАГО, 269–2–278: 50зв). З лютого 1932 р. до складу управи входили Іван Венгрженевський (голова), О. Жаботинський (заступник), Б. Мартос (секретар), М. Вітчинкін (скарбник), Бурдиновський (бібліотекар) (Хроніка, 1932: 15). У лютому наступного року керівний склад філії змінився: О. Жаботинський (голова), М. Гавва (заступник), Б. Мартос (секретар), Вітчинкін (скарбник), Бурдиновський (бібліотекар). До ревізійної комісії обрали І. Венгрженевського та П. Загоруйка (Хроніка, 1933: 30).

У 1928 р. у м. Скоп'є сформувався напівлегальний український гурток у складі 6 осіб – членів УТП в Белграді. Очолив його Олександр Петренко. З метою набуття статусу філії група подала на затвердження статут організації (ЦДАГО, 269–2–269: 114зв–115зв). Лише влітку 1931 р. він був затверджений (ЦДАГО, 269–2–277а: 50). Проте філія УТП у Скоп'є так і не виявила активності. У середині 1930-х рр. через пасивність її членів філія фактично припинила свою діяльність. Спроба перетворити філію на Українську громаду також не дала позитивних результатів (ЦДАГО, 269–2–282: 177). До керівного складу філії у різний час належали О. Петренко, І. Будз, В. Вільковський і Д. Байбузенко.

Філія УТП в Загребі до початку 1930-х рр. не була активною й обмежувалася поодинокими культурно-освітніми заходами. Але з ліквідацією белградської «Просвіти» місцеві просвітяни вирішили відновити централю УТП в Загребі. Вперше така ідея була висловлена у червні 1932 р., але через арешт майна «Просвіти» в Белграді її реалізація розтягнулася на рік. 15 червня 1933 р. загальні збори філії УТП в Загребі схвалили нову редакцію статуту, яку місцева хорватська влада затвердила 27 жовтня того ж року (HR–HDA, 1353–3399: 59).

Активізації діяльності УТП в Загребі сприяло і те, що у 1932 р. до місцевого університету вступило декілька студентів із Західної України, які прибули до «дешевої» Югославії з Праги і Левена (Лувена)⁵. Як згадував Євген Мацях, «Прага була “задорога”, а Лювен з його “етикою” на медичному факультеті “засхолястичний”» (Мацях, 2002: 51). Ці студенти і відновили «Українську студентську громаду», проте не як самостійну організацію, оскільки ініціативна група налічувала менше 10 студентів, а як секцію УТП (рішення управи УТП від 19 лютого 1934 р.) (ЦДАГО, 4465–1–312: 1зв). У травні 1936 р. УСГ мала вже 25 членів. До її управи належали Осип Коропей (голова), Андрій Пелліх (заступник), Іван Яцусь (секретар), Осип Мисак (скарбник), Василь Барицький (бібліотекар), ревізійної комісії – Михайло Степчишин, Євген Мацях та Григорій Гарбачевський. У листопаді 1937 р. була обрана нова управа у складі М. Степчишина (голова), О. Мисака (заступник), І. Яцуся (секретар), Є. Мацяха (скарбник), В. Барицького

(бібліотекар), ревізійна комісія – О. Корепея, Ольги Коліщицької та Романа Стадника (З журналі, 2008: 134–135, 165).

У березні 1932 р. в Празі відбулося святкування 20-ліття Українського пласту. На ньому були присутні і молоді українці із Загреба та ті, які збиралися навчатися у Загребському університеті. Саме вони тоді і заснували українську групу пласту. Того ж року на II Національному югославському джемборі (з'їзд) в Загребі через протест гостей із Польщі українську групу визнали складовою частиною делегації пласту з Чехословаччини (Кульчицький, 1951: 34)⁶. У 1934 р. група була реформована у IX курінь старших пласту «Перелетні» Союзу українських пласту-емігрантів. Керівники куреня вели переговори із Союзом югославських пласту про реєстрацію IX куреня самостійною організацією (З нашого, 1934: 6). Але через неможливість легалізуватися 1935 р. курінь змушений був припинити своє існування. За час свого існування курінь перебував під опікою загребських «Просвіти» та «Української студентської громади» (Пагу-ангаре, 1936: 12–13). До складу курінної команди входили Є. Мацях (курінний), М. Степчишин (писар) та О. Мисак (скарбник) (Короткий, 1936: 4).

У 1933 р. розпочався новий етап в історії загребської «Просвіти». У діяльності УТП відбулися кількісні й якісні зміни. По-перше, Товариство намагалося поширити свій вплив не тільки серед українських політичних емігрантів й українців у Хорватії та Боснії, але і бачвансько-сремських русинів, які проживали у Воєводині (регіони Бачки і Срема). Склавши статут відповідно до нових вимог югославського законодавства, УТП в Загребі виступило ініціатором перереєстрації всіх філій «Просвіти», зокрема і тих, які вважали своїм центром РНПД у Руському Керестурі. Загальні збори УТП, що відбулися у жовтні 1933 р., закликали місцевих українців вступити до нього, долучитися до організації курсів з ліквідації неписьменності та використовувати вдома тільки українську мову. Тоді ж оновилося і керівництво загребської «Просвіти». До складу управи обрали В. Войтанівського (голова), Г. Калюжного (заступник), М. Степчишина (секретар), Василя Могильницького (скарбник), о. Михайла Костюка з Козарця, о. Івана Левицького із Старої Дубрави, д-ра Г. Шевчика з Кучева, М. Юрійчука з Оточца, д-ра Людвика Карманського із Загреба (члени), контрольної (ревізійної) комісії – о. Михайла Фірака, д-ра Володимира Софієвського та Степана Гриба (Терлюк, 2002: 78–79).

По-друге, ширилася мережа філій. У середині 1930-х рр. були відкриті філії у Баня Луці, Козарці, Муїнцях, Прняворі, Штрбцях та представництва у Брезіку (відпоручник Петро Сливка), Гаєві (Остап Бородій), Дев'ятині (Петро Шабадин),

⁶ Більш докладно про розвиток українського пласту в Хорватії див.: Власенко В., Курінної О. (2021). До історії українського Пласту в Загребі у 1930-ті роки. Українці Хорватії. Матеріали і документи. Кн. 4. Міжнародна наукова конференція в Загребі з нагоди 120-річчя переселення українців до Хорватії. Загреб: 66–72.

⁵ Левен (нід. *Leuven*, фр. *Louvain*) – місто в Бельгії, в якому знаходиться найстаріший в країні університет. У міжвоєнний період у ньому навчалася декілька десятків українських емігрантів.

Дервенті, Детляку (Антон Гралок), Камениці (Євстахій Легенький), Каніжі (Петро Недогон), Кучеві (Г. Шевчик), Лішні (Микола Чорний), Сараєві, Сібіні (Осип Макаруч), Старій Дубраві (І. Левицький), Хорвачанах (Олекса Лаврів). З часом представництва перетворювалися на філії. У другій половині 1930-х рр. осередки УТП відкрилися і в інших місцевостях. Наприкінці 1934 р. «Просвіта» мала вже 619 членів, зокрема почесних – 5, фундаторів – 4, жертводавців – 12, звичайних – 598, з-поміж них у Загребі – 63, Баня Луці – 106, Козарці – 80, Прняворі – 58, Муїнцях – 60, Штрбцях – 65, Брезіку – 17, Гаєві – 12, Старій Дубраві – 35, Детляку – 21, Лішні – 31, Камениці – 29, Дев'ятині – 15, Хорвачанах – 12, Сараєві – 4 (Liskij, 2008: 57–58). У вересні 1937 р. УТП мало 8 філій і близько 1 тис. членів (Liskij, 1990–2000: 297; Кулеба, 2007: 26).

Українці Боснії

Проте суцільного об'єднання філій під егідою загребського центру не відбулося. Декілька років фактично існувало дві «Просвіти» – у Загребі та Боснії. Перша, незважаючи на задекларовану у статуті аполітичність, орієнтувалася на хорватські політичні партії, що для українців Боснії, де переважали сербські політичні сили, мало б негативні наслідки в умовах гострої політичної боротьби за владу в центрі і на місцях. Друга під час виборчих кампаній намагалася бути нейтральною (Терлюк, 2002: 80–81). Велику увагу висвітленню діяльності загребської «Просвіти» приділяли часописи «Рідне слово» (з жовтня 1933 р., Пішкурівці, Дервента, Рускі Керестур) за редакцією о. М. Фірака, «Український клич» (з 7 червня 1934 р., Загреб) та «Вістник Українського Товариства Просвіти» (з 1936 р., Загреб) за редакцією В. Войтановського, а також періодично місцева газета «Vrbaske novine» (Баня Лука) (Liskij, 2008: 59). Боротьба між поміркованою частиною українців/руси́нів, яких в УТП уособлював М. Фірак, та її радикальною, націоналістичною частиною на чолі з головою управи загребської «Просвіти» В. Войтанівським знайшла відображення на сторінках тогочасної української преси в Югославії (З журналів, 2008: 111–114, 122–127).

Непорозуміння існувало і між центральною організацією УТП у Загребі та деканатами греко-католицької церкви в Прняворі та Баня-Луці. Церкві не подобалася діяльність загребської «Просвіти» з об'єднання усіх українців в Югославії, незалежно від конфесійної приналежності. Греко-католицька церква закидала керівництву УТП, що воно «працює з православними» (ЦДАГО, 269–2–269: 67; Кулеба, 2007: 28). Через ці суперечності почали виникати самостійні організації – «Українська матиця» (Баня-Лука), греко-католицька читальня ім. Маркіяна Шашкевича в Козарцю, Українське культурно-просвітнє товариство ім. Тараса Шевченка в Прняворі, студентські товариства «Пробоем» і «Дніпро» (Ліський, 2002а: 40; Liskij, 2003–2004: 67). На ґрунті непорозуміння керівництво загребської «Просвіти» вдавалося до адміністративних заходів. У листопаді 1937 р. управа Врбаської бановини в Баня Луці за наполяганням управи УТП, яка посилалася на нібито суперечності у статуті УТП, заборонила діяльність її філій у деяких боснійських населених пунктах. Замість них активну культурно-освітню діяльність розгорнули читальні «Просвіти», більшість з яких була заснована місцевими греко-католицькими парафіями. Після скасування заборони на діяльність філій у 1939 р. вони відновили свою роботу (Терлюк, 2002: 82). Діяльність УТП у Загребі була припинена у 1941 р.

Місцевими осередками загребської «Просвіти» були її філії. 31 грудня 1933 р. завдяки Михайлу Костюку в Козарцю припинило своє існування РНПД, що діяло з 1928 р., натомість відкрилася філія УТП. У червні наступного року вона мала вже 80 членів (ЦДАВО, 4465–1–192: 3зв). При філії діяв драматичний гурток. Наприкінці 1937 р. місцева влада заборонила діяльність філії, у лютому 1939 р. відновила. До складу управи відновленої філії увійшли о. Є. Легенький (голова), Григорій Барщевський (заступник), Володимир Ментус (секретар), Микола Пахлевський (скарбник), Марина Барщевська (бібліотекар), Петро Мирецький, Ілля Карасій (члени), ревізійної комісії – Микола Чернявський та Анна Голик. М. Пахлевський – делегат від філії до загальних зборів УТП у Загребі (3 журналів, 2008: 177).

У 1934 р. відкрилося одразу 6 філій. 15 лютого заходами Петра Шлапака була заснована філія УТП у Штрбцях. У червні 1934 р. вона мала 65 членів (ЦДАВО, 4465–1–192: 3зв). У березні 1937 р. до складу управи філії належали Василь Маланчук (голова), Сильвестр Маланчук (заступник), Володимир Соболь (секретар), Степан Каваць (скарбник), Степан Сенік (бібліотекар), ревізійної комісії – Василь Федьчшин і Василь Фаріон. Михайло Данчук – делегат від філії до загальних зборів УТП у Загребі. У квітні 1939 р. місцева влада затвердила статут бібліотеки-читальні філії УТП у Штрбцях (3 журналів, 2008: 162–163, 180–181).

4 березня 1934 р. була заснована філія УТП в Муїнцях. У червні того ж року до складу її управи були обрані Василь Мельник (голова), Йосип Ляхович (заступник), Іван Зарванський (секретар), Василь Букало (скарбник), Іван Сенчук (бібліотекар), ревізійної комісії – Євстахій Мельник та Андрій Фетенко. Влітку

1934 р. філія мала 63 члени, зокрема 19 жінок. Але статут філії був затверджений лише 1 липня 1936 р. (АЖ, 66–311–527).

11 березня 1934 р. відкрилася філія УТП в Прняворі. У червні того ж року вона мала 58 членів (ЦДАВО, 4465–1–192: 3зв). У цьому боснійському місті бібліотека-читальня «Просвіти» була започаткована ще 1909 р. Вона підпорядковувалася УТП у Львові. До її першого керівного складу увійшли Василь Семак, Степан Грицай, Дмитро Германюк, Іван Рудник, Степан Хомишин, Іван Свінський, Іван Ардан, Гринько Маланчук, Дмитро Фарина, Михайло Маланчук, Михайло Заболотний та Олекса Косаревич (Кулеба, 2007: 21).

Оскільки в середині 1930-х рр. керівники філій УТП у Боснії більше переймалися вирішенням економічних проблем своїх членів, заснуванням кооперативів, ощадно-позичкових кас, торговельних і ремісничих об'єднань, а провід УТП у Загребі більше уваги приділяв суспільно-політичній роботі, то між ними виникали певні суперечки (І. Г., 1936: 6). З метою їх припинення 18 липня 1935 р. у Прняворі відбулася спільна нарада представників осередків «Просвіти» під проводом голови управи УТП у Загребі В. Войтанівського. У ній взяли участь делегати із Загреба, Брезіка, Вареш-Майдану, Гаєві, Детляка, Камениці, Козарця, Лішні, Лужанів, Муїнців, Прнявору, Опс'єчка, Расавця, Старої Дубрави, Хорвачан та Штрбців. Осип Коропей виголосив доповідь про становище української нації на еміграції, зокрема в Югославії, В. Войтанівський – про релігійні суперечки, що заважають консолідації українських національних сил, Андрій Пелліх – про поширення серед емігрантів й української національної меншини в Югославії культурно-освітньої діяльності, Ілля Гемон (Гимон) – про заснування кооперативів серед українців у Боснії та Славонії, Іван Каган – про необхідність будівництва домів під бібліотеки-читальні, Василь Семак – про потребу консолідації всіх українців. Наслідком наради стала координація дій центральної організації та місцевих осередків УТП у різних сферах діяльності у 1936 р. (Liskij, 2008: 61–62).

У 1937 р. до керівного складу філії УТП у Прняворі були обрані Ярослав Фарина (голова), Василь Микитишин (заступник), Ілля Гемон (секретар), Олекса Микитишин (скарбник), Стефан Свідерський (бібліотекар), Антон Коростіль і Микола Небесний (члени), ревізійної комісії – Іван Свідерський та Іван Рожко. Григорій Миськів – делегат від філії до загальних зборів УТП у Загребі (З журналів, 2008: 161).

З 1912 р. у Прняворі діяла Українська ощадно-позичкова каса (кредитний кооператив). 24 березня 1935 р. на її базі місцева філія УТП заснувала Українську селянську ощадну касу. До її управи увійшли і члени керівних органів філії УТП І. Свідерський, В. Микитишин, Г. Миськів, пізніше – ще й М. Небесний (Кулеба, 2007: 34–35).

2 липня 1936 р. у Прняворі за сприяння місцевої греко-католицької парафії була заснована Українська читальня. На початку 1937 р. її статут було опубліковано

на сторінках часопису «Рідне слово» (Правила, 1937: 3). У 1938 р. читальня мала 52 члени (Liskij, 2008: 65). У 1937 р. філія УТП у Прняворі організувала дитячий садок під керівництвом студентки медичного факультету Загребського університету О. Колішицької, спортивну і музичну секції (З журналів, 2008: 157).

9 квітня 1934 р. була заснована філія УТП у Бая-Луці, яка мала всього 10 членів (ЦДАВО, 4465–1–192: 3зв). Очолював управу філії Максим Війтюк. Невдовзі вона припинила існування. Більшість місцевих українців підтримала греко-католицьких священиків, які вважали, що центральна організація УТП повинна перебувати там, де проживає більшість українців, тобто в Бая-Луці або Прняворі, а не в Загребі (Liskij, 2008: 60–61). Тому наступного року була створена самостійна організація «Українська матиця».

Антон Івахнюк, Надя Ружницькі, Юліан Ружницький, Анкіца, Михайло Вінтонів (Загреб, 1935)

12 червня 1934 р. завдяки заходам Івана Яцуся була відкрита філія УТП у Камениці (ЦДАВО, 4465–1–312: 1зв). Її керівником був о. Євстахій Легенький.

26 червня 1934 р. була заснована філія УТП у Старій Дубраві (ЦДАВО, 4465–1–312: 1зв). Її очолювали Петро Яловий та о. Іван Левицький.

15 грудня 1935 р. відкрилася філія УТП у Хорвачанах. До ініціативної групи належали Олекса Бобрек, Олекса та Петро Бортник, Іларіон Бригадир, Іван Гайдукевич, Адам Дерен, Кость Заставний, Іван Калинюк, Петро Комаревський, Іван та Максим Корпак, Яків Курцеба, Олекса і Стефан Лаврів, Іван Новосад, Микола Пронь, Федір Сенишин, Іван та Степан Сікора, Іларіон Стасюк, о. Василь Стрільчик, Петро Федорак та Павло Фігурек. До складу управи були обрані І. Гайдукевич (голова), Я. Курцеба (заступник), О. Лаврів (секретар), К. Заставний (скарбник), І. Стасюк (бібліотекар), І. Калинюк, І. Корпак, С. Лаврів, С. Сікора та Ф. Сенишин (члени), ревізійної комісії – І. Новосад (голова), П. Бортник, М. Пронь (члени). 14 лютого 1937 р. філія мала вже 47 членів. До складу управи входили І. Гайдукевич (голова), П. Бортник (заступник), Ф. Сенишин (секретар), С. Лаврів (скарбник), І. Стасюк (бібліотекар), ревізійної комісії – О. Лаврів (голова), К. Заставний та Я. Курцеба (АЖ, 66–311–527). У січні 1939 р. філія мала 50 членів. До складу управи належали о. В. Стрільчик (голова), П. Бортник (заступник), І. Гайдукевич (секретар), С. Лаврів (скарбник), М. Пронь (бібліотекар), П. Корпак, С. Сікора, Матвій й Олекса Бортники, Степан Корній (члени), ревізійної комісії – І. Калинюк, Степан Канюка та І. Стасюк (Ів-ич, 1939: 10).

22 березня 1936 р. була заснована філія УТП у Гаєві (Хорив, 1943а: 8). Наступного року вона перетворилася на Українську читальню. У березні 1937 р. читальня мала 30 членів, до складу її управи входили Степан Береза (голова), Степан Дерех (заступник), Теодор Курман (секретар), Іван Сеньчук (скарбник), Михайло Пацюк (бібліотекар), Микола Явний (член), ревізійної комісії – Остап Бородій, Павло Новицький та Іван Баран. У січні 1939 р. читальня мала 46 членів, до складу її управи належали Василь Демянчук (голова), П. Новицький (заступник), Михайло Романків (секретар), Степан Пацюк (скарбник), Степан Моравський (бібліотекар), ревізійної комісії – Т. Курман, М. Явний та Степан Лотачевський (3 журналі, 2008: 164, 175).

Організаційну роботу щодо створення філій у Шумече та Канижі розпочав навесні 1936 р. член УСГ у Загребі, студент медичного факультету Загребського університету Андрій Пелліх. Влітку того ж року разом з ним прибули члени

Надія і Антон Івагнюк
Загреб, жовтень 1942 р.

УСГ у Загребі Всеволод Левицький та Зенон Фалендиш. Перший зайнявся загальними організаційними справами, другий влаштував дитячий садок (близько 50 дітей), третій організував музично-танцювальні курси для дітей. Плідна культурно-освітня діяльність студентів дала позитивний результат. 22 листопада 1936 р. відбулися установчі збори, на яких був присутній представник управи УТП у Загребі Осип Коропей. Вони і започаткували філію УТП у Шумече. До складу управи були обрані Гнат Фарина (голова), Степан Максимчук (заступник), Дмитро Сушко (секретар), Павло Фарина (скарбник), Мільон Луців (бібліотекар), Теодор Романів і Степан Торконяк (запасні члени), ревізійної комісії – Пилип Романів та Михайло Сушко. Павло Фарина – делегат до загальних зборів УТП в Загребі.

У середині вересня 1937 р. відбулися установчі збори філії УТП у Канижі. Вітальне слово виголосив о. Микола Орос. Привітав

місцевих українців з відкриттям філії і член центральної управи УТП у Загребі Євген Мацяк. До управи філії були обрані о. М. Орос (голова), Петро Поляк (заступник), Семен Застрижений (секретар), Петро Волохач (скарбник), Михайло Семків (бібліотекар), Петро Грамняк та Іван Бойко (запасні члени), ревізійної комісії – Осип Мочук і Петро Застрижений. Іван Майбуга – делегат до загальних зборів УТП у Загребі. Вступний внесок складав 5 динарів, щорічний внесок – 12 динарів (Liskij, 1990–2000: 296–297).

У деяких населених пунктах проживали неорганізовані у місцеві формальні структури (філії, відпоручництва) члени або прихильники УТП у Загребі. Зазвичай це були села з невеликою кількістю українців, зокрема Буковац, Вареш-Майдан, Вучіяк, Подграде, Раковац, Селіште та Серджевиці (3 журналі, 2008: 156, 158, 159, 168, 169, 182).

Культурно-освітня діяльність

Відповідно до свого статуту УТП повинно було задовольняти культурно-освітні потреби своїх членів. Діяльність у цій галузі була різноманітною – відзначення національних, державних і релігійних свят, ювілеїв історичних подій і персоналій, вшанування пам'яті відомих українців, пропаганда української культури шляхом організації концертів, вистав, музичних і літературних вечірок тощо. Ці культурні заходи здійснювалися «Просвітою» та її філіями власними силами або спільно з іншими громадськими організаціями, наприклад, Українською громадою й Українською студентською громадою, та їхнім об'єднанням – Союзом українських організацій Югославії.

Важливу роль у збереженні емігрантами національної ідентичності відігравали національні, державні, релігійні та світські свята. Єдиним культурним заходом, який об'єднував прихильників різних політичних таборів як у самому товаристві, так і серед української еміграції взагалі, були так звані **Шевченківські дні (свята)**, що влаштовувалися щороку в лютому, березні або травні і були приурочені до дня народження, роковин смерті та дати перепоховання Тараса

Членська виказка Антона Івагнюка

Шевченка в Україні. Шевченківські свята в КСХС/Югославії, в яких брали участь не тільки українці, русини, а й місцеве населення, знайшли відображення в тогочасній югославській пресі («Југославенски гласник», «Неделја», «Политика», «Врбаске новине», «Време» та ін.), виданнях еміграції й українсько-русинської меншини в Югославії («Вісник Українського Товариства Просвіта», «Думка», «Зора», «Рідне слово», «Руски календар», «Руски новини», «Український клич»), періодиці української еміграції в Європі («Гуртуймося», «Незалежність», «Тризуб» та ін.) та Західної України («Діло», «Новий час», «Час» та ін.).

Шевченківські дні вважалися національним святом. У день заходу українці в церкві відбували панахиду. Після неї організували академію (урочисте засідання), що проходила за певним сценарієм. Спочатку виконували гімни України та Югославії або «Заповіт» Т. Шевченка, потім виголошували вступне слово організатора свята та доповідь науковця або члена управи «Просвіти», далі декламували вірші поета, виконували пісні на його слова, уривки з п'ес, танці тощо.

Деякі матеріали про відзначення Шевченківських днів українською еміграцією у КСХС/Югославії зберігалися в Музеї визвольної боротьби України (МВБУ), що діяв у 1925–1948 рр. в Празі. Згодом вони склали основу фонду «Український музей в Празі» Національного архіву Чеської Республіки⁷. За постійну передачу Музею різноманітних експонатів (Листування, 1926: 4) або матеріальну допомогу управа Товариства Музею визвольної боротьби України (ТМВБУ) кооптувало до складу Товариства українських емігрантів із різних країн в якості членів-співробітників. 30 березня 1935 р. таким співробітником став голова УТП в Загребі В. Войтанівський (НАСР, 1–4; 1–6). Зауважимо, що УТП та українські пластуни із Загреба перераховували кошти на будівництво Українського дому в Празі (На, 1934: 1).

Вперше публічне відзначення українською еміграцією Шевченківського свята в КСХС відбулося у березні 1923 р., коли в Загребі зусиллями переважно студентської молоді (УСГ) було влаштовано святковий концерт. У ньому взяли участь не тільки українці, серед яких були і члени новоствореної «Просвіти», але і загребська громадськість. Хорватський літературознавець-славіст Йосип Бадалич (*Josip Badalić*) виголосив доповідь «Шевченко – співець свободи» (Фірак, 1924: 91; Козлітін, 1996: 57).

Першим культурним заходом УТП в Загребі стало Шевченківське свято. Його організацією займалася ініціативна група у складі В. Войтанівського,

Г. Шевчика та Ф. Лабоса. Як впливає з програми свята, 5 квітня 1925 р. в Єронімському палаці (*Zagreb, Trg I, broj 18*) загребська «Просвіта» організувала святочну академію з нагоди 64-х роковин смерті Тараса Шевченка. Промову виголосив В. Войтанівський, виконувалися твори поета «Заповіт», «Ой чого ж ти почорніло...», покладені на музику О. Кошицем і М. Лисенком, український національний гімн. Його вокальну частину через брак власних музичних сил виконав один із найкращих загребських хорів *Branimir* під орудою прихильника української пісні Вілька Петровича. Глядачі почули у виконанні хору й оркестру (музиканти Загребської музичної академії) уривки з опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського – увертюру і Хор українців, пісні «Ой, щось дуже загулявся» й «Звідкіля це ти взявся», арію Султана, молитву і фінал опери. Солоїсти – українець з Кубані, артист Загребської опери, член «Просвіти» Анатолій Майлушевський (тенор), хорватські артисти *Gđica Zlata Galović* (сопрано), *Marijan With* (бас) та *Petar Petrović* (бас) (НАСР: 964). Окремі виступи виконані у супроводі церковного квартету під орудою ректора духовної римо-католицької семінарії, о. д-ра Каміла Дочкаля. Серед глядачів були українці, хорвати, чехи та представники «Руського кружка». Відгуки на концерт були опубліковані на сторінках місцевих газет *Hrvat, Hrvatsko Pravo, Narodni Politika, Obzor* та *Slobodna Tribuna* (Г., 1925: 4).

У наступні роки у зв'язку з переведенням централі УТП до Белграда велелюдні Шевченківські свята влаштовувалися у столиці КСХС, де існували й інші українські організації. У 1931 р. українці відзначали 70-ті роковини смерті поета. 14 березня Українська громада влаштувала у власному приміщенні вечір, присвячений Т. Шевченку. У ньому взяли участь і члени УТП. 15 березня «Просвіта» організувала Шевченківське свято у великій залі Белградського університету. Напередодні у місцевій пресі було опубліковано оголошення про захід. У ньому взяли участь не тільки українці, серед яких було чимало малоросів, але і місцева мистецька й інтелектуальна еліта, зокрема колишній голова Сербської королівської академії (1915–1921) Йован Жуйович та колишній голова Сербського географічного товариства (1928–1930), генерал Стеван Бошкович. Зала ледь вмістила близько 1 тис. глядачів. Святочну академію відкрив відомий сербський літератор, журналіст і дипломат Бранислав Нушич. У своїй промові він зазначив, що українці дали світу двох геніальних літераторів – Миколу Гоголя та Тараса Шевченка. Південні слов'яни, на його думку, повинні пом'янути Т. Шевченка як великого поета та слов'янина. Після цього хор виконав «Заповіт» Т. Шевченка. Професор Белградського університету Олексій Єлачич виголосив доповідь «Національні та загальнолюдські мотиви у творах Шевченка», поділивши творчість поета на чотири блоки (групи): «Україна як народ», «Україна як географічна одиниця», «Україна як історична індивідуальність зі своєю історією, повною романтизму та трагізму», «Україна як соціальна й економічна одиниця». Третім доповідачем виступив словенський науковець, д-р Ленард (Ленарт), який висвітлив біографію Т. Шевченка, зокрема його участь у діяльності Кирило-

⁷ Більш докладно про наявність у МВБУ документів і матеріалів з історії української еміграції в балканських країнах дивіться: Власенко В. (2017). Музей визвольної боротьби України й українська еміграція на Балканах. In: *Nad Wisłą I Dniemrem = Над Віслою і Дніпром. Польща і Україна в європейській перспективі – минуле і сучасність. Торунь-Київ*. Т. 1: 69-73.

Мефодіївського товариства. Остання коротка доповідь була присвячена періоду заслання Т. Шевченка до Орської фортеці в Оренбурзькій губернії. Її виголосив – голова управи УТП І. Будз (Прослава, 1931: 5; Будз, 1931а: 2).

Концертна частина академії складалася зі співів змішаного хору під орудою композитора Красутського, сольних номерів, гри на бандурі та декламації віршів. Так, поему «Гамалія» прочитав Черський, гучні оплески за декламацію шевченкової поеми «Відьма», що супроводжувалася пісненими вставками, заслужила оперна співачка Євгенія Мозгова (племінниця колишнього голови Уряду УНР Володимира Винниченка). Вона ж заспівала пісню «На що мені чорні брови» (на вимогу публіки виконала її двічі). *Український хор виконав пісні «Б'ють пороги», «Зоре моя вечірняя», «Ой, летіла горлиця», «Ревуть, стогнуть гори-хвилі» та «Слава нам, козаченькам».* Дітки емігрантів декламували вірші Т. Шевченка, зокрема «Посланіє до земляків», а наприкінці концерту вони прочитали вірш «Молитва», який глядачі вислухали стоячи. Вітальні телеграми з нагоди організації академії надійшли як від окремих українців, так і від філій УТП у Скоп'є та Загребі (В. А., 1931: 28-29; Будз, 1931а: 2; Т. Мир, 1931: 3).

Після відновлення централі у Загребі «Просвіта» самостійно або разом із студентською секцією (Українська студентська громада) влаштувало Шевченківські дні. Зазвичай у них брали участь В. Войтанівський (доповіді виголошував хорватською мовою), студент В. Петровський (Петрівський), хор під орудою студента-агронома Михайла Вінтоніва, українська і хорватська громадськість. Виконувалися український національний гімн «Ще не вмерла Україна» та пісня «Не пора», пісні на слова Т. Шевченка, декламувалися вірші поета. Про це писали тамтешні часописи *Alma Mater, Jutarnji list, Obzor* (ЦДАВО, 4465–1–1132: 23, 67).

7 травня 1936 р. з нагоди 75-х роковин смерті поета у загребському палаці *HDK Kasino (Kaptol 27/I)* УТП влаштувало концерт на два відділення. Перше відкрилося виконанням (хор) «Заповіту» Т. Шевченка на музику О. Кошиця та промовою В. Войтанівського. Далі хор виконав пісні «Чого мені тяжко» (Т. Шевченко, Волошин), «Реве та стогне» (Т. Шевченко, М. Лисенко), «Дума про руйнування Січі» (Д. Котко), «За Україну» (Я. Ярославенко), Віталій Петровський продекламував поему «Кавказ» Т. Шевченка. У другому відділенні хорватський славіст, літературознавець, перекладач, д-р Іван Есіх (Есех) виголосив доповідь «Тарас Шевченко – поет і великий син української землі», В. Петровський прочитав власний віршований твір «Борітеся – поборите», хор виконав твори Ф. Колесси «Гей гук, мати, гук», М. Лисенка «Ой пушу я кониченька», «Повій вітре в Україну», «Ой бре, море бре» і «Вилітали орли», Я. Ярославенка «Ой у полі», О. Кошиця «Ой зацвіла» й І. Недільського «Засяяло сонце золоте». Вів концерт М. Вінтонів (НАСР, 964–3).

У відзначенні Шевченківських свят брала участь й Українська драматична трупа при белградській «Просвіті», яка згодом перетворилася на самостійне

Українське художньо-драматичне товариство (УХДТ). У 1930 р. товариство об'єднувало близько 70 майстрів та аматорів сцени. Спочатку воно перебувало під впливом «Просвіти», потім – Української громади, а з 1935 р. – знову «Просвіти». Навесні 1936 р. УХДТ, на чолі управи якого тоді перебували члени УТП І. Будз, З. Борисполець та А. Ільченко, влаштувало Шевченківське свято, в якому взяли участь такі відомі співаки, як колишній артист кількох російських і зарубіжних театрів Борис Попов, колишня актриса Маріїнського театру, примадонна Белградської опери Єлизавета Попова, артистка Мадридської опери Євгенія Вальяні й оперна співачка Євгенія Мозгова, а також хор «Слов'янський». На думку А. Ільченка, «це свято було найуспішнішим з усіх влаштованих українцями у Білгороді імпрез» (Ільченко, 1942: 14).

Шевченківське свято відзначали і філії УТП. Вони, не маючи відповідних кадрів, влаштовували менш велелюдні заходи. Так, 26 березня 1932 р. філія УТП у Новому Саді відзначила Шевченківське свято прочитанням реферату, надісланого редакцією журналу «Гуртуймося» (видавець і редактор В. Филонович), промовою члена управи Бурлаки та виконанням українських пісень (Шевченківське, 1932: 15). Наступного року філія влаштувала свято 25 лютого. У ньому взяли участь всі члени філії зі своїми дружинами, представники тамтешньої вільно-козачої станиці на чолі з отаманом П. Недбаєвським, а також дехто з росіян і місцевих сербів. Свято промовою відкрив голова управи філії О. Жаботинський, потім було виголошено дві доповіді на теми «Загальне значення творів Т. Шевченка для України» та «Шевченко як художник». Далі хор під орудою А. Чорного виконав шевченків «Заповіт», національний гімн «Ще не вмерла Україна» та низку українських пісень. Гучними оплесками присутні нагородили виступ бандуриста А. Чорного (Б. М., 1933: 30).

З нагоди 120-ліття від дня народження Т. Шевченка 3 червня 1934 р. філія УТП в Козарці влаштувала урочистий захід, який відбувся просто неба у дворі парафіяльного дому. Була зведена тимчасова сцена, прикрашена портретом поета та квітами. Концертна програма складалася із декламації дітьми віршів поета, сольних і хорових співів та вистави на дві дії «Заручини після смерті». Серед учасників-аматорів відзначилися Микола Чернявський (керівник театральної секції), Марта Камерницька (Комарницька) та Маруся Лепка. Схвальний відгук на захід опублікували часописи «Рідне слово» та *Vrbaske novine* (Liskij, 2008: 60).

До 75-х роковин смерті поета ціла низка філій УТП в Загребі організувала Шевченківські дні. 15 березня 1936 р. у власній будівлі це зробила філія УТП у Прняворі. Про біографію та творчість поета інформували учасників заходу голова управи філії Ярослав Фарина та її секретар Ілько Гимон. Після вшанування пам'яті поета («хвилина мовчання») діти членів філії читали вірші Т. Шевченка. Наприкінці заходу учасники заспівали український національний гімн. Під час свята відбувся збір коштів на просвітні цілі (Гимон, 1936: 9). Того ж року святкові заходи відбулися у філіях у Детляку, Муїнцях (Вістник, 1936b: 9), наступного року

– у Детляку, Камениці, Хорвачанах, Штрбцях (Вістник, 1937b: 7–8). У березні 1939 р., коли Карпатська Україна проголосила незалежність і до Закарпаття була прикута увага політиків, преси та широкої громадськості, у Белграді Шевченківське свято югославська влада заборонила відзначати (Мовчазне, 1939: 29), тоді як у філіях УТП в Детляку, Штрбцях (Вістник, 1939: 8) та Пнряворі (Управа, 1939: 8) воно відбулося.

Українське товариство «Просвіта» відзначала також державні, релігійні та світські свята. Державним святом українські емігранти вважали *День Незалежності України* (Свято незалежності, Свято державності, День проголошення IV Універсалу УНР). Свято відзначали щороку 22 січня, коли Українська Центральна Рада своїм IV Універсалом проголосила УНР самостійною державою. В Югославії День Незалежності України почали відзначати лише з початку 1930-х рр., коли більшість українських громад набула легального статусу. Крім того, сербська влада і потужна російська еміграція в цій країні досить прискіпливо ставилися до будь-якої пропаганди ідеї української державності, зокрема і відзначення Дня Незалежності України. До того ж, на чолі управи УТП стояли переважно уродженці Східної Галичини, які не брали участі у боротьбі за УНР, а серед членів організації було чимало «малоросів» і представників українсько-русинської меншини. Згодом ситуація змінилася.

Святкування відбувалося переважно у колі членів українських громадських організацій, не привертаючи уваги місцевої влади. Лише із середини 1930-х рр. емігрантська преса фіксує матеріали про публічне відзначення Свята державності. Особливу наполегливість у цій справі виявило УТП в Загребі, яке з 1932 р. відновило статус централі. Щороку у січні в Загребі й у філіях проходили урочисті заходи. Так, у звіті УТП у Загребі за червень 1934 р. – червень 1935 р. зазначалося, що просвітяни одночасно відзначили 2 свята – День Незалежності України та *День Соборності українських земель* (ЦДАВО, 4465–1–312: 1зв).

5 лютого 1936 р. у залі загребського товариства Kasino відбулася академія з нагоди проголошення незалежності України, Акту Злуки УНР і ЗУНР та вшанування пам'яті героїв бою під Крутами. Організаторами заходу виступили УТП й Українська студентська громада. В урочистостях взяли участь представники хорватських громадських і студентських організацій, Чесько-югославської ліги, албанські і болгарські студенти та секретар консульства Польщі у Загребі. Доповіді про історію та культуру українців виголосили д-р І. Есіх і В. Войтанівський, український студентський хор під керівництвом М. Вінтоніва виконав національний гімн України, низку народних й авторських пісень («Ой у лузі червона калина», «Хто живий» Ярославенка, «Повставали козаченьки», «Заквітчали», «Журавлі», «Засяяло сонце золоте» та ін.), члени УСГ декламували патріотичні вірші. Розлогу рецензію на подію опублікувала місцева газета *Jutarnji list* (від 17 лютого) (М. С., 1936: 5). Того ж року Свято самостійності відзначила філія УТП у Штрбцях (В. Ф., 1936: 5–6). У 1937 р. День Незалежності України від-

значила не тільки загребська «Просвіта», але і чимало її філій у Хорватії та Боснії, зокрема у Детляку, Камениці, Муїнцях, Пнряворі, Хорвачанах, Штрбці (Liskij, 2008: 64), а також у Гаєві та Шумече (Вістник, 1937a: 8–9).

Низку державних свят було приурочено до важливих подій Української революції 1917–1921 рр. Емігранти зокрема відзначали так звані «*Листопадові дні*» або свято «1 Листопада» чи «Листопадовий чин», коли після розпаду Австро-Угорщини в ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. силами Українських січових стрільців розпочалося повстання з метою встановлення влади Української Держави (згодом Західноукраїнська Народна Республіка) на західних українських землях. Ініціаторами святкування цієї події виступали переважно емігранти із західних українських земель. У другій половині 1930-х рр. УТП в Загребі та філії у Детляку, Муїнцях, Пнряворі та Штрбцях майже щороку відзначали це свято (Liskij, 2008: 64). Про це свідчать і публікації на сторінках часописів «Думка» (Думка, 1936: 4; С. М., 1940: 133–136), «Вістник Українського Товариства Просвіта» (Вістник, 1937c: 6) та «Український вісник» (Хорив, 1943a: 8).

День Соборності або Акт Злуки українських земель зазвичай відзначали разом із Днем Незалежності України, про що йшлося вище, оскільки день і місяць події збігалися (22 січня), різнилися лише роки (1918 і 1919). Іноді академію з приводу цієї події поєднували *із вшануванням полеглих героїв бою під Крутами* (січень 1917 р.) *та розстріляних 359 вояків під Базаром* («Лицарі Базару»). У січні 1936 р. таку акцію влаштувала студентська секція УТП в Загребі. У ній взяли участь не тільки члени Товариства, але і місцева громадськість, а помічник секретаря Югославської академії наук д-р І. Есіх виголосив доповідь про світогляд українців і характерні риси української духовної культури (Академія, 1936: 28). У січні того ж року у філіях відбулася низка заходів із вшанування героїв бою під Крутами. Так, на початку січня секретар УТП у Загребі О. Коропей виголосив доповіді на зборах членів філії у Муїнцях та Пнряворі з нагоди роковин «*геройського бою під Крутами*». 28 січня у Муїнцях з нагоди річниці Крутянського бою була відправлена служба Божа та панахида за загиблими у цьому бої. 30 січня у тількино відкритій філії УТП в Хорвачанах місцевий парох відправив богослужіння та виголосив доповідь про значення бою під Крутами. 2 березня у Баня Луці з ініціативи керівника філії О. Латковича була відправлена панахида за загиблими у бою під Крутами та влаштована жалобна академія, на якій церковний хор виконав дві пісні Українських січових стрільців, декламувалися патріотичні вірші, а делегат від УТП у Загребі студент А. Пеллих виголосив доповідь (3 журналів, 2008: 115–119, 121).

На Зелені Свята (П'ятидесятниця, Сходження Духа Святого) емігранти *вшановували пам'ять полеглих борців за волю України*. У ці дні УТП в Загребі та його філії відправляли у церквах панахиди та влаштовували урочисті зібрання. Так, з 31 травня по 11 червня 1936 р. на засіданнях філій у Гаєві, Муїнцях, Пнряворі, Хорвачанах та Штрбцях доповідь «Святі могили» виголосив представник

загребської централі Є. Мацях. У вересні того ж року у Камениці з ініціативи місцевого священика Є. Легенького було посвячено висипану членами філії Могилу на честь полеглих за волю України борців. При відкритті меморіального об'єкту виступив член УТП у Загребі, студент-медик А. Пеллих. Каменицька Могила – другий такого роду пам'ятник на еміграції. Перший був зведений у Вінніпезі (Канада). У наступні кілька років на Зелені Свята відбувалися походи до Могили. У 1937 р. у такій процесії взяли участь близько 70 осіб (З журналів, 2008: 145–148, 168–169).

Українські емігранти відзначали *Свято Чорного моря* (Свято Українського моря або День Українського Державного Флоту). Воно було приурочене до події, що відбулася 29 квітня 1918 р., коли на деяких кораблях Чорноморського флоту замайорів синьо-жовтий прапор. Після майже 15-літньої паузи УТП в Загребі разом зі своїми філіями згадали подію заснування державного флоту (Хорив, 1943а: 8).

Традиційно УТП в Загребі та його філії відзначали *релігійні свята* – день св. Миколая, Різдво, Водохреща, Великдень, Трійця, Покрова та інші, а також світські – Новий рік, Новорічна ялинка для дітей тощо (З журналів, 2008: 115–116, 120, 139, 156–157, 172–174).

Українська еміграція приділяла увагу *збереженню історичної пам'яті українців*. Опинившись поза межами Батьківщини, емігранти намагалися відзначати і пропагувати історичні події, які свідчили про окремішність української нації, її культури, мови, літератури, звичаїв, боротьбу за власну державність, а також історичні постаті, які виявили себе на ниві українства. Так, у березні 1926 р. УТП в Загребі влаштувало академію, присвячену 25-літтю керівництва Андреем Шептицьким Українською греко-католицькою митрополією у Львові. У заході взяли участь римо-католицький єпископ Антон Бауер, владика Крижевацької єпархії Діонісій Няраді та д-р Велемір Желіч (Кулеба, 2007: 23; Liskij, 2008: 56). У травні того ж року до 10-х роковин смерті Івана Франка управа УТП у Загребі запропонувала своїй філії у Прняворі 28 травня – 1 червня влаштувати низку заходів: урочисту академію, концерт, виставку, збір коштів на спорудження пам'ятника Франкові на Личаківському кладовищі у Львові (Кулеба, 2007: 24; Liskij, 2008: 56–57). Ймовірно, такі заходи відбулися у Загребі та Прняворі. Вшановувалася пам'ять голови Української Центральної Ради, проф. Михайла Грушевського. У січні 1935 р. у залі Товариства хорватської літератури УТП в Загребі влаштувало вечір, на якому д-р Іван Есіх виголосив доповідь про наукову спадщину М. Грушевського, студент Антін Івахнюк зробив повідомлення про важливі події Української революції 1917–1921 рр., в яких брав участь голова Центральної Ради, інший студент прочитав власний вірш, присвячений українському історичному і державному діячу. У заході взяло участь близько 50 членів «Просвіти» на чолі з головою управи В. Войтанівським, (ЦДАВО, 4465–1–1132: 8–9).

Спільним полем діяльності українсько-русинської громади, що сформувалася в Югославії з середини XVIII і до початку XX ст., та міжвоєнної

політичної еміграції були *друковані видання* УТП в Загребі, оскільки в центральній організації (Загреб) більшість складали представники міжвоєнної еміграції, переважно зі Східної Галичини, тоді як у філіях – місцева українсько-русинська громада. Зауважимо, що з квітня 1933 р. до складу наглядової ради «Просвіти» входив видавець і редактор газети «Рідне слово» о. Михайло Фірак. Друкованим органом загребської «Просвіти» спочатку була рукописна (розмножена циклостилем) газета «Український клич» (Liskij, 2008: 57–59). Її перше число датоване 7 червня 1934 р. Імовірно, це було й останнє число газети, яке зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО, 4465–1–192: 1–3) та Центральному історичному архіві України у м. Львів (ЦДІА, 348–1–6345: 3). У ньому вміщено статтю В. Войтанівського про значення товариства «Просвіта» для українців у світі, в Україні й Югославії та звіт про діяльність УТП у Загребі з червня 1933 р. до червня 1934 р. Редактором газети, ймовірно, був тогочасний голова управи УТП В. Войтанівський.

На початку 1936 р. друкованим органом УТП в Загребі став часопис *«Вістник Українського Товариства Просвіта»*. Виготовлявся на друкарській машинці і розмножувався циклостилем. До 1941 р. виходив щомісяця (іноді подвійні номери). Головний редактор – голова управи УТП В. Войтанівський. Велика збірка матеріалів з «Вістника» за 1936–1939 рр. опублікована у книзі «Матеріали до історії українців у Боснії» (З журналів, 2008: 109–183). На сторінках часопису висвітлювалися такі питання, як взаємовідносини (полеміка) керівництва УТП і частини греко-католицьких священників з Боснії та Воєводини, відзначення «Просвітою» українських національних (Шевченківські дні), державних (проголошення Незалежності України, ЗУНР, Акт Злуки), релігійних (Різдво, Пасха, Трійця, Покрова Богородиці тощо) і світських (Новий рік, дитяча ялинка) свят, історичних подій (бої під Крутами і Базаром, проголошення незалежності Карпатської України в березні 1939 р.) і персоналій, Українську студентську громаду в Загребі, українську пресу, звіти УТП в Загребі та його філій, академії (урочисті зібрання), літературні вечірки, концерти, вистави, що були організовані загребською «Просвітою» тощо.

Члени УТП та УСГ в Загребі публікувалися у місцевій пресі. Переважна більшість статей емігрантів стосувалася України взагалі, її історії, культури, регіонів та української мови зокрема, а також враження хорватів про українців. Серед авторів загребського журналу *Hrvatska smotra* – Антін Івахнюк (Ivachnjuk, 1935, 1936, 1939), Зиновій Патола (Patola, 1937), Михайло Степчишин (Stepčušyn, 1936), В. Войтанівський (криптонім: V. V.) (V.V., 1936, 1937).

Важливу роль у культурній сфері української еміграції відігравали *бібліотеки і клуби*. Вони були місцем здійснення різноманітних культурних заходів. У структурі управи більшості громадських організацій еміграції один з її членів виконував функції бібліотекаря. У КСХС перші бібліотеки українсько-русинської громади з'явилися ще до початку Першої світової війни. У 1909 р. у Прняворі

відкрилася читальня, що була зареєстрована як філія львівської «Просвіти», 1912 р. – читальня у Камениці (Ліський, 2008: 71). У 1922 р. УТП у Загребі відкрило власну бібліотеку. Нечисленний бібліотечний фонд складався із подарованих членами товариства книг. Тому в тогочасній емігрантській пресі з'явилися заклики допомогти загребській «Просвіті» збільшити її книжково-пресовий фонд (З еміграційного, 1922: 14). При перенесенні централі УТП із Загреба до Белграда ситуація у бібліотечній справі суттєво не змінилася. Наприкінці лютого 1928 р. один із керівників «Просвіти» В. Андрієвський інформував В. Филоновича про те, що УТП мало лише один примірник «Кобзаря», ледве змогло придбати книги «Історія України-Руси» М. Аркаса, «Ілюстрована Історія України» М. Грушевського та «Історія українського письменства» С. Єфремова. Особливо бракувало книг з історичної тематики. Дещо краще ситуація була з українською пресою. Товариство отримувало або передплачувало часописи «Діло», «Зиз», «Канадійський фермер», «Літературно-науковий вістник», «Нива», «Нова хата», «Новий час», «Рада», «Розбудова нації», «Національна думка», «Світ», «Січ», «Смолоскип», «Сурма», «Тризуб», «Український прапор», «Українські вісти» (ЦДАГО, 269–2–269: 73), а також «Бюлетень Братства українських католиків Канади», «Вісті», «Комар», «Дзвіночок», «Мета», «Наш приятель», «Неділя», «Пробоем», «Світ дитини» й «Український голос» (Liskij, 1990–2000: 294).

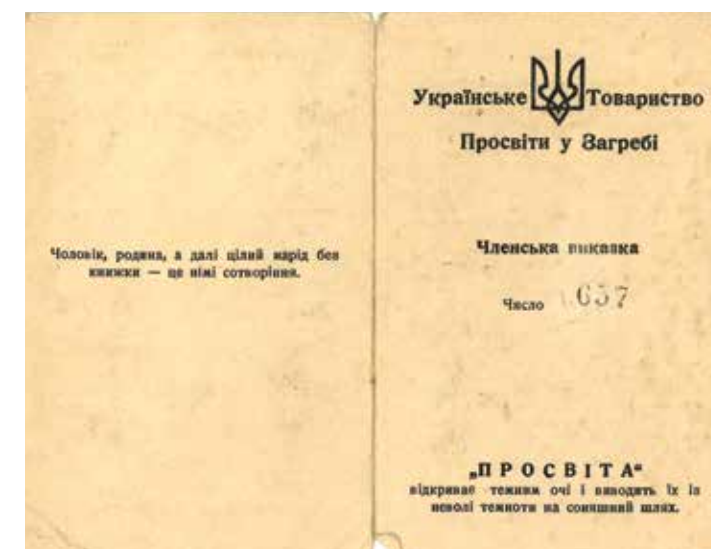
Після призначення В. Филоновича представником військового міністра УНР на Балканах він у 1928 р. неодноразово надсилав українським емігрантським організаціям пакунки книг і передплачував для них українську пресу. Так, навесні 1928 р. українська група в Белграді отримала 3 пакунки по 14 книжок в кожному, зокрема книги таких авторів, як Л. Биковський, В. Біднов, В. Будзиновський, С. Васильченко, В. Винниченко, М. Вовчок, Н. Григор'єв, Б. Грінченко, Д. Дорошенко, А. Кашенко, Г. Квітка-Основ'яненко, М. Коцюбинський, М. Костомаров, І. Котляревський, І. Крип'якевич, П. Куліш, М. Левицький, М. Метерлінк, П. Мирний, С. Петлюра, К. Поліщук, В. Старий, О. Стефанович, Й. Чайківський, Т. Шевченко, Ф. Шіллер, Я. Ярема, філія УТП в Новому Саді – пакунок з 11 книг та журналів (ЦДАГО, 269–2–269: 76, 103–104, 149, 164). Але цих книг не вистачало для задоволення попиту українських емігрантів.

Спочатку бібліотека «Просвіти» розміщувалася у приміщенні УТП. Згодом влада дозволила відкривати бібліотеки (бібліотеки-читальні) в окремому публічному приміщенні. Так, з дозволу Міністерства народної освіти бібліотека белградської «Просвіти» була розташована в окремій кімнаті школи в центрі міста (Козлітін, 1996: 62), бібліотека філії УТП в Новому Саді з 1931 р. – у кав'ярні (ЦДАГО, 269–2–277а: 78зв).

В Югославії на відміну від російської еміграції, яка мала низку дитячих притулків, шкіл, гімназій, реальних училищ, кадетських корпусів і дівочих пансіонів (інститутів), та русинсько-української громади, яка відкривала загальноосвітні та ремісничі навчальні заклади, найпоширенішою формою

освітньої діяльності української еміграції взагалі й «Просвіти» зокрема були лекції/виклади та курси. Так, у травні 1925 р. УТП у Загребі для бачвансько-сремських українців були започатковані двомісячні курси української мови. Викладав мову голова УТП В. Войтанівський. Передбачалося розширити коло слухачів, оскільки серед хорватів виявилось чимало охочих вивчити українську мову (Дописи, 1925: 4). Допомогу в організації освітніх курсів надавали українські студентська та пластунська організації, що перебували під впливом або в складі (як секція) УТП в Загребі. Так, влітку-восени 1933 р. члени куреня (колишній ІХ гурток) пластуни «Перелетні» в Загребі організовували для українців і русинів, які проживали в окремих місцевостях Боснії, курси з ліквідації неписьменності. Щотижня проходили лекції з історії та культури. Теми лекцій – Брестський мир 1918 р., Дніпровські пороги і Дніпрогес, значення скасування кріпацтва, князь Ярослав Мудрий, головні ідеї у творчості Т. Шевченка, про самостійність Східної Галичини тощо (З нашого, 1934: 6). Були спроби окремих філій загребської «Просвіти» організувати власними силами освітні курси. Так, у листопаді 1936 р. у Штрбцях філія започаткувала вечірні освітні курси для молоді (9 осіб). Їх керівником був Василь Петришин (З журналів, 2008: 166). У середині 1930-х рр. допомогу філії УТП в Новому Саді в організації освітніх курсів та забезпеченні їх відповідними лекціями та рефератами надавав представник військового міністра УНР на Балканах В. Филонович (ЦДАГО, 269–2–278: 52). Зауважимо, що в складі управи «Просвіти» був доктор наук Григорій Шевчик. 29 листопада 1930 р. він захистив докторську дисертацію в Українському вільному університеті в Празі, здобувши науковий ступінь доктора права (Український, 1931а: 193).

В українському емігрантському середовищі в Югославії взагалі та серед членів «Просвіти» були поширені *різноманітні літературно-мистецькі заходи* та види мистецтва: музика, танці (хореографія), співи, театр, література, живопис,

Виказка А. Івахнюка число 657

графіка тощо. Зауважимо, що у 1919 р. у м. Прнявор з ініціативи тамтешніх українців Василя Стрільчика, Андрія Біленького, Стефана Грицяя, Василя Семяка та греко-католицького священника Михайла Кіндія було засновано перший український драматичний гурток у КСХС, який іноді називали «аматорським». На Томину неділю у великій залі готелю Поповича відбулася прем'єра комедії «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка. Серед глядачів – українці та серби. Невдовзі до групи долучилися й емігранти з Наддніпрянської України. У січні 1921 р. на свято Богоявлення гурток представив драму «Верховинці» Й. Корженевського. Режисер і виконавець головної ролі (Антон) – емігрант Микола Брояковський. До 1926 р. у Прняворі та Вучіяку драматичний гурток представив п'єси «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Сава Чалий» І. Карпенка-Карого та «Невольник» М. Кропивницького. Виявили себе на театральній сцені члени гуртка Олександра Романчук, Наталка Юриста, Андрій Біленький, Ярослав Фарина та інші. Згодом режисером історичної драми «Маруся Богуславка» М. Старицького виступив А. Біленький (Юриста, 1925: 178–180).

У 1925 р. загребська «Просвіта» влаштувала концерт під час проведення Шевченківського свята, на якому серед інших виступив член УТП А. Майлушевський, наступного року – концерт з нагоди 25-ліття вступу на галицьку митрополичу кафедру Андрея Шептицького. Після переведення централі «Просвіти» до Белграда загребська філія не виявила великої активності в культурній галузі. Її члени взяли участь у IV Вечорі слов'янських імпрез, що проходив у Народному театрі (Тушканац). Вони представили музичну комедію «Різдвяна ніч» М. Старицького за повістю М. Гоголя. Виступили також просвітянський хор і танцювальна група. Після відновлення статусу централі в Загребі УТП розгорнуло широку культурну діяльність, до якої долучилися і студенти-українці. У Загребі «Просвіта» кілька разів на рік влаштовувала концерти з нагоди національних і державних свят та історичних подій (Хорив 1943b: 5–6).

Члени УТП в Загребі брали участь у традиційних «слов'янських вечірках», виступаючи поряд з болгарами, поляками, росіянами, чехами та іншими слов'янами, які проживали на території КСХС. Наприклад, 3-тя вечірка, що відбулася 7 квітня 1925 р. у приміщенні Товариства хорватських письменників, була присвячена темі «Великодні звичаї у поодиноких слов'янських народів». Від «Просвіти» виступив Г. Шевчик. У концертній програмі вечірки виступили В. Войтанівський й А. Майлушевський, які виконали кілька українських пісень (Г., 1925: 4). На 4-й вечірці, що відбулася 2 травня 1925 р. в Загребі, виступив В. Войтанівський, виконавши низку українських пісень. Їх фортепіанний супровід здійснила його дружина (Дописі, 1925: 4).

Невдовзі після перенесення централі УТП до Белграда для здійснення мистецьких заходів було створено театральну секцію, а влітку 1926 р. – аматорський драматичний гурток у складі З. Борисполець, В. і О. Волишиних, Т. Дударевої, І. Ноги, О. Салікова, О. Собринської, Кушніренко, Щербак та інших.

Керівник гуртка – Михайло Манглер, диригенти хору – Олексій Гриньков і Степан Красутський. У 1927 р. відбувся публічний виступ УТП в Белграді. Аматорський гурток поставив одноактні п'єси «На перші гулі» С. Васильченка, «Кум-мірошник» Д. Дмитренка та влаштував музичне відділення (В. А., 1930: 19). У березні та травні 1929 р. завдяки зусиллям театральної-хорової секції белградської «Просвіти» та її театрального гуртка на розсуд української та сербської громадськості була представлена п'єса «Невольник» І. Карпенка-Карого. На прем'єрі був присутній заступник міністра внутрішніх справ Жика Лазіч, урядовці Міністерства освіти, Посол Польщі у КСХС Wacław Babiński, керівники і вчителі місцевих гімназій, військові, журналісти та громадськість (Українське, 1929: 41). Невдовзі поставили п'єсу «Хмара» О. Суходольського. У другій половині 1929 р. при УТП в Белграді діяла нова театральна трупа у складі З. Борисполець, П. Волошина, Т. Дударевої, І. Ноги, О. Собрівської, Н. Хохлець, Ф. Федька ті інших, яка дебютувала постановкою оперети «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка (Козлітін, 1996: 62).

У жовтні 1930 р. на базі цієї трупи сформувалося Українське художньо-драматичне товариство, до якого записалося близько 70 осіб. Після прийняття статуту була обрана управа у складі М. Баскевича (голова), М. Праведникова (заступник), О. Зіверта (секретар), В. Андрієвського (скарбник), М. Манглера (режисер), П. Загребельного (диригент), Миколаєнка (адміністратор), Я. Ноги, Бакуревича та проф. Петровича (члени). 9 травня 1931 р. у великій залі «Зграда Радничке коморе» УХДТ влаштувало власними силами оперету «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського. Режисер-постановник – Марія Колесникова, актори – Є. Мозгова, М. Семененко, Мирославський. Визнаючи захід загалом успішним, керівники УТП та УГ в Белграді висловили низку зауважень. Головна серед них – мінімальна участь у заході членів УХДТ (Будз, 1931b: 2). 19 вересня того ж року Товариство влаштувало український концерт-бал, що складався з 17 номерів: соло, дуети, тріо, хорові співи та музика. Найбільше глядачам сподобалися романс «Тиша» у виконанні П. Махрова, пісня «Стелися, барвінку» – Ф. Палібіної, а також виступ співочого тріо у складі А. Покровської, Г. Бараненка, М. Семененка, музичного тріо – Блінової (піаніно), Блінова (скрипка), Й. Прокопюк (віолончель) та хору під керівництвом П. Загребельного. Художній керівник – М. Колесникова. Допомогу в організації концерту надав М. Манглер. У замітці про концерт-бал, опублікованій на сторінках уенерівського «Тризуба», висловлювалося зауваження про недоцільність включення до українського концерту російських пісень (Український, 1931b: 28–29). А в 1932 р. припинила своє існування централі УТП в Белграді, а невдовзі – УХДТ.

Наприкінці 1934 р. УХДТ відновилося. У квітні наступного року оновився керівний склад Товариства. До його управи увійшли представники «Просвіти» З. Борисполець (голова), І. Будз й А. Ільченко та декілька членів УГ в Белграді (В. А., 1935: 26). Невдовзі воно поставило опери «Запорожець за Дунаєм» і «Наталка Полтавка», а в 1936 р. на Шевченківське свято влаштувало концерт. Художнім

Голова УК «Просвіти» Василь Войтанівський

керівником труп «Просвіти» й УГ був відомий в емігрантському середовищі театральний діяч Михайло Манглер (Михайлович). Свою професійну діяльність актора він розпочав у 1892 р. в Українсько-російському театрі, 1900–1918 рр. був керівником Народного театру в Оренбурзі (АЈа, 66–359–597). Потім емігрував до КСХС. У другій половині 1930-х рр. кілька разів ставив на белградській сцені оперу «Запорожець за Дунаєм» (АЈб, 66–359–597).

Філії УТП також самотужки влаштовували вистави. Так, 7 грудня 1929 р. члени «Просвіти» у Новому Саді поставили п'єсу «Сватання на Гончарівці» (3 життя, 1930: 27). Філії загребської «Просвіти», у складі яких переважали представники русинсько-української меншини, виявили себе на театральній ниві. Так, у Лішні зусиллями місцевих просвітян були представлені п'єси «Невольник» (1933), «Сватання на Гончарівці» (1934) «Турецькі старости» (1936), Камениці – «Пташка щастя» і «Свідки» (1934), «У тієї Катерини» (1937), Козарці – «Заручники по смерті» (1934), Прняворі – «Запорожець за Дунаєм» (1934), «Давно те діялося» (1936), «Правдиве багатство» (1937), «Різдвяна ялинка» (1939), Муїнцях – «Трьох до вибору» та «Фесько Ганжа Андибер» (1936), Хорвачанах – «Козацька любов» (1936), Штрбцях – «Галя» (1936), «Слово як горобець», «Мертві воскресають» (1937), Гаєві – «Арендар в клопоті» (1937) (Ліський 2008: 71–72; Liskij, 2008: 60–66). Часто організаторами культурних акцій філій УТП виступали студенти-українці Загребського університету. Так, у 1936 р. в м. Шумеч Всеволод Левицький і Зенон Фалендиш організували для дітей курси української пісні та танцю. А Андрій Пеллих поставив драму «Назар Стодоля» Т. Шевченка. Акторами виступила шкільна молодь (Liskij, 1990–2000: 296–297).

Деякі члени «Просвіти» виявили себе на ниві *красного письменства*. Свої прозові твори на сторінках української преси в Югославії публікував член УСГ й УТП у Загребі Михайло Степчишин. Серед них – оповідання «Василів празник», «Пророк» та «З царства тьми» (Ілюстрований, 1933: 64–72).

Найбільш відомим українським публіцистом і літератором у 1930-х рр. в Хорватії був Антін Івахнюк. Він народився у с. Смержів на Рівненщині. Закінчив Станіславську гімназію. У 1927 р. служив у польській армії, брав активну участь у діяльності організації «Пласт» в Галичині. Навчався на філософському факультеті Львівського університету. За причетність до діяльності українського таємного гуртка був заарештований і відсидів у в'язниці 1,5 роки. У 1933 р. виїхав до Загреба, де 1941 р. здобув диплом інженера-архітектора. З 1934 р. був членом Української студентської громади й УТП в Загребі, 1938 р. – одним із засновників українських студентських товариств «Пробоем» (згодом «Дніпро») та «Лихвар» (Сенькусь, 2011). Мав гарні відносини з хорватським католицьким кардиналом Алозієм Степінцем, греко-католицьким єпископом Діонісієм Нярадієм, співзасновником УТП в Загребі Ільком Крайцарем, о. Григорієм Біляком та іншими українсько-русинськими діячами в Югославії (Ліський, 2002b: 63). З середини 1930-х рр. за сприяння письменника, літературознавця, перекладача, редактора журналів

«Дажбог» та «Обрії» Богдана-Юрія Кравціва у львівській періодиці з'являються публікації А. Івахнюка про Хорватію. Йдеться про журнали «Голос», «Дажбог», «Напередодні», «Нова свобода», «Обрії», де публікувалися його літературознавчі статті та переклади з хорватської мови. Тоді ж починає друкуватися у хорватській і сербській періодиці (Пашенко, 2010: 375–376), зокрема у таких виданнях, як *Obitelj*, *Omladina*, *Hrvatska revija*, *Hrvatska smotra* та інші. Перекладав на хорватську мову твори Івана Липи, Юрія Липи, Василя Ткачука, Григорія Косинки й Остапа Вишні (Neki, 1941: 290).

Перекладачем художньої літератури був голова УТП в Загребі Василь Войтанівський. Він переклав з української на хорватську оповідання «Гусій», «Небішки», «Цвіт щастя», «Дідусь», «Настя», «Скапи» Богдана Лепкого, уривок «Запорозький суд» з історичного роману «Чорна рада» Пантелеймона Куліша (Ліський, 2002а: 50), повісті *Voja constrictor* Івана Франка (Пашенко, 1996: 238), з хорватської на українську – казку відомої хорватської письменниці Івани Брлич-Мажуранич «Стриборів ліс» (Брлич-Мажураніч, 1932).

Журналістом і письменником був Василь Андрієвський, який у 1926–1928 рр. входив до складу УТП в Белграді. Він народився у с. Рожнівка Борзнянського пов. Чернівської губернії. Брав участь в Українській революції 1917–1921 р. За часів Української Центральної Ради та Директорії був комісаром Борзнянського повіту, працював в організаційному комітеті Конгресу трудового народу в Києві. 1919 р. емігрував до КСХС, де до 1946 р. очолював низку громадських організацій української еміграції. Був заарештований радянською спецслужбою СМЕРШ («смерть шпонам»), переправлений до Києва, де його засудили до 10 років позбавлення волі. Подальша судьба невідома.

Донедавна залишалася невідомою його діяльність на ниві журналістики і красного письменства, оскільки публікувався під псевдонімами (Анський, Некрашевич, Юрась) та криптонімами (А.; В. А). Напередодні Першої світової війни його оповідання і журналістські статті друкувалися на сторінках київських часописів «Огни» та «Маяк», під час Української революції – «Черниговская земская газета» та «Муравейник-Комашня», в еміграції – львівської газети «Діло», журналів «Нова Україна» (Прага), «Гуртуймося» (Прага, Софія), «Наша бесіда», «Нові шляхи», «Світ», «Чар-зілля» (Львів), «Тризуб» (Париж). Його творчий доробок на ниві журналістики і літератури став відомим завдяки опрацюванню матеріалів архівно-слідчої справи В. Андрієвського, що зберігається в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ, 6–1–73081 фп: 139–148; Власенко, 2021: 41–44).

Найбільш відомим серед українських емігрантів-митців, життя яких пов'язане з Югославією, був Микола Бутович. Він мав дружні стосунки з кількома членами загребської «Просвіти» та представниками українсько-русинської меншини. М. Бутович народився в с. Петрівка Гадяцького пов. Полтавської губ. Закінчив Полтавський кадетський корпус та Олександрівську військову школу

в Москві. Брав участь у Першій світовій війні. В Австрії потрапив у полон. Під час Української революції 1917–1921 рр. служив у 1-й козацькій дивізії Армії УНР. Перебував у таборі для інтернованих у Польщі. Навчався в празькій Академії мистецтв (1919–1920) та мистецько-промислових школах у Празі (1920–1921) та Берліні (1921–1926). У 1927 р. закінчив Лейпцігську академію графічних мистецтв (Федорук, 2000: 106–123). Жив у Німеччині, Франції та Чехословаччині. Після окупації угорцями Карпатської України у березні 1939 р. змушений був виїхати до Румунії, звідти – до Югославії. Спочатку жив у Руському Керестурі, де намалював кілька портретів місцевих русинів, священників Мудрого і Б. Дюрі та д-ра Г. Костельника (Ковач, 1940: 157). На запрошення греко-католицького єпископа Діонісія Нярадія оселився у м. Крижевці (*Križevci*), де проживав у резиденції єпископа (Бутович, 1956: 14).

Український студентський хор

У 1939–1941 рр. М. Бутович побував у Хорватії, Боснії та Бачці. У Крижевцях він намалював 2 портрети єпископа Д. Нарядія, портрети його попередників, зокрема Гавриїла Павликовича (1710–1759) та Юлія Дрогобецького (1853–1934). У м. Дервента, що на півночі Боснії, написав портрети редакторів «Українського календаря» місцевого священника Олександра Біляка й адвоката, співзасновника Українського товариства «Просвіта» в Загребі Ілька Крайцара, обкладинки «Ювілейного календаря для українців в Югославії на 1940 рік» (із портретом Д. Нарядія), «Українського календаря» (1940–1941), краєвиди міста й околиць (акварель, олія), у Спліті – акварелі «Вітрильник у Спліті», «Ярмарок» (1939), кілька краєвидів міста та замальовок його мешканців і тварин (1939–1940) (Федорук, 2002: 242–247). Частина своїх творів югославського періоду художник передав МВБУ у Празі (Власенко, 2017: 70–71). У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ф. 4021) та Центральному державному архіві-музею літератури і мистецтва України (ф. 1366) зберігаються особові фонди М. Бутовича, які містять біографічні дані та творчий доробок художника, зокрема й югославського періоду (Яковлева, 1997: 7–8; Сукало, 2011: 130–142).

Отже, упродовж усього міжвоєнного періоду Українське товариство «Просвіта» в Загребі було найбільш впливовою та численною громадською організацією української еміграції й українсько-русинської меншини в КСХС/Югославії. Його організаційна структура та основні напрямки діяльності були традиційними для того часу і відповідали статуту. Спочатку центральна управа УТП перебувала в Загребі, у 1926–1932 рр. – в Белграді. Після заборони у 1932 р. центральної організації УТП в югославській столиці її функції знов перебрав на себе осередок у Загребі. Він розгорнув активну діяльність з розбудови «Просвіти». Було відкрито декілька філій і представництв та призначено відпоручників.

Загальна кількість членів УТП сягнула 1 тис. осіб. Серед них переважали русини й українці, які прибули до Югославії в середині XVIII – на початку XX ст., меншу частину склали емігранти із Східної Галичини та Наддніпрянської України, які емігрували до Югославії після революційних подій 1917–1921 рр. в Україні та Росії. Між центральною управою УТП у Загребі та керівниками окремих філій існували розбіжності щодо спрямування діяльності організації. Перша намагалася її політизувати, другі – обмежитися культурно-освітньою роботою. Різноманітна культурно-освітня діяльність «Просвіти» сприяла збереженню національної ідентичності емігрантів й адаптації їх до нових умов життя. Товариство об'єднувало навколо себе різні верстви українців. Перспективними, на думку автора, є дослідження політичної та соціально-економічної діяльності УТП.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Академія (1936). *Академія в Загребі з приводу національного свята і на спомин бою під Крутами*. Тризуб. Париж. 9–10: 28.
- Архів Югославіє (АЈ), ф. 14, фасцикле (фасц.) 64, єдиница описа (ј. о.) 204. АЈ, ф. 66, фасц. 311, ј. о. 527.
- АЈа, ф. 66, фасц. 359, ј. о. 597: Українско уметничко-драмско друштво, уверење, 25. фебруара 1932.
- АЈб, ф. 66, фасц. 359, ј. о. 597: Министарство просвете, опште одељење, приспео број 10572, 22 марта 1938.
- Б. М. (1933). *Шевченківське свято в Новому Саді*. Тризуб. Париж. 16–17: 30.
- Брліч-Мажураніч І. (1932). *Стриборів ліс* / переклав В. Войтанівський. Львів: Світ дитини.
- Будз І. (1931а). *З Українського життя на чужиття. Триумфальна академія Товариства «Просвіта» в Білгороді в 70-ті роковини смерти Шевченка*. Діло. Львів. 70 (29 березня): 2.
- Будз І. (1931б). *З життя української еміграції («Запорожець за Дунаєм») у столиці Югославії*. Діло. 108 (17 травня): 2.
- Бутович Микола (1956). *Монографія. Автобіографія М. Бутовіча та стаття В. Січинського*. Нью-Йорк: Слово.
- В. А. (1930). Українська театральна справа в Білгороді (Лист із Югославії). Тризуб. 43: 19.
- В. А. (1931). *Шевченкові дні в Білгороді*. Тризуб. 14: 27–29.
- В. А. (1935). Зміни в Художне-Драматичному Товаристві. Тризуб. 17–18: 26.
- В. Ф. (1936). *Штирбці*. Вістник Українського Товариства Просвіта. Загреб. Березень: 5–6.
- Вас-іон (1939). ФУТП *Штирбці*. Вістник Українського Товариства Просвіта. Березень-квітень: 8.
- Вістник (1936а). Вістник Українського Товариства Просвіта. Березень: 5–6.

- Вістник (1936б). Вістник Українського Товариства Просвіта. Квітень: 9.
- Вістник (1937а). Вістник Українського Товариства Просвіта. Лютень-березень: 8–9.
- Вістник (1937б). Вістник Українського Товариства Просвіта. Квітень: 7–8.
- Вістник (1937с). Вістник Українського Товариства Просвіта. Грудень: 6.
- Вістник (1939). Вістник Українського Товариства Просвіта. Березень-квітень: 7–8.
- Власенко В. (2017). *Музей визвольної боротьби України й українська еміграція на Балканах*. Nad Wisłą I Dnieprzem = Над Віслою і Дніпром. Польща і Україна в європейській перспективі – минуле і сучасність. Торунь-Київ. 1: 69–73.
- Власенко В. М. (2021). *Василь Васильович Андрієвський як літератор і журналіст*. Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації. Матеріали V Міжнар. наук. конф. (Суми, 11-12 листопада 2021 р.). У 2 ч. Ч. 1. Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. С. 41-44
- Г. (1925). *Дописі*. Український прапор. 9 (1 мая): 4.
- Галузевий державний архів Служби безпеки України, ф. 6, оп. 1, спр. 73081 фп, 185 арк.
- Гимон І. (1936). *Прнявор*. Вістник Українського Товариства Просвіта. Квітень: 9.
- Дописі (1925). *Дописі*. Український прапор. Берлін. 10 (15 мая): 4.
- Думка (1936). Думка. Загреб. 1: 4.
- З громадського (1932). *З громадського життя української еміграції в Югославії*. Трудова Україна. Прага. 5–6 (травень-червень): 26.
- З еміграційного (1922). *З еміграційного життя в Югославії*. Український скиталець. Йозефів. 18 (жовтень): 14.
- З життя (1930). *З життя нашої еміграції*. Тризуб. 3: 27.
- З журналів (2008). *З журналів і книжок*. In: Матеріали до історії українців у Боснії, Т. 5. Новий Сад: Руске слово – Греко-католицька парафія св. Петра і Павла: 109–183.
- З нашого (1934). *З нашого життя. Хроніка*. Гурток ст. пл. «Перелетні» в Загребі. Пластові вісті. Прага. 3: 6.
- І. Г. (1936). Прнявор. Вістник Українського Товариства Просвіта. Березень: 6.
- Ів-ич (1939). ФУТП *Хорвачани*. Вістник Українського Товариства Просвіта. Березень-квітень: 10.
- Ільченко А. (1942). *З життя у був. Югославії*. Український вісник. Берлін. 1 (17 травня): 14.
- Ілюстрований (1933). Ілюстрований календар «Рідного слова» для українського народу в Югославії на 1934 рік. Дяково: 64–72.
- Ковач М. (1940). *Просвітни обставини у нас и робота «Просвити» у останніх двох роках*. Руски календар за русинох у Югославії на 1941. рок. Руски Керестур.
- Козлітін В. (1996). *Українські громадські організації в Югославії (20–30-ті рр. XX ст.)*. Українська діаспора. Київ-Чикаго. 9: 52–59.
- Короткий (1936). *Короткий огляд діяльності пластових частин СУПЕ в минулому пл. році. ІХ Курінь Ст. Пл. «Перелетні» в Загребі*. Пластові вісті. Прага. 1: 4.
- Кулеба С. (2007). *100 років «Просвіти»: З нагоди відзначення 100-річчя від заснування Товариства «Просвіта» у Боснії*. Кула: Газетно-видавнича установа «Рідне

слово».

- Кульчицький Є. (1951). *Перша пластова еміграція*. Пластовий шлях. Мюнхен. 5: 29–35.
- Латяк Ю. (2002). *Інформування українською мовою на теренах колишньої Югославії (1922–1992): Короткий огляд*. Думки з Дунаю. 5: 51–55.
- Лимар С. (1923). Українські студент в Юго-Славії. Український студент. Прага. 3–4 (жовтень–листопад): 68–69.
- Листування (1926). *Листування редакції. Просвіті в Загребі. Українське життя*. Подєбради. 11 (4 листопада): 4.
- Ліський Б. (2002а). *З діяльності українських студентів у Хорватії (1920–1945)*. Українці Хорватії. Матеріали і документи = Ukrajinці Hrvatskeј. Materiali i dokumenti, Кн. 1, Загреб: Grafika: 38–50.
- Ліський Б. (2002b). *Антон Івахнюк – великий українсько-хорватський патріот*. Українці Хорватії. Матеріали і документи = Ukrajinці Hrvatskeј. Materiali i dokumenti. Загреб: Grafika. Кн. 1: 62–73.
- Ліський Б. (2008). *Огляд культурно-освітнього життя українців у Боснії (1890–1990)*. Матеріали до історії українців у Боснії. Новий Сад. Т. 5: 71–76.
- М. С. (1936). *Загреб*. Вістник Українського Товариства Просвіта. Березень: 5.
- Мацяк Є. (2002). *Українці в Хорватії*. In: Українці Хорватії. Матеріали і документи = Ukrajinці Hrvatskeј. Materiali i dokumenti. Загреб: Grafika. Кн. 1: 51–61.
- Мовчазне (1939). *Мовчазне Шевченківське свято*. Тризуб. 16: 29.
- На (1934). На Український Дім у Празі. Український тиждень. Прага. 33-34 (13 серпня): 1.
- Пагу-ангаре (1936). *Український Пласт в Югославії (IX. К. ст. пл. «Перелетні» в Загребі)*. Пластові вісті. 9: 12–13.
- Пашенко Є. (1996). *Українсько-хорватські взаємини від давнини до сучасності*. Хорватія/Україна. Культурні зв'язки від Адріатики до Дніпра = Hrvatska/Ukrajina. Kulturne veze od Jadrana do Dnjepra. Загреб, 1996: 229–242.
- Пашенко Є. (2010). *Українська інтелігенція і розвиток хорватської україністики (перша половина ХХ ст.)*. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. Острог. 15: 363–380.
- Правила (1937). *Правила Української Читальні у Прњаворі*. Рідне слово. 1: 3.
- Прослава (1931). *Прослава Тараса Шевченка*. Політика. Београд. 8210 (16 марта): 5.
- Протест (1927). *Протест*. Тризуб. 29: 3–7.
- Різні вісти (1926). *Різні вісти. Українське товариство «Просвіта» у Білгороді*. Український прапор. Берлін. 4 (15 лютого): 4.
- Роговий В. (2008). *В ім'я творення національної еліти. Матеріальна підтримка українського студентства на чужині в 1920–1991 роках*. Київ: ПП Сергійчук М. І.
- С. М. (1940). *На спомин Першого Листопада 1918-го року*. Думка. Руски Керестур. 5: 133–136.
- Сенькусь Р. (2011). *Івахнюк Антін*. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн]. Київ. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=13571 (дата

перегляду: 23.05.2022).

- Сукало А. М. (2011). *Особові фонди представників української діаспори в архівних зібраннях ЦДАМЛМ*. Микола Бутович. Архіви України. 6: 130–142.
- Т. Мир (1931). Українська маніфестація в Білгороді. Незалежність. 6: 3.
- Терлюк І. (2002). *«Просвіта» – берегиня національної ідентичності*. In: Українці Хорватії. Матеріали і документи = Ukrajinці Hrvatskeј. Materiali i dokumenti, Кн. 1, Загреб: Grafika: 74–83.
- Українське (1929). *Українське Т-во «Просвіта» в Білгороді*. Тризуб. 16–17: 41.
- Український (1931а). *Український В. університет в Празі в роках 1926-1931*. Прага.
- Український (1931b). *Український концерт-бал*. Тризуб. 36: 28–29.
- Управа (1939). *Українська читальня «Просвіта» Прњавор*. Вістник Українського Товариства Просвіта. Травень: 7.
- Федорук О. (2002). *Микола Бутович: життя і творчість (повернуті імена)*. Київ, Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць.
- Федорук О. (2000). *Художник Микола Бутович у Німеччині*. Київська старовина. 5: 106–123.
- Фірак М. (1924). *Українці в Югославії*. Літопис політики, письменства і мистецтва. Берлін. Кн. 1. Зшиток 6 (9 лютого): 91–92.
- Хорив (1943а). *Українська еміграція в Югославії*. Український вісник. Берлін. 2 (24 січня): 5–8.
- Хорив (1943b). *Українська еміграція в Югославії*. Український вісник. 3 (7 лютого): 3–7.
- Хроніка (1932). *Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Річні загальні збори т-ва «Просвіта» у Новому Саді*. Тризуб. 17: 15.
- Хроніка (1933). *Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Загальні збори Українського Товариства «Просвіта» в Новому Саді*. Тризуб. 16–17: 30.
- Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), ф. 3905, оп. 2, спр. 165, 38 арк.
- ЦДАВО, ф. 4465, оп. 1, спр. 192, 3 арк.
- ЦДАВО, ф. 4465, оп. 1, спр. 312, 4 арк.
- ЦДАВО, ф. 4465, оп. 1, спр. 1132, 103 арк.
- Центральний державний архів громадський об'єднань України (ЦДАГО), ф. 269, оп. 2, спр. 258, 204 арк.
- ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 262, 119 арк.
- ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 268, 204 арк.
- ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 269, 300 арк.
- ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 270, 276 арк.
- ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 271, 206 арк.
- ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 272, 171 арк.
- ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 275, 215 арк.
- ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 276, 183 арк.
- ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 277а, 171 арк.

- ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 278, 208 арк.
 ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 282, 242 арк.
 Центральний державний історичний архів України в м. Львів (ЦДІА), ф. 348, оп. 1, спр. 6345.
 Шевченківське (1932). *Шевченківське свято у Новому Саді*. Тризуб. 17: 15.
 Юриста М. (1925). *Український «драматичний кружок» в Прњаворі*. Руски календар за южно-славянських русинох на 1926 рок. Сремски Карловци: 178–180.
 Яковлева Л. (1997). *На Україну поверну. Миколі Бутовичу – сто років (Документи особового фонду Миколи Бутовича, що зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України)*. Образотворче мистецтво. 2: 7–8.
 Hrvatska Republika – Hrvatski državni arhiv (HR–HDA), f. 1353, inv. br. 3399, 73 list. HR–HDA, f. 1353, inv. br. 3908, 24 list.
 Ivachnjuk A. (1935). *Zamah nacionalizma u Sovjetskoj Ukrajini*. Hrvatska smotra. 9: 459–462.
 Ivachnjuk A. (1936). *Borba ukrajinaca za sveučilište u Ljvovu*. Hrvatska smotra. 8: 297–300.
 Ivachnjuk A. (1939). *Karpatska Ukrajina*. Hrvatska smotra. 1: 33–37.
 Liski B. (2003–2004). *Anton Ivahnjuk, veliki ukrajinsko-hrvatski domoljub*. Думки з Дунаю = Misli s Dunava. 6: 64–79.
 Liskij B. (1990–2000). *Filijale zagrebačkih društva Prosvita u Šumeću i Kanjiži*. Думки з Дунаю = Misli s Dunava. 3: 294–298.
 Liskij B. (2008). *Djelovanje ukrajinskog društva «Prosvita» iz Zagreba među Ukrajincima u Bosni i Hercegovini između dvaju ratova*. In: Матеріали до історії українців у Боснії. Т. 5. Новий Сад: Руске слово – Греко-католицька парафія св. Петра і Павла: 53–67.
 Národní archiv České republiky (NAČR), f. Ukrajinske muzeum v Praze, kart. 1, inv. br. 4.
 NAČR, f. Ukrajinske muzeum v Praze, 1925–1948, kart. 1, inv. br. 6.
 NAČR, f. Ukrajinske muzeum v Praze, 1925–1948, kart. 81, inv. br. 964–3.
 Neki (1941). *Neki pregooci zy hrvatsko-ukrajinsku uzajamnost*. Obitelj. Zagreb. 31–34: 290.
 Patola Z. (1937). *Ukrajinska omladina u Rusiji*. Hrvatska smotra. 7: 405–411.
 Stepčyšyn M. (1936). *Ukrajinski sveučilištarac u službi nacije*. Hrvatska smotra. 3: 56–61.
 V. V. (1936). *Ukrajinci o nama*. Hrvatska smotra. 4: 136.
 V. V. (1937). *Ukrajinci o nama*. Hrvatska smotra. 2: 127–128.

Галина Саган
 док. історичних н.,
 професор кафедри всесвітньої історії
 Київського університету імені Бориса Грінченка

Святослав Рублик
 магістр Історико-філософського факультету
 Київського університету імені Бориса Грінченка

УКРАЇНСЬКЕ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНЕ ТОВАРИСТВО «КОБЗАР» - ЗАГРЕБ

Українське культурно-просвітнє товариство «Кобзар» м. Загреб:
 50 років діяльності з організації діаспорного життя в Хорватії

Галина Саган

Поміж низки громадських товариств українців Хорватії знакове місце посідає Загребське культурно-просвітнє товариство «Кобзар» в м. Загреб. За роки свого існування воно вело і продовжує реалізовувати різного плану заходи, не раз вдавалося до реорганізації структури аби краще реалізовувати свою місію – гуртування та збереження українства на Балканах. Товариство було створене у 1972 р. і отримало назву Загребське культурно-просвітнє товариство русинів і українців, а у 2012 році змінило назву на Українське культурно-просвітнє товариство «Кобзар» м. Загреб. За весь період свого існування товариство мало лише три президенти, а саме: Маркіяна Ружицького, який очолював товариство упродовж 1972-1974 рр., Володимира Крайцара – 1974-1992 і Славка Бурду, котрий з 1992 р. й по нині керує організацією. Перший голова загребського товариства М. Ружицький розпочав свою громадську діяльність ще у міжвоєнного періоду. До Другої світової війни він брав участь у студентському русі. Згадуючи про М. Ружицького, Славко Бурда зауважував, що М. Ружецький був сімейною людиною, регулярно проводив зібрання у Товаристві, але у деяких більших акціях майже не брав участі. Натомість В. Крайцар був активним і мав багато ідей, спонукав Товариство до різнопланової роботи. Зокрема,

Святослав Рублик

В.Крайцар запросив Федора Лабоша написати першу історію про переселення русинів закарпатців з Пряшівщини до Воєводини, а згодом і до Хорватії.⁸

Власне, любов та приналежність до української культури стали основним важелем, які спонукали діаспорян до заснування Товариств русинів та українців Загреба. Ініціатива надійшла в 1971 році від українських студентів, які на той час навчалися у вишах Загреба. Проте, варто зазначити, що сплеск активності українців Хорватії став відголосом тодішніх політичних подій в регіоні, які увійшли в історію як «Хорватська весна». Вся прогресивна частина республіки піднялася на захист демократичних і національних цінностей. Українство підхопило ці тенденції також. У 1972 році були проведені установчі збори Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба в приміщенні Міської ради на вулиці Прерадовичева, 23⁹. На зібранні було десь п'ятдесят осіб, які мали великий інтерес до створення Товариства. Тоді ж обрали керівництво організації. Так, президентом вибрали інженера Маркіяна Ружицького, віце-президентом – інженера Володимира Крайцара, секретарем – Бориса Гралюка, скарбником – Габрієля Такача та інших членів Правління. Не маючи власного приміщення, команда почала активно працювати. Їх прихищали в Опатичкої, Месничкої, Головному Врбіку та в інших місцях. З великою вдячністю перші члени Товариства згадують людей, які щиро їм допомагали, а саме: Владо Костельник, Зорка Проданович, Божо Вукобратович, Маринко Груїч, Теодор Фріцкі і інші. З 1972 по 1974 рік Товариство, як правило, працювало в будинку «Sutjeska» (Сутьєска) в Головному Врбіку. Раз на тиждень їм надавали кімнату на 30 осіб, проте в ній збиралося близько 70¹⁰. Тут організовувалися різні вечори, але найцікавішими були лекції про історію України, які читав доктор історичних наук Федір Лабош. У квітні 1974 року Товариство переїхало в приміщення на вулиці Долац, 1 у будинок «Чеська бесіда». Українську громаду там прийняли щиро і доброзичливо. За Товариством закріпили четвер, тому щочетверга тут працювали різні секції, організовані Товариством: музична, оркестрова, вокальна, драматична, поезії, шахова, спортивна та інших. Час від часу Загребське культурно-просвітнє товариство русинів і українців організувало спільні виступи з «Чеською бесідою». На таких вечорах українці співали чеські пісні, а чехи – русинські та українські. Завдяки панові Янку Чордашу та його доньці Блаженці члени Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба зв'язалися зі студентським гуртожитком «Сташа Єліч» на вулиці Опатицькій та чоловічим гуртожитком у Рунаньїновій і разом заснували танцювальний колектив, з яким виступали в Петрівцях, Міклушевцях, в Руському Керестурі на фестивалі «Червона троянда» та на інших заходах. У 1974 році народилася ідея

8 Інтерв'ю з Славком Бурдою, записане 23.06.2022 р., м. Київ-Загреб (онлайн).

9 Vladimir Krajcar. 25 Kulturno-prosvjetno drustva Rusina i Ukrajnaca Zagreba. Kulturno-prosvjetno drustva Rusina i Ukrajnaca Zagreb 1972-1997. Zagreb. 1997. С.13.

10 Slavko Burda. Kronoloski prikaz rada i djelatnosti KPD Rusina i Ukrajnaca Zagreba u proteklih 25 godina. -. Kulturno-prosvjetno drustva Rusina i Ukrajnaca Zagreb 1972-1997. Zagreb. 1997. С.23.

організувати бал за давніми українськими традиціями. І вже 15 березня 1974 року провели перший «Русинсько-український бал» Товариства в готелі «Спорт». Зала на першому поверсі була переповнена, діаспоряни мали великий інтерес і з захопленням долучилися до участі у балі. З того часу Товариство стало щороку проводити традиційний бал, а пізніше його стали називали «русинсько-український вечір». Захід проводили в різних місцях, вибирали найзручніші: ресторан «Глобус» на ярмарку, готель «Інтернаціонал», готель «Панорама», в останні роки перед війною (1988-1991) у ресторані «Міський підвал» на площі Бана Йосипа Єлачича. На бал з'їжджалося десятки товариств з Воєводини, Срієма, Боснії: КМТ імені Тарас Шевченко, КМТ імені Якіма Гарді, КМТ імені Якіма Говля, КМТ Славонського Броду, КМТ Липовляни, КМТ імені Максима Горького¹¹. З великою радістю приймали на цих вечорницях оперних співаків та оркестри з України. Організація заходу вимагала багато зусиль. Відповідальні особи дуже скрупульозно ставилися до всіх деталей заходу. Усі прагнули кожного разу організувати найкращий і найкрасивіший русинсько-український вечір. Судячи з відгуків, їм це вдавалося.

Пані Мінтас Ходак, В. Сікорський,
С. Бурда та В. Крайцар

Окрім цікавих і пізнавальних заходів, яких було чимало організовано, Товариства мало справлятися з іншим, не менш важливими справами. Великих зусиль потребувало фінансове забезпечення організації. Направду, матеріальне становище Товариства було не завжди найкращим, але від цього в багатьох випадках залежала його діяльність. Допомога надходила від пересічних громадян, хорватського уряду, активних діаспорян та їх родин. Загалом, Культурно-просвітньому товариству в Загребі вдавалося зберегти престиж русинсько-української громади Хорватії, активно проводилася культурна, політична та освітня діяльність. До роботи вдавалося залучити велику кількість українців, зусиллями яких зберігалися українські традиції і мова.

Одним з найтяжчих періодів для Товариства можна назвати час, коли виникла хвиля внутрішніх біженців упродовж першої половини 1990-х років, коли в регіоні на фоні югославської кризи розгорнувся широкомасштабний воєнний конфлікт. Тоді члени Товариства створили Кризовий штаб і почали активно

11 Vladimir Krajcar. 25 Kulturno-prosvjetno drustva Rusina i Ukrajnaca Zagreba. Kulturno-prosvjetno drustva Rusina i Ukrajnaca Zagreb 1972-1997. Zagreb. 1997. С.14.

Члени Президії ЄКУ і Президент Хорватії Стіпе Месич, 2006 р.

допомагали переміщеним особам з Вуковара, Петрівців та Міклушевців. Така робота дуже сильно сприяла консолідації громади і утвердження Товариства як авторитетної організації¹².

Власне, 90-ті роки хоч і були складними, проте вони стали переломними не тільки для Товариства, але й для подальшого розвитку і Хорватії і всього постюгославського простору. На початку 1990-х років почали створюватися нові хорватські партії та відбулися перші багатопартійні вибори. Згодом був проведений референдум, на якому населення республіки одностайно проголосувало за суверенну і незалежну Республіку Хорватію, а отже, за свободу та демократію. Та вихід з Югославської федерації виявився не простим і після проголошення незалежності відбулося вторгнення ЮНА на територію Республіки Хорватія. Жахлива агресія принесла сотні жертв, руйнувань та незаконних дій проти хорватів та національних меншин, які проживали в Республіці. Масово переслідували людей, здійснювати так зване «етнічне очищення» при якому несербів виселяли з будинків чи загалом з цілих населених пунктів. У такий спосіб звільняли простір для Великої Сербії. Паралельно було знищено сотні церков та пам'яток культури. Ліквідації підлягало все, що мало національне забарвлення. На 1991 р. русини та українці опинилися на лінії фронту, в епіцентрі боїв. Воєнні дії охопили територію, де проживало 80 % представників нашої діаспори. Лише у Вуковарі за час облоги (86 днів) загинуло 132, поранено 270 осіб, у сербських концтаборах ув'язнено більше 300, вигнано з рідних місць 500 і втекло від переслідувань 100 русинів і українців. Загалом втрати поміж української громади за час війни становили 3,5 %

¹² Інтерв'ю з Славком Бурдою, записане 23.06.2022 р., м. Київ-Загреб (онлайн).

(тоді як за роки Другої Світової війни – 2 %) ¹³. У результаті хорватсько-сербської війни, чисельність русинів і українців вкотре зменшилась – з 5,7 тис. осіб (1991). до 4,3 тис. осіб (2001) ¹⁴.

В умовах воєнного часу ускладнювалася а інколи і не уможлилювалася діяльність громадських організацій українців і русинів. Координатором діяльності усіх організацій діаспори на території Хорватії ще з 1968 року був Союз русинів і українців Хорватії (СРiУ), який розташовувався в зоні бойових дій, на території округу Вуковар. За таких обставин Союз не міг повноцінно працювати і 26 вересня 1991 р. у Загребі було прийнято рішення створити Кризовий штаб Союзу русинів і українців Хорватії ¹⁵. До його складу увійшло 11 представників української та русинської меншин. Очолив Штаб Василь Сікорський, заступником став Гавриїл Такач, секретарем – Славко Бурда. Після окупації частини Хорватії сербськими військами було прийнято рішення сформувано територіальні (регіональні) кризові штаби у Загребі, Славонському Броді й Осієку, а також призначено відповідальних за тимчасово окуповані території, на яких проживали русини і українці (Липовляни, Петровці, Міклушевці).

Культурно-просвітнє товариство українців і русинів Загреба стало основним організатором діяльності Кризового штабу в місті. Так, у вересні 1991 р. регіональне відділення Кризового штабу при Товаристві закликала громадськість, насамперед членів свого товариства, допомогти грошми, ліками, харчами, одягом, взуттям або якимось іншим способом біженцям і вигнанцям з територій Вуковара, Вінковця, Барані. На заклик Кризового штабу загребського Товариства відгукнулося чимало українців і русинів у результаті чого зібрали 8 тис. хорватських динарів і передали їх у фонд біженців зі Східної Славонії. На осінь 1991 р. у столиці Хорватії згуртувалася величезна кількість біженців, які розташовувалися навіть у приміщенні Товариства. Усім їм надавали різнопланову допомогу, у тому числі інформаційну про стан справ у містах і селех, звідки прибували біженці. Українсько-русинському товариству Загреба вдалося отримувати і закордонну допомогу. Одна з перших надійшла з Австралії. Кризовий штаб у Загребі вирішив половину допомоги передати керівництву Крижевацького єпископату, а другу половину залізницею відправив кризовому штабу при культурно-мистецькому товаристві у Славонському Броді. Той, у свою чергу, передав вантаж місцевому

¹³ Нагірний М. Динаміка чисельності русинів та українців Хорватії у ХХ ст. Українці Хорватії. Матеріали та документи, наукові праці та статті. Книга друга Загреб, 2020. С.163.; Kiš M. Republika Hrvatska i hrvatski Rusini i Ukrajinici i danas se bore protiv fašizma // Rusini i Ukrajinici u Republici Hrvatskoj (1991–1995). Zagreb, 1995. S.18.

¹⁴ Нагірний М. Динаміка чисельності русинів та українців Хорватії у ХХ ст. Українці Хорватії. Матеріали та документи, наукові праці та статті. Книга друга Загреб, 2020. С.165.

¹⁵ Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991–1993. g. (1) // Нова думка (Загреб). 1998. № 105. С. 38.; Нагірний М. Діяльність Кризового штабу русинів та українців Хорватії (1991–1993) Українці Хорватії. Матеріали та документи, наукові праці та статті. Книга друга Загреб, 2020. С. 176.

відділенню Червоного хреста, який вже розприділяв допомогу українцям і русинам, які перебували у скрутному матеріальному становищі¹⁶.

З 1992 року президентом Культурно-просвітнього товариства українців і русинів Загреба стає Славко Бурда. Родина пана Славка ще на початку ХХ ст. емігрували з України на Балкани. Так, у 1903 році його дідусь та бабуся переселилися з Рави Руської (Львівщина) до Боснії. Згодом родина перебралася до Сербії, де 19 листопада 1950 року у місті Вербас народився пан Славко. Наразі він живе і працює в Загребі. З шістнадцяти років стає активним учасником і організатор культурно-просвітнього життя української діаспори. Від 1983 р. починає обіймати

На відкритті пам'ятника Тарасу Шевченку в Загребі, 2015 р.

свою першу громадську посаду, стає секретарем культурно-просвітнього товариства Союзу русинів-українців Загреба, від 1992 року – головою Загребського товариства русинів-українців Хорватії, членом правління Союзу русинів-українців Хорватії, від 1995 року – секретарем Хорватського-українського товариства, з 1997 року – головою Українського товариства Загреба. Також Славко Бурда активно займається видавничою діяльністю як періодичних, так і разох видань діаспори, у яких теж публікує свої доробки про діаспору. Є один з організаторів і директорів щорічних літніх шкіл мови та культури русинів і українців Хорватії. Пан Славко про той період діяльності згадував: «У дев'яностих я займав кілька посад, і, щоб виправдати ці посади, мені доводилося постійно бути активним. Рідко коли я лягав спати раніше 12 години вночі, і вже о шостій годині ранком я вставав. Рада по

національних меншин Уряду Республіки Хорватія, членом якої я був, працювала над підготовкою кількох законів про меншини. Я вів листування від імені Союзу русинів та українців Республіки Хорватія з партнерами з України, Угорщини, Словаччини, Польщі та інших європейських країн»¹⁷.

За свою віддану і жертвенну громадську роботу Славко Бурда має низку нагород, поміж яких найвищі відзнаки від Урядів та Президентів Республіки Хорватії та України. Зокрема, це орден хорватського трилиста (Хорватія) та орден «За заслуги» третього ступеня (Україна).

До керівництва УКПТ українців і русинів Загреба пан Славко, як зазвичай, поставився надзвичайно відповідально і це дало свої результати. Так, попри воєнні дії та інші негаразди економічного та політичного плану, в Хорватії упродовж 1992-1997 років за сприяння пана Славка, як керівника УКПТ українців і русинів Загреба провели шість русинських та українських літніх шкіл. Усі вони проходили в Загребі, що було пов'язано з питаннями безпеки. До війни школи організовувалися в Ердуті, Липовлянах, Борові, Славонському Броді та інших містах Хорватії.

Про першу Літню школу, яка проходила 1992 року в учнівському гуртожитку в Дубраві (Загреб) Славко Бурда згадує: «Йшла війна, майже усі місця компактного проживання нашої русинсько-української громади зазнавали щоденного обстрілу з боку сербського агресора, а також школа в селі Канижа. Через воєнну небезпеку учнів з Канижи та Славонського Броду того року до Загреба приїхало найбільше»¹⁸. Поміж дітей більшість була не українці, але стурбовані батьки просили прийняти дітей до школи. В Літній школі вони стали навчатися за традиційною програмою школи і також вивчали українську мову.

Про свій досвід пан Славко говорив, що за шість років йому поталанило бути директором школи і він мав можливість безпосередньо впливати на розбудову програми діяльності усієї школи. Йому вдавалося успішно підтримувати русинсько-український дух, виховував у «дітях любов до рідного слова, запалював вогонь та рятував від забуття наші традиції та звичаї, навчити дітей і викладачів бути гордими за своє походження і свою культуру»¹⁹.

До наступної Літньої школи (у 1993 році) почали готуватися за пів року до її початку. Працювала вона упродовж 11-21 липня в Загребі, в Домі й Школі для медсестер Млінарска. До неї з'їхалися діти з русинських і українських родин Республіки Хорватія. Загалом, це була 15-та літня школа для учнів початкових класів і 25-а для старших класів і молоді. У Літній школі було 27 дітей вигнанців і біженців зі Східної Славонії з новим місцем проживання в 11 місцях. Літня школа була присвячена діячу русинського відродження, а власне 190-річчю

17 Інтерв'ю з Славком Бурдою, записане 17.06.2022 р., м. Київ-Загреб (онлайн).

18 Особистий архів Славка Бурди. Загребська літня школа. 1997. А.1.

19 Особистий архів Славка Бурди. Загребська літня школа. 1997. А.2.

16 Нагірний М. Діяльність Кризового штабу русинів та українців Хорватії (1991–1993) Українці Хорватії. Матеріали та документи, наукові праці та статті. Книга друга Загреб, 2020. С. 179.

У літній школі в Загребі

Танцювальний колектив Загребського товариства

від дня народження Олександра Духновича та 100-річчю від дня народження українського письменника Миколи Хвильового. Цим письменникам був приурочений спеціальний літературний вечір. Учні школи підготували декламації, колектив вчителів виступив з відповідними доповідями, окрасою вечора стали виступи учасників музичної секції. Цьогоріч учні працювали у 7 класах/групах. Українською мовою навчалось 58 учнів, з них в початковій школі – 43, а в старшій школі – 15. Русинською мовою – 39 учнів, з них у початковій школі – 30, а в старшій – 9. Русинських дітей було менше тому, що русинські села Петровці та Міклушевці на той час перебували під окупацією. Додаткова діяльність Літніх шкіл знайшла відображення в тематичних лекціях: «Українська та русинська національна меншина в Хорватії», «Західноукраїнська література», «Створення Крижевської греко-католицької єпархії в Республіці Хорватія, «Русини та українці та русинсько-українські греко-католицькі парафії в Республіці Хорватія», «Український народний інструмент – бандура», «190-річчя від дня народження Олександра Духновича», «100-річчя від дня народження українського письменника Миколи Хвильового – життя і творчість». Наприкінці школи відбувся прощальний концерт, де виступали учні школи і презентували поміж іншого 6 нещодавно вивчених танців²⁰.

Літня школа 1994 року проходила 2-11 липня у приміщенні гуртожитку школи медичних сестер (Загреб). До школи прибуло 129 учнів у тому числі 38 дітей, які вчили і проводили заняття русинською мовою. Загалом в школі у цей рік вчили: українську і русинську мови, історію, географію, музику, фольклор, працювала секція вишивання і секція образотворчого мистецтва. Викладачами школі були: Раїся Тростинська, Галина Стрільчук, Мирослава Шевченко, Євгенія Баріч, Оксана Тимко, Златиця Буила, Тарас Стінковій, Євген Пестушко, Ярослав Лишишин, Йоакім Сімунович, Томіслав Дорогхази, Звонко Костелник, Янко Чордаш. Керівником вже традиційно був Славко Бурда, а радниками – Дубравка Макаруха і Євгенія Баріч²¹.

20 Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [ured. S. Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 37.

21 Особистий архів Славка Бурди. Загребська літня школа. 1997. А.3.

Літня школа 1994 року була присвячена Олександрові Довженкові і Гавриїлу Костельнику, тому основна частина заходів – літературні вечори, лекції були присвячені цим видатним постатям української культури. Заодно, провели низку розважальних і пізнавальних заходів, які були присвячені питанням охорони лісів Хорватії, становищу української національної меншини в РХ. Також для дітей організували екскурсію на гору Медведніца та вулицями Загреба. Наприкінці зміни, 11 липня 1994 року, своїми зусиллями працівники та учні Літньої школи в будинку молоді «Центар Рібняк» провели прощальний концерт²².

У літній школі в Загребі

Загалом Літня школа 1994 року була надзвичайно насичена, цікава, пізнавальна і життєво необхідна для дітей, які проживали в зоні активних бойових дій, проте шлях до її запуску був не простий і вимагав, як завжди, великих зусиль з боку організаторів.

Не просто вдалося організувати школу у наступному році. Воєнні дії, економічні негаразди в країні ускладнювали процес підготовки до Літньої школи. Так, Славко Бурда згадує, що роботу з організації школи розпочали вже на початку 1995 року. Тоді вони подали заявку і програму діяльності школи до міністерства освіти і спорту та до уряду Республіки Хорватії у Відділ з питань міжнаціональних відносин. Протягом наступних 5-ти місяців організатори не отримали жодної відповіді. Тоді делегація Союзу русинів і українців записалася на прийом в міністерство, де зустрілася із заступником міністра освіти паном

22 Особистий архів Славка Бурди. Загребська літня школа. 1997. А.4.

Іваном Рушаком і старшим радником міністерства паном Николою Радачичем. Від них делегація отримала згоду і обіцянку про фінансову допомогу для школи²³.

З 3 липня 1995 року Літня школа запрацювала. Першого дня організували Святокове відкриття школи, на яке з'їхалося багато поважних гостей і батьків дітей. Традиційно святкування розпочалося з того, що всі проспівали спочатку хорватський, а потім український гімни та хвилиною мовчання вшанували пам'ять загиблим і жертвам Вітчизняної війни. Далі зі словами привітання з нагоди відкриття Літньої школи 1995 року виступили 1-й секретар Посольства України Євгеній Пашенко, старший радник міністра освіти Хорватії і спорту Никола Радачич, професор, народний депутат парламенту Республіки Хорватії Мирослав Кіш, Директор школи для медичних сестер Феріда Чікич, професор голова Союзу русинів і українців Василь Сікорський. Також слово мали і учасники Літньої школи. Вони декламували вірші про рідну мову та затанцювали народний танець.

Тематично Літня школа 1995 року була приурочена 160-й річниці переселення русинів до Хорватії та 100-літтю з Дня народження видатного українського письменника Максима Рильського. Вечори з учнями готували Оксана Тимко і Раїса Тростинська. До школи у 1995 році прибуло 60 осіб дітей і молоді. Їх поділили на два, майже однакових за кількістю, відділення – українське і русинське. Пополудні учні школи займалися у вокальних і хореографічних гуртках, вони готувалися до участі у міжнародному огляді фольклору, що проходив з 20-23 липня у Загребі.

Під час роботи школи до неї приїжджали переймати досвід українсько-русинська громад Словаччини. Також про школу писали газета «Večernji list», розповідали упродовж 45 хвилин по хорватському національному радіо та на телебаченні під час популярної культурологічної передачі «Призма». На закритті школи під час святкового концерту усім учням вручали свідоцтва та від імені організаторів оголосили адресні подяки за сприяння в роботі школи меценату, яким було Міністерство освіти РХ та надіслали вітального листа Президенту Республіки Хорватія доктору Франі Туджману. Звичайно, варто зазначити, що Літня школа 1995 року – це результат роботи великого колективу, який очолив директор Славко Бурда. Над шкільною програмою працювали Василь Стрехалюк і Євгеній Баріч. З великою відповідальністю і професійністю попрацювали в школи вчителі: Цецілія Гаргаї, Володимир Кубінський, Василь Письменний, Надія Рудик, Звонко Костельник, Івіца Кшеві²⁴.

Літня школа 1996 року хоч і увібрала основи попередніх шкіл, все ж вона була по своєму цікава та оригінальна. Цього разу через велику кількість учнів (130 осіб) школа працювала у дві зміни. У першу зміну з 01.07 до 10.07.1996 року навчалися діти початкової школи, з 11.07 до 20.07.1996 року – середньої школи. Загалом у

школи мали навчання 11 груп, з них 7 (85 осіб) навчалося українською мовою, а 4 (55 осіб) – русинською. Навчання забезпечувало 25 вчителів з мови, історії, географії, музичної культури, хореографії, етнографії і катехизму. До дванадцятої години усі учні мали обов'язково 4-5 занять щодня. Після обіду займалися у гуртках зі співу, танців, читання віршів, малювання тощо, а ввечері були додаткові заняття або тематичні лекції. Загалом, тематика школи 1995 року була присвячена українському письменникові Івану Франку і русинському письменникові Осифу Костельнику. У Літній школі 1995 року учні також мали змогу прослухати лекції на теми: «350 річниця Ужгородської унії», «400 річниця Брест-Литовської унії», «125 річниця з дня народження Лесі Українки», «50 річниця від дня смерті русинського письменника Осифа Костельника», «140 річниця з Дня народження і 30 річниця від дня смерті Івана Франка»²⁵.

Літня школа 1997 року працювала за подібною програмою. Пізнавальна тема школи була присвячена русинському письменникові Сільві Ерделю та українському письменникові Анрію Головку.

Попри воєнні події та всі складнощі, які несе війна, українсько-русинська громада Хорватії вела дуже активне громадське життя. У ці складні часи регулярно проводилися вже традиційні та започатковувалися нові культурні заходи, на які збиралися разом кілька товариств із Загребу, Липовлян та Славонського Броду. Насамперед хочеться відзначити, що у 1995 році Товариство разом з іншими активними діаспорянами заснували Центральну бібліотеку русинів та українців

Василь Боднар поклав квіти до пам'ятника Тарасу Шевченку в Загребі

23 Особистий архів Славка Бурди. Загребська літня школа. 1997. А.5.

24 Особистий архів Славка Бурди. Загребська літня школа. 1997. А.6.

25 Особистий архів Славка Бурди. Загребська літня школа. 1997. А.7-8.

Республіки Хорватія. У 1993 році українці Хорватії вперше в музеї «Міміара» відзначили 60-ту річницю Великого голодомору 1932/1933 в Україні. У Загребі вшанували невинних жертв, які загинули в цьому геноцидному злочині. З того часу щороку проводяться вшанування пам'яті, запалюють свічки та відправляються служби Божі в церквах, які присвячуються невинним жертвам Голодомору 1932/1933 років. Вже тоді хорватському парламенту було запропоновано прийняти декларацію, що засуджує Голодомор 1932/33 рр. як геноцид проти українського народу. Вперше засудив Голодомор 1932-1933 рр. в Україні як геноцид проти українців з трибуни хорватського парламенту депутат Марко Міланович Літре 27 листопада 2020 року. У своєму виступі депутат зазначив: «У світлі багатовікових зв'язків та дружби між українцями та хорватами фракція хорватських сувереністів подала, відповідно до парламентської процедури, за ініціативою української національної меншини, свій запит про ухвалення Декларації, що засуджує Голодомор як геноцид проти українського народу». Наступного дня, 28 листопада 2020 року, у День пам'яті жертв Голодомору, Літре спільно з українськими дипломатами долучився до жалобної акції біля пам'ятника Тарасові Шевченку в Загребі²⁶.

5 грудня 2020 року від імені усіх українців Хорватії Славко Бурда під час радіопередачі «Мультикультура» Першої програми Радіо Загреб звернувся до парламенту країни з проханням повторно включити до порядку денного питання засудження та визнання Голодомору 1932-1933 років геноцидом проти українського народу²⁷. На жаль до нині це питання в Республіці Хорватія не вирішене. На сьогодні офіційно визнали Голодомор 1932-1933 років в Україні геноцидом українського народу 19 держав і понад 10 країн офіційно засудили Голодомор як акт винищення людства, вчинений тоталітарним сталінським режимом або вшанували пам'ять його жертв²⁸.

До нових ініціатив Товариства у середині 90-х років ХХ ст. належить створення при Культурно-просвітньому товаристві русинів та українців Загреба танцювального колективу, хору та вокально-інструментального ансамблю «Кобзар». Аби посилити мистецький рівень роботи творчих колективів Товариства у 1994 році найняли професійних експертів з України. Це були хореограф Тадей Ріф'як зі Львова та диригент Тарас Стінковий із Чернівців. Завдяки їм Товариство Загреба в 1995 році взяло участь у міжнародному фольклорному фестивалі

Візит Олексія Резнікова до Хорватії, 2020 р.

Члени товариства, Загреб

в Загребі. Також почали їздити до Словаччини на фестиваль Союзу русинів та українців Словацької Республіки, до Свиднику на Фестиваль духовної пісні у Сніні. Паралельно Товариство дбало і про підготовку своїх кадрів. З цією метою в Україні на студіях перебувало троє студентів: Звонко Костельник, Славіца Паньків та Таня Ласек, а Оксана Тимко навчалася в аспірантурі Ужгородського університету.

Воєнні операції «Блиск» і «Буря» у 1995 року звільняють окуповані райони Хорватії. Це відкрило нові перспективи для діяльності керівника і Товариства загалом. Славко Бурда взяв участь у II Форумі українців у Києві (серпень 1997 р.), почав долучатися до щорічних зборів Світового конгресу українців. У 1997 році працював у дев'ятій щорічній асамблеї Європейського конгресу українців. Власне, у ті часи українці та русини в особі Союзу русинів та українців Республіки Хорватія отримала свого постійно представника в Європейському та Світовому конгресі українців.

Зустріч з Президентом Леонідом Кучмою, 2002 р.

90-ті роки ХХ ст. були багаті на міжнародні візити і прийняття іноземних делегацій, у яких активну участь брав президентом КПТ українців і русинів Загреба, пан Славко Бурда. Зокрема, у 1992 році відбувся офіційний візит до Хорватії першої української делегації Товариства «Україна» з Києва. У складі делегації були Іван Драч та Вілі Гриміч. У 1993 році до Хорватії прибула офіційна делегація парламентарів України на чолі з народним депутатом Дмитром Павличком. Вони побували у Літній школі русинів та українців Республіки Хорватія в Загребі, відвідали парламент Хорватії.

Також з 1993 року українці Хорватії почали регулярно відвідувати Україну. Поміж членів делегації чільне місце завжди посідав голова Товариства Славко

26 У парламенті Хорватії ініціювали декларацію про визнання Голодомору геноцидом <https://novynarnia.com/2021/03/12/u-parlamenti-khorvatiyi-initsiyuvaly-deklaratsiyu-pro-vyznannya-holodomoru-henotsydom/>

27 Українці Хорватії просять парламент повернути на розгляд питання про визнання Голодомору геноцидом <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3152962-ukrainci-horvatii-prosat-parlament-povernuti-na-rozklad-pitanna-pro-viznanna-golodomoru-genocidom.html>

28 Міжнародне визнання Голодомору. <http://canada.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ca/holodomor-remembrance/holodomor-international-recognition>.

Бурда. Поїздка 1993 року була наповнена багатьма зустрічами з урядовцями, науковцями, дипломатами та ін. Зокрема делегація побувала в Міністерстві закордонних справ, Міністерстві науки і освіти, Міністерстві культури, відвідала Університет Івана Франка у Львові та Тараса Шевченка у Києві. Під час кожного візиту в Україну делегацію приймали в Посольстві Хорватії в Києві. Під час поїздок у різні роки діаспоряни зустрічалися з послами Івицею Трнокопом, Онесіном Цвітаном, Джуро Відмаровичем, Маріяном Комбодем та інших.

Тісна співпраця українців Хорватії з посольствами та дипломатичні контакти між Україною та Хорватією (Посольство Хорватії працює в Україні з 1992 року, а України в Хорватії – з 1995 року) сприяли розгортанню загалом широких зв'язків між країнами. Так, у 1995 році зусиллями Славка Бурди до України на гастролі було відправлено два хорватські мистецькі колективи «Железничар»

Товариські книги за редакцією Славка Бурди

та «Хорватія», які виступили у Львові, Моршині, Трускавці, смт. Шкло. У свою чергу до Хорватії приїжджає ансамбль танцю «Юність», хор «Боян» та інші²⁹.

У 1998 році, після реінтеграції Східної Хорватії у адміністративну територію хорватської держави, пану Славку Бурді вдалося організувати культурний захід русинів та українців Хорватії

«Петровацький дзвін». Спонсором події був президент РХ Франьо Туджман, і від його імені у заході взяв участь прем'єр-міністр уряду Хорватії Франьо Грегоріч. Даний мистецький фестиваль відіграв велику консолідуючу роль, яка у повоєнний час була надзвичайно необхідна аби мобілізувати зусилля української та русинської громади Хорватії для включення в активне діаспорне життя.

На честь 80-ї річниці проголошення незалежності Української Народної Республіки у квітні 1998 року голова Культурно-просвітнього товариства русинів та українців Загреба Славко Бурда організував низку заходів, приурочених цій історичній події. Зокрема, у Загребі було організовано виставку книг, документів, фотографій та проведено урочисте засідання українсько-русинської громади Хорватії, на якій мав честь виступити відомий український історик Володимир Сергійчук з доповіддю на тему: «Четвертий універсал».

Активна робота Товариства і його голови з повагою віталася керівництвом Республіки Хорватія. У результаті пан Славко Бурда у 1999 році був удостоєний високої нагороди РХ ордена хорватського трилиста. Ця відзнака ще більше

мотивувала пана Славка для його подальшої громадської діяльності, про свідчать наступні заходи і творчі здобутки, організовані як паном Бурдою, так і Товариством, яке він очолював.

Досить часто українсько-русинська спільнота Хорватії гуртувалася для відзначення знаменних подій для діаспорян. Зокрема, у вересні 2000 р. у м. Славонський Брод відзначали 100-річчя еміграції українців до Хорватії. Відповідальним секретарем проекту було призначено пана Славка Бурду. Над підготовкою заходу організатори працювали понад три місяці. Урочистості тривали три дні і проходили вони у трьох вимірах: духовному, науковому та мистецькому. Меценатом культурного заходу був президент Хорватської Держави Степан Месіч. Поміж основних подій заходу були наукова конференція, відкриття меморіальної дошки, приурочена еміграції українців до Хорватії, кілька виставок у Міському музеї Славонського Броду, екскурсія українськими селами Шумече та Каніжа, покладання вінків до загиблих ветеранів Вітчизняної війни в Хорватії та ін. Святкування завершилося цікавою концертною програмою, у якій взяли участь діаспорні колективи Хорватії та гості з України. Своім мистецтвом поділився ансамбль танцю та музики «Дружба» з Чернігова та капела бандуристів «Чарівні струни» зі Львова. Також слід відзначити, що в урочистостях взяло участь багато поважних гостей. Це і представники Президента РХ, члени уряду Республіки Хорватія та кілька парламентарів Хорватії. Іноземні гості були представлені делегаціями з України, Сербії, Боснії та Герцеговини, Словаччини, Угорщини, Словенії, Англії, Німеччини. Офіційну делегацію України очолив міністр освіти і науки Василь Кремень. У науковій конференції виступили брати Микола та Богдан Горині, академік Микола Мушинка, отець Роман Мізь, письменник Роман Лубківський та інші.

Привітальні листи надіслали президент України Леонід Кучма, президент Світового конгресу українців Аскольд Лозинський, міністр закордонних справ України Борис Тарасюк, президент Європейського конгресу українців Левко Довгович та інші³⁰.

Вже традиційно у березні Культурно-просвітне товариство русинів і українців Загребу організувало святковий Шевченківський вечір, який цього разу (9 березня 2002 року) відбувся в Народному університеті «Дубрава» в Загребі. Відкривав свято вітальним словом голова Товариства пан Славко Бурда. Поміж поважних гостей до громади завітав Посол України в Республіці Хорватія пан Віктор Кирик, який привітав присутніх і відзначив важливість такого заходу для діаспорян Хорватії. Цікаву доповідь про Тараса Шевченка презентувала професор Раїса Тростинська. Студентки української мови з Філософського факультету в Загребі читали поезію великого Кобзаря, чим надали вечору надзвичайної урочистості. Та найбільш приємною несподіванкою був виступ учнів українських

29 Інтерв'ю з Славком Бурдою, записане 23.06.2022 р., м. Київ-Загреб (он-лайн).

30 Інтерв'ю з Славком Бурдою, записане 23.06.2022 р., м. Київ-Загреб (онлайн).

класів з Каніжи, Шумеча й Славонського Броду, яких підготувала вчителька пані Славця Паньків-Карпа, а бандуристка Маріянна Карпа заспівала кілька пісень на слова Кобзаря.³¹

На 2002 рік також припав важливий ювілей – 80-річчя заснування першої української культурно-просвітницької організації, відомої як «Просвіта». Провідну роль у відзначенні цієї події відіграло Культурно-просвітне товариство русинів і українців Загребу, оскільки Голова товариства Славко Бурда очолив організаційний комітет заходу, його заступниками були Олекса Павлешин і Володимир Карешин. Святкування ювілею проходило у двох частинах – першої в Загребі, а другої у Славонському Броді. Над підготовкою заходу загалом працювало понад тридцять людей. Головні заходи відбулися у жовтні 2002 року, під час візиту президента України Леоніда Кучми до Хорватії.³² Разом з президентом до Хорватії прибули віце-прем'єр Олег Дубина і міністр закордонних справ Анатолій Зленко. Важливо, що представники української діаспори мали окрему зустріч з поважною делегацією з України, на якій також був присутній посол України в РХ Віктор Кирик. Від імені української громади Хорватії виступив пан Славко Бурда і також подарував пану президенту картину художника-примітивіста малярства І. Кроати, і книгу «Українці Хорватії».³³

Відзначення 80-річчя «Просвіти» було продовжено у лютому 2003 р. Разом з цією датою, вшановували також 30-тиріччя існування КПТ русинів і українців Загреба. Зокрема, 8 лютого в готелі «Інтернаціонал» (Загреб, вул. Мірамарська 24) відбулося святкове відзначення обох важливих подій для українців Хорватії. Організаторами подій були Союз русинів і українців РХ та КПТ русинів і українців Загреба. Товариствам допомагали ЕКУ і Посольство України в Хорватії. На урочистостях були присутні і представники Уряду за національні меншини РХ, представники міністерства освіти, Товариство дружби Хорватія-Україна. Усі високоповажані гості привітали присутніх, а також і пан посол Віктор Кирик, який в своїй промові сказав що: «..... «Просвіту» з повним правом називають берегинею української духовності. Вона, разом з Церквою, допомогла вистояти українській громаді у тяжкі роки лихоліть, стала тим джерелом, яке надихало наш народ за межами України зберігати свою культуру, материнську мову, традиції дідів та прадідів... ..Щиро дякуємо вам, шановні друзі, за ваш ентузіазм, за вашу любов до української культури...».³⁴

Культурно-просвітне товариства русинів і українців Загреба не раз ініціював спільні заходи з іншими інституціями. Зокрема, на початку 2003

року до 280-го ювілею від дня народження видатного українського філософа-просвітителя, письменника, Григорія Сковороди відбувся захід вшанування творчості великого українця. Товариство разом з Кафедрою української мови і літератури Філософського факультету Загребського університету та Посольством України в Республіці Хорватія у приміщенні Центральної бібліотеки русинів і українців РХ провели запланований вечір приурочений Григорію Сковороді. З цієї нагоди присутніх привітав посол України в Хорватії Віктор Кирик. Від імені організаторів вітав громаду голова Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба пан Славко Бурда.³⁵

У 2003 році «Русинсько-Український вечір» КПТ русинів і українців Загреба відбувся 8 лютого в «Червоній залі» готелю «Інтернаціонал» (Мірамарська 24). Гостей та виконавців на балі разом було близько 180 осіб. Розпочався вечір з привітання поважних гостей. Зокрема, посол України в Хорватії, пан Віктор Кирик у своєму вітальному слові від імені Посольства вручив відзнаки за вагомий внесок у розбудову співробітництва між Україною та Республікою Хорватія, та зміцнення дружніх відносин між народами: голові Союзу русинів і українців РХ пану Ірінею Мудрому, голові КПТ русинів і українців Загребу пану Славку Бурді, панні Марусі Юристі та голові Товариства української культури Алексі Павлешину. Музичну програму виконали ансамбль «Кобзар» та оркестр Роберта Тополка з Загреба. В мистецькій частині виступили вокальна солістка й танцюристи Товариства української культури з Будапешту.³⁶ У розважальній частині проводилися спільні ігри, «Танець сердець» і томбола.³⁷

Товариські книги Сергія Бурди

Восени 2003 року поміж українсько-русинської громади м. Загреба визріла ситуація, яка підштовхувала до змін в діаспорному середовищі. Ініціатором таких зрушень виступив голова Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба Славко Бурда, який нещодавно був обраний представником української національної меншини у Раді міста Загреба. З цією метою у приміщенні товариства 9 вересня 2003 року були проведені збори керівників і представників українських громадських організацій Хорватії. На робочому зібранні зібрані представники

31 Знамените шевченківське. Наша газета. № 1. Загреб, 2002. С.1.

32 Бурда С. Підготовка святкування ювілею 80-річчя «Просвіти» Наша газета. № 1. Загреб, 2002. С.2.

33 Зустріч президента України та його співпрацівників з представниками української громади в Хорватії. Наша газета. № 6. Загреб, 2002. С.1

34 Загребські урочисті. Зустріч І. Наша газета 2 березня 2003 р. № 10. С.1,3.

35 Тлустенко К. 80 років від дня народження Григорія Сковороди. Наша газета 5 січня 2003 р. № 8. С.7.

36 В Загребі Бал – як цукор на кінці. Наша газета 2 березня 2003 р. № 10. С.2.

37 Бал в Загребі. Наша газета 2 лютого 2003 р. № 9. С.2.

Солістка Таяна Седер у супроводі Гордани Мітрович на фортепіано

Координації жінок при Греко-католицькій церкві, керівники і члени культурно-просвітних товариств міста Загреба і Хорватії, діячі вокально-інструментального ансамблю «Кобзар», завідувачка Центральної бібліотеки русинів і українців та представники української молоді.

У результаті тривалих дискусій громада прийшла до висновку, що змінити ситуацію може відновлення української школи, де могли б навчатися не тільки діти, але й дорослі. Така школа в Загребі завжди працювала, отже перед громадою постало питання про відновлення колишньої традиції. Відразу на зборах було окреслено конкретні кроки з реалізації задуманого плану. Першим кроком на шляху відновлення школи стало збір інформації. Організаційному комітету потрібно було скласти списки майбутніх учнів Загреба (дітей і дорослих), з'ясувати рівень їхнього знання української мови, найзручніший час відвідування школи і віднайти приміщення для занять. Розробку цієї частини програми було доручено пану Славку Бурді, якому допомагали майбутні учительки школи пані Олександра Бачич і пані Ірина Праніч.

Наступне, що активно обговорювалося на зборах – це створення єдиної програми дій для всієї української громади міста. Справа в тому, що розробка такої програми і засобів її реалізації дає право громадським організаціям, які прагнуть ознайомити мешканців Загреба як хорватської, так і інших національностей зі своєю культурою, літературою, мистецтвом та історією, претендувати на конкретну фінансову підтримку столиці. На думку Славка Бурди зробити це можливо було за допомогою створення українського інформаційного центру, який би міг запрацювати у приміщенні Товариства русинів і українців Загреба (Водоводна 15). Центр мав стати окремою юридичною особою з новою назвою, наприклад, пан Бурда запропонував назву «Об'єднання українців міста Загреба», членами якого могли стати як фізичні, так і юридичні особи. Всі присутні взяли

участь в обговоренні цієї пропозиції і одностайно підтримали прийняття такої назви. Крім цього було вирішено запропонувати українцям в інших регіонах Хорватії зробити подібну модель об'єднання, тільки, наприклад, на рівні району чи області, тобто, українці Бродсько-Посавської області, Вуковарсько-Сремської, Липовлян, і так далі.

Наступним кроком могло бути створення вже на рівні республіки Союзу, чи Унії українців Хорватії, який працюватиме під керівництвом Координаційної ради, створеної з керівників об'єднань. Звичайно, все це були робочі пропозиції, які вимагали серйозного обговорювання і розуміння всіх майбутніх членів союзу.

Ознайомлення з творчістю Тараса Шевченка, Загреб

Після цього присутні на зборах поставили собі ще одне важливе запитання: як зробити так, щоб їхні діти і молодь разом з культурою тієї держави, яка сьогодні є для діаспорян рідною, однаково шанували спадщину своїх предків з далекої Прабатьківщини? Усі ці завдання поклалися на вже запропоноване «Об'єднання українців міста Загреба», який мав би знайомити з культурою українського народу хорватською мовою, мати свою веб-сторінку, де розміщувалася б уся інформація про заходи української громади Загреба. Розробку програми діяльності центру взяла на себе завідувачка Центральної бібліотеки русинів і українців, а комп'ютерну підтримку мав організує пан Ігор Гочур. Керівник ансамблю «Кобзар» пан Горан Нідогон має підготувати мистецьку частину програми, відповідального за роботу з молодіжною спільнотою призначили відповідальним пана Віктора Филіма. Хоча на зборах не були присутні пан Олекса Павлешин і пан Василь Сікорський, але присутні все ж вирішили запропонувати їм взяти на себе розробку програму інформування про життя української національної меншини у пресі, на радіо і телебаченні. Наприкінці присутні обрали організаційну комісію у складі: Славка Бурди, Йосифа Шагадина, Тані Шагадин, Зденко Канюга, Олега Гралюак,

Миколи Юриста, Ігоря Гочура, Романа Біляка, Олександра Бачича, Ірини Праніч та Омельяна Шуманського. Комісія за 30 днів мала розробити Устав нового «Об'єднання», зробити відповідні документи і скликати організаційне засідання, на якому проголосити утворення нової юридичної особи, прізвища її засновників, кількість членів і склад її керівного органу³⁸

Наміри активізувати діаспорне життя, відновити вже дієві проекти знайшли відображення у подальшій роботі голови КПТ українців і русинів Загреба пана Славка Бурди. У 2004 році його обрали головою Союзу русинів та українців Республіки Хорватія. Новий голова із завзяттям взявся до роботи, здійснив деякі реформи, активізував діяльність у школах, оживив роботу з питань інформації та видавничої справи, посилив роботу з радіо, посилив роботу культурних товариств та культурних заходів столиці і Хорватії загалом. Також було засновано кілька нових товариств. На кінець каденції пана Славка, в 2008 році існувало 13 культурних товариств³⁹. Активна робота пана Бурди була помічена в Україні і цілком заслужено у 2006 році під час IV Форуму українців у Києві Президент України Віктор Ющенко з нагоди 15-ї річниці незалежності України вручив Славку Бурді орден «За заслуги» третього ступеня.

Осінь 2004 року для України та українців в діаспорі увійшла в історію як боротьба за демократію, свободу вибору, торжество європейських цінностей. Тоді в Україні відбулася відома в історії «Помаранчева революція» – масові протести мітинги, пікети, страйки та інші акти громадянської непокорі, організовані і проведені прихильниками Віктора Ющенка, основного кандидата від опозиції на президентських виборах у листопаді – грудні 2004 року. Стурбована напруженою політичною ситуацією в Україні, українська діаспора в Хорватії, через Посольство України в РХ, послала відкритий лист відповідним інституціям України. Лист, якого від імені громадських товариств та багатьох осіб з різних країв Хорватії (що підписалися на додатку) підписали пани С. Бурда і А. Павлишин, було адресовано Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету міністрів України, Міністерству закордонних справ України та Посольству України у Республіці Хорватія. Перед тим, як лист був вручений представникам посольства, його зачитали перед спільнотою в приміщенні КПТ русинів і українців Загреба. У Відкритому листі зазначалося, що Українська діаспора Хорватії, як одна з найстаріших українських діаспор, приєднується до голосу протесту українського народу та міжнародної спільноти, виражаючи серйозне занепокоєння численними порушеннями виборчого закону України, як і масовими порушеннями прав українських громадян під час другого туру виборів президента України. Ці порушення закону про вибори жодним чином не узгоджуються з міжнародним

законодавством і європейськими стандартами демократії. «Українська діаспора Хорватії – йшлося в листі, висловлює свою підтримку вибору українського народу згідно з законом і засуджує виявлені фальсифікації та маніпулювання виборчим процесом. Підтримуємо рішення Верховної Ради України у висловленні недовіри Центрвиборчкому України та закликаємо владу використати усі свої конституційні повноваження під час виправлення помилок, виявлених на виборах. Ми, як українська діаспора Хорватії, яка мала нещастя постраждати в нещодавній війні на цих теренах, особливо апелюємо до влади та всіх інституцій України, як і до усіх учасників актуальних виборчих подій, про повне дотримання демократичних норм і прав людини та абсолютне запобігання застосуванню сили проти власного народу. Слава Україні!»⁴⁰

Вшанування Голодомора 1932/1933, Загреб

З ініціативи Славка Бурди 18 листопада 2005 року в Центральній Бібліотеці Загребу у рамках традиційної Літературної п'ятниці відбулася зустріч Павла Головачка – поета, письменника, гумориста, літературного і релігійного діяча, з пошанувачами української літератури. Вела вечір керівниця Літературних п'ятниць Дуня Шверко, яка є працівником міністерства культури Республіки Хорватія. З головною доповіддю виступив пан Славко. Він розповів про життєвий шлях П.Головчука та представив три його книжки, які видав автор за власні кошти протягом останніх п'яти років⁴¹.

У 2008 році українсько-русинська спільнота Хорватії урочисто відзначили 40-ву річницю Союзу русинів та українців Республіки Хорватія. Президент Республіки Хорватія Степан Месіч був найповажнішим гостем на урочистому засіданні в хорватському Домі у Вуковарі. Того року також закінчувався чотирирічний термін пана Славка Бурди на посаді голови Союзу русинів та українців Республіки Хорватія. Проте ювілей не врятував організацію від чергових неприємностей. Власне, поки керівництво Союзу готувало святкуванням 40-ї річниці успішної діяльності Союзу русинів та українців Республіки Хорватія, деякі українці почали думати про поділ Союзу на українців та русинів і створення нової організації. Очолили цей процес українці із Славонського Брода, деякі з Вуковара та Загреба. Незабаром їхнє бажання здійснилося, і вони створили нову українську організацію та переконали деяких членів вийти з Союзу русинів та українців Республіки Хорватія та приєднатися до нової організації. З 13 юридичних осіб, які

У 2008 році українсько-русинська спільнота Хорватії урочисто відзначили 40-ву річницю Союзу русинів та українців Республіки Хорватія. Президент Республіки Хорватія Степан Месіч був найповажнішим гостем на урочистому засіданні в хорватському Домі у Вуковарі. Того року також закінчувався чотирирічний термін пана Славка Бурди на посаді голови Союзу русинів та українців Республіки Хорватія. Проте ювілей не врятував організацію від чергових неприємностей. Власне, поки керівництво Союзу готувало святкуванням 40-ї річниці успішної діяльності Союзу русинів та українців Республіки Хорватія, деякі українці почали думати про поділ Союзу на українців та русинів і створення нової організації. Очолили цей процес українці із Славонського Брода, деякі з Вуковара та Загреба. Незабаром їхнє бажання здійснилося, і вони створили нову українську організацію та переконали деяких членів вийти з Союзу русинів та українців Республіки Хорватія та приєднатися до нової організації. З 13 юридичних осіб, які

38 Глушенко К. Робоче засідання представників української національної меншини міста Загреба. Наша газета 2 листопада 2003 р. № 16. С. 4.

39 Інтерв'ю з Славком Бурдою, записане 17.06.2022 р., м. Київ-Загреб (он-лайн).

40 Президентські вибори в Україні, події, та відкритий лист української діаспори в Хорватії. Наша газета 5 грудня 2004 р. № 10 (27). С.1,6.

41 Семенюк М. Літературний вечір Павла Головачука. Бюлетень представника української національної меншини міста Загреба. Загреб. 2005. № 4. С 7-8

були членами Союзу русинів та українців Республіки Хорватії, четверо вийшли та приєдналися до новоствореної Української громади Республіки Хорватії⁴².

У 2009 році КПТ українців та русинів Загреба святкували 60-ту річницю Європейського конгресу українців. Свято проходило в Лондоні. Делегація Української громади Республіки Хорватія також прибула до Лондона. На виборчій асамблеї Європейського конгресу українців у Лондоні пана Славка Бурду переобрали першим віце-президентом Європейського конгресу українців. Новостворена Українська громада Республіки Хорватія виступила проти призначення пана Славка, але завдяки іншим членам Європейського конгресу українців усунути пана Бурду з посади не вдалося. Після Лондона Українська громада писали різні листи на всі можливі адреси, щоб дискримінувати роботу пана Бурди на українській ниві, але їм це не вдалося.

Культурно-просвітнє товариство русинів та українців Загреба до 2012 року працювало у складі Союзу русинів та українців Республіки Хорватія. Після цього

Презентація двох книг: Біляк, Бордукало

вже не мало сенсу діяти в цій організації. Новий голова Союзу нав'язав свою волю, і це змусило Товариство покинути цю організацію. Тим часом у самому КПТ українців та русинів Загреба відбувся розкол. Русини та частина українців залишили товариство. Русини заснували своє нове товариство в Загребі. Українці, які вийшли з товариства, та деякі інші українці заснували Українську громаду міста Загреба. У КПТ українців та русинів Загреба не залишилося вибору і вони вимушені були змінити назву товариства на Українське культурно-просвітнє товариство «Кобзар» і приєднатися до Української громади Республіки Хорватія⁴³.

Структурні зміни, викликані амбіціями окремих діаспорян, не вплинули на подальшу діяльність, тепер вже Українського культурно-просвітнього товариства «Кобзар». Як і раніше, члени товариства організовували низку заходів і дбали про насичене діаспорне життя українсько-русинської громади і Загреба і Хорватії загалом.

У 2013 році, як і щороку, Товариство продовжує відзначати пам'ятні українські свята і події. Також голова Товариства пан Славко Бурда разом з керівництвом Української громади Республіки Хорватія взяв участь у Х Світовому Конгресі Українців. Конгрес проходив 20-22 серпня 2013 року

у Львові за участю 208 делегатів зі 27 країн світу. До делегатів долучилося 350 гостей, які приїхали з різних країн світу, включно з багатьох областей України, щоб брати участь у нарадах і познайомилися з роботою СКУ. Українців з Хорватії презентували: Остап Філіма – заступник голови Української громади Республіки Хорватія, Андрій Павлишин – член Президії Української громади Республіки Хорватія, **Славко Бурда** – голова Українського культурно-просвітнього товариства «Кобзар». 22 серпня 2013 р. делегати Х Світового Конгресу Українців переобрали Євгенія Чоля на другий п'ятирічний термін Президентом Світового Конгресу Українців⁴⁴.

Прем'єр-міністр України Володимир Гройсман відвідав Хорватію

Посольство України в Республіці Хорватія регулярно контактувало з Українським культурно-просвітнім товариством «Кобзар» та високо оцінювала його діяльність. Зокрема, 16 вересня 2013 року в Посольстві проходило офіційне прийняття з нагоди відзначення 22-ї річниці незалежності України. В офіційному прийнятті взяли участь представники Уряду РХ, органів центральної та регіональної виконавчої влади, релігійних кіл, освітянської і мистецької еліти, засобів масової інформації, керівники культурно-просвітницьких товариств та представники української діаспори. З нагоди 22-ї річниці незалежності України посол України в РХ Олександр Левченко вручив нагороди представникам української діаспори за значний та багаторічний внесок у розвиток української культури та збереження національних традицій на цих просторах. Серед нагороджених був голова Українського культурно-просвітницького товариства «Кобзар» **Славко Бурда** і голова Української громади РХ Миколи Застрижний⁴⁵.

44 Філіма О. Х Світовий Конгрес Українців у Львові в Україні. Vjesnik/Vіsник. Загреб. 2013. серпень. С. 4.

45 Мартинюк О. Урочисте прийняття в Посольстві України в Республіці Хорватія з нагоди

42 Інтерв'ю зі Славком Бурдою, записане 17.06.2022 р., м. Київ-Загреб (онлайн).

43 Інтерв'ю зі Славком Бурдою, записане 17.06.2022 р., м. Київ-Загреб (онлайн).

Діяльність Товариства у більшості випадків спрямовувалася на підтримку низки проектів, які популяризували українську культуру. Так, до 20-ї річниці взаємного визнання Республіки Хорватія та України, в Загребі була видана книга «Слов'янська збірка – Україна». Автор Сергій Бурда у своїй праці об'єднав відомі елементи української культури, наголосивши на тому, що Україна – це специфічна «слов'янська збірка, в якій представник будь-якої групи слов'ян зможе знайти частинку себе»⁴⁶. Окрім українського товариства «Кобзар» із Загреба, проект підтримали Рада з питань національних меншин РХ і Українська громада РХ. Перша презентація книги відбулася в Осієку в рамках проведення VI Центральної маніфестації українців Республіки Хорватія.

Наприкінці 2013 року, у листопаді Товариства провело низку заходів із вшанування 80-ї річниці Голодомору. Основний захід Товариство проводило у Загребській бібліотеці імені Богдана Огрізовича. Тут були присутні посол України в Республіці Хорватія Олександр Левченко, колишній посол Республіки Хорватії в Україні Джуро Відмарович та інші поважні гості-друзі Товариства, які говорили про Голодомор 1932/1933 років і важливість його міжнародного визнання як акту геноциду проти українців⁴⁷.

Кінець 2013 – початок 2014 року розпочав новий, трагічний виток історії для України, а отже і для нашої діаспори в Хорватії, яка з боєм сприймала всі ці події, які розгорталися на історичній батьківщині. Спочатку Євромайдан, а потім російська агресія приковували увагу діаспорян до щоденних новин з України. А вже 5 березня 2014 року українська громада організувала в Загребі мирний протест проти втручання Росії в Україну та проти окупації Криму. Протест відбувся на головній площі хорватської столиці, на площі Бана Йосипа Єлачича. Протестуючі пройшлися вулицями Загреба і направилися до посольства Росії, де провели акцію протесту, на яку з'їхалися учасників з усієї Хорватії⁴⁸.

Подальша діяльність УКПТ «Кобзар» у 2014 році мала багато знакового і важливого, оскільки на цей рік припало 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка. Власне до цієї дати заслужений діяч культури в Україні, скульптор Петро Подолець з міста Рівне подарував погруддя Тараса Шевченка Українському культурно-просвітницькому товариству «Кобзар». Це був перший бюст Кобзаря у Хорватії. Вручення погруддя українській громаді столиці Хорватії відбулося завдяки спільній співпраці Хорватсько-українського товариства дружби і фонду Рода Ліміч. В урочистому зібранні з цієї нагоди в жовтні в приміщенні товариства «Кобзар», що на вулиці Водоводній в Загребі, зібралося багато людей, серед яких були голова

Хорватсько-українського товариства Степан Месіч – колишній президент Хорватії, Посол України в Республіці Хорватія Олександр Левченко, голова фонду Рода Ліміч пан Андрімір Ліміч, скульптор і заслужений художник України Петро Подолець, провідні громадські діячі української діаспори в Хорватії: Теодор Фріцкі, Борис Гралюк, Остап Филима, Славко Бурда та хорватсько-українські активісти Мирослав Кірінчич, Младен Ловріч та інші. Урочисту частину вів голова Українського культурно-просвітнього товариства «Кобзар» Славко Бурда, який у своєму вступному слові розповів про 200-у річницю від дня народження народного поета і художника Тараса Шевченка. З промовами виступили також Степан Месіч, Посол України в РХ Олександр Левченко, скульптор Петро Подолець, Андрімір Ліміч, Борис Гралюк та Теодор Фріцкі. У культурно-мистецькій програмі виступив співак Іван Перак. Потім Марія Кульчицька-Петанович прочитала спеціально підготовлену доповідь під назвою «Шевченко – елемент чуда», яку написав український дипломат і письменник Юрій Лисенко.

Під кінець урочистостей з народними піснями на слова Тараса Шевченка виступив народний вокально-інструментальний ансамбль «Кобзар». Горан Нідогон, Зденко Канюга, Даріо Сагадин і Андрій Павлишин – артисти ансамблю «Кобзар», до пізньої ночі радували гостей своїм співом⁴⁹.

Також 2014 рік для Товариства відзначився й тим, що вони активно включилися у волонтерську роботу. До Хорватії прибули перші 8 поранених бійців Національної Гвардії України, які приїхали на лікування, відновлення та реабілітацію. Члени Товариства стали допомагати медичному персоналу у Вараждинському курорті та організовувати велику кількість зустрічей з пораненими бійцями, аби зробити їхнє перебування в Хорватії якомога приємнішими. Також українські діаспорні активісти супроводжували бійців до Адріатичного моря на острів Крк⁵⁰.

На початку 2015 року Товариство «Кобзар» провело вже традиційний культурно-розважальний вечір чи більше відомий як бал. Подібні вечори провели у Славонському Броді, в Липовлянах. Однак було нелегко зацікавити хорватських українців, особливо їх друзів, приятелів української культури у проведенні такого заходу. По-перше, через економічну кризу в Хорватії, по-друге, через драматичну воєнну ситуацію в Україні та велику кількість жертв серед військових і цивільного населення на сході України. Українські антитерористичні сили вже понад рік воювали з проросійськими сепаратистками та терористичними силами і це не викликало бажання організувати бал. Та, українці Загреба вирішили провести «Український вечір» за умови, що в програмі буде, тематична частина, присвячена ситуації в Україні. Основну доповідь на заході зробив організатор, ведучий, голова УКП «Кобзар» Славко Бурда.

вдзначення 22-ї річниці незалежності України. Vjesnik/Vіsник. Загреб. 2013. серпень. С. 5

46 Мартинюк О. «Вийшла з друку нова книга “Слов'янська збірка - Україна”. Vjesnik/Vіsник. Загреб. 2013. жовтень. С. 10.

47 Інтерв'ю зі Славком Бурдою, записане 17.06.2022 р., м. Київ-Загреб (он-лайн).

48 Інтерв'ю зі Славком Бурдою, записане 17.06.2022 р., м. Київ-Загреб (он-лайн).

49 Бурда С. Перший бюст українського пророка і генія Тараса Шевченка у Хорватії. Vjesnik/Vіsник. Загреб. 2014. грудень. С. 15.

50 Інтерв'ю зі Славком Бурдою, записане 17.06.2022 р., м. Київ-Загреб (онлайн).

Поміж поважних гостей на вечорі був Посол України в Республіці Хорватія Левченко Олександр, який також розповідав про події в Україні і важливість розуміння цієї ситуації в Хорватії серед діаспорної спільноти, яка в свою чергу є важливим інформатором українських подій в хорватському суспільстві загалом.

У березні 2014 року загребське Товариство «Кобзар» традиційно відзначало дні Тараса Шевченка. Цього разу гостями Товариства з України був християнський театр «Емануель» зі Львова, який привіз виставу «Молитва за героїв та інших». Також у цьому році до загребських українців приїжджали українські письменники Міорослав Дочинець та Юрій Ніколишин і презентували свої праці⁵¹.

За ініціативою українців Загреба, і власне великі зусилля до цього доклало УКПТ «Кобзар», 21 травня 2015 року у столиці Хорватії неподалік від Української

100-річчя переселення українців до Хорватії

вулиці відкрили пам'ятник Тарасові Шевченку. Важливість цієї події і для Хорватії засвідчує той факт, що урочисту церемонію відкриття пам'ятника провів мер Загреба Мілан Бандич. Окрім нього на відкритті виступали колишній посол Республіки Хорватії в Україні Джуро Відмарович, голова Світової координаційної ради українців Михайло Ратушний, посол України в Республіці Хорватії Олександр Левченко, колишній

президент Хорватії Степан Месич, представники українських організацій Хорватії.⁵² Варто зазначити, що планувалося відкриття пам'ятника на березень 2014 року, у рік 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка, проте трагічні події в Україні змусили відкласти захід на рік.

2015 рік також був також присвячений 150-річчю народження та 70-річчю від смерті українського греко-католицького митрополита Андрея Шептицького. Славко Бурда до цих важливих дат підготував презентацію та доповідь, з якими виступив у Прняворі (Боснія) та в Загребі⁵³.

Вже у 2015 році в української громади Загреба гості з України привезли новий проект. Зокрема, група «Відкрите серце України» з Дніпропетровська гастролювала європейськими країнами, у тому числі і в Хорватії. 5 листопада 2015 року в рамках українсько-хорватських діалогів у міській бібліотеці Богдана Огрізовича Загреба відбувся літературний вечір одного з найвідоміших українських письменників сучасності Юрія Андруховича, який був разом з Аллою Тараненко,

51 Burda S. Aktivnosti UKPD "Kobzar". Zagreb. Vjesnik/Visnik. Zagreb. 2015. kviten. S. 15

52 Криницький В. У Загребі відкрили пам'ятник Тарасу Шевченку. Український простір <https://web.archive.org/web/20150602003544/http://ukr-net.info/13261/>

53 Burda S. Godina mitropolita Andreja Septickog. Zagreb. Vjesnik/Visnik. 2015. serpen. S. 25

завідуючою кафедри славістики Львівського університету⁵⁴. Також у 2015 році до Загреба приїжджали поети з України Олександр Ірванець, Юрій Винничук та інші.

Загребське Товариство не тільки приймало письменників з України, але й само робило багато, аби видати книги, які поширювали українські цінності в Хорватії. У 2015 році вийшла книга Сергія Бурди «Обриси предків», у якій представлено 21 біографія найвідоміших українців з давніх часів і до сьогодення. 23 вересня 2015 року відбулася презентація книжки. Автор зазначив, що свою працю він присвятив «Небесній сотні» – тим, хто загинули під час Революції Гідності в Києві у 2014 році⁵⁵.

З нагоди Дня пам'яті жертв Голодомору в Україні голова УКТ «Кобзар» перед українського громадою Загреба прочитав лекцію на тему: «Роль та внесок Української греко-католицької церкви та митрополита Андрея Шептицького у запобігання голоду в Україні та зупинці геноциду на українських землях у 1932/1933 роках»⁵⁶. Текст доповіді було надруковано у «Віснику» – органі Української громади Хорватії⁵⁷.

2016 рік, як і попередні мав свої особливості, нові проекти і, звичайно, проводилися вже традиційні. Насамперед слід відзначити, що голова УКТ «Кобзар» Славко Бурда після виборів нового керівництва Української громади Республіки Хорватія, яке відбулося у Славонському Броді 3 травня 2016 року, став поєднувати ще одну посаду – віце-президента Української громади, а президентом було обрано Михайла Семенюка. Очевидно, це не заважало пану Славку справлятися з обов'язками голови «Кобзаря», а навпаки давало йому більше можливостей для реалізації нових ідей з організації діаспорного життя. У 2016 році члени Товариства продовжувала опікуватися дітьми з окупованих територій сходу України, а також солдатами Збройних сил України, які проходили оздоровлення, лікування та реабілітацію на Адріатичному узбережжя Хорватії⁵⁸.

Вже традиційно УКПТ «Кобзар» наприкінці квітня вшанувало Чорнобильську катастрофу. До 30-го ювілею трагедії товариство 28 квітня 2016 року провело зібрання під назвою «Чорнобиль – 30 років після». У приміщенні Товариства також організували фотовиставку і надрукували брошуру «Чорнобиль

54 Burda S. Ukrainski kniževnik Jurij Andruhovyč i Alla Tatarenko u Zagrebu. Vjesnik/Visnik. Zagreb. 2015.prosinac. S. 11.

55 Burda S. U Zagrebu predstavljna nova knjiga Sergeja Burde «Obrici predaka». Vjesnik/Visnik. Zagreb. 2015.listopad. S. 9.

56 Інтерв'ю зі Славком Бурдою, записане 17.06.2022 р., м. Київ-Загреб (он-лайн).

57 Burda S. Uloga doprinis Ukrajinske grkokatolicke crkve i mitropolita Andreja Septyckog u sprjecavanju gladi u Ukrajini te zaustavljanje genocida u ukralinskim zemljama u 1932/33. Vjesnik/Visnik. Zagreb. 2015.prosinac. S. 13-16.

58 Burda S. Djeca izbjeglice sa istoka Ukrajine I volnici oruzanih snaga Ukrajine bili su na lijecrnju na Jadranskom moru. Vjesnik/Visnik. Zagreb. 2016. lipanj. S. 7.

30 років після». На вшануванні були присутні почесні гості: помічник міністра молоді та спорту України Олександр Ярема та Посол України в РХ Олександр Левченко, члени УКПД «Кобзар», представники Товариства хорватсько-української дружби та української громади міста Загреб. Голова Товариства Славко Бурда вів захід. На початку він відкрив фотовиставку і презентував брошуру, яку видрукували зусиллями УКПД «Кобзар» Загреб та Хорватсько-українського товариства. Дизайн і текст брошури створив і написав Сергій Бурда. Редакторами брошури були Славко Бурда та Мирослав Кірінчич. Брошуру видрукували у друкарні «Віснику» з накладом 500 одиниць. Ще до відзначення річниці брошуру розіслали із Загреба до всіх товариств української громади у Хорватії⁵⁹.

В Опатії 15 червня 2016 року відбувся семінар «Медіа та національні меншини в Республіці Хорватія», де розглядалися питання захисту меншин та роль засобів масової інформації у демократизації хорватського суспільства⁶⁰. Голова УКПТ «Кобзар» Славко Бурда взяв активну участь в семінарі і виступив з доповіддю про українців Хорватії та представництво українців у суспільному житті РХ, а також про їх незалежну інформаційну систему в рамках культурної автономії⁶¹.

У 2016 році відзначали 160-ту річницю з дня народження Івана Франка. На той час в Хорватії вже був пам'ятник Каменяру. Свого часу, весною 1908 року в курортному місті Ліпик (побратимі українського Дрогобича), відомому своїми термальними водами, перебував на лікуванні тяжкохворий Іван Франко. У 2007 році від посольства України в Хорватії надійшла ініціатива встановити в цьому місті пам'ятник Івану Франку. Автором проекту та самого пам'ятника став український скульптор Костянтин Добрянський. Проект був профінансований меценатами з України, про що зазначено на лівій бічній стороні, та коштами міської ради Ліпіку. Відкриття пам'ятника відбулося 10 березня 2011 року. У заході взяли участь голова Верховної Ради України Володимир Литвин, Голова парламенту Хорватії Лука Бебич та ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка Леонід Губерський. Також були присутні представники української громади Хорватії та представники Дрогобича на чолі з мером, який передав громаді Ліпіка землю з краю Івана Франка.

Вшанування ювілею видатного українського поета, письменника, вченого-енциклопедиста, громадського діяча Івана Франка поміж українців Хорватії було наповнене низкою просвітницьких заходів. Від УКПТ «Кобзар» Сергій Бурда зробив

об'ємну статтю про життя і творчість І.Франка, яку опублікували у «Віснику»⁶². Також ювілею І.Франку було приурочене традиційне свято української громади хорватської столиці «День української вулиці» в Загребі. Свято розпочалося в районі Новий Загреб-схід, де одна із вулиць була названа Українська на знак вдячності за те, що Україна однією з перших у світі визнала державну незалежність Хорватії у 1991 році. На згадку про цю подію на вулиці Українській встановили пам'ятний камінь як пам'ятник взаємній дружбі народів двох країн і висадили каштан, який росте і досі. Каштан обрали тому, що каштан є символом міста Києва і символізує дружбу народів України та Хорватії. Наприкінці програми присутні могли скуштувати українські страви та напої, приготовані Посольством України в Республіці Хорватія та нововідкритим магазином українських страв у Загребі «Борщ».

Святкова програма продовжилася о 18:00 в приміщенні УКПД «Кобзар», де основні доповіді були присвячені 160-річчю від дня народження Івана Франка та 150-річчя від дня народження першого президента УНР Михайла Грушевського. Також відбулася презентація нових видань: «Спогади про Григорія Бурдукала», яку підготував Славко Бурда і та книги Сергія Бурди «Мандрівка Україною»⁶³.

На початку 2017 року УКПТ «Кобзар» на запрошення Посольства України відзначило День Соборності України та долучилося до реалізації міжнародного проекту «Діти моляться за мир» та третього міжнародного флешмобу «Єдина Україна».

На запрошення Посольства України в Республіці Хорватія УКПТ «Кобзар» та інші товариства українців Хорватії 6 березня 2017 року відзначили Шевченківські дні. Слова подяки, квіти та пам'ятні подарунки вручали Послу представники української національної меншини. Від імені УКПТ «Кобзар» із Загреба подяку Послу виніс голова Товариства Славко Бурда⁶⁴. Також важливі заходи у рамках Шевченківських днів ТУКПТ «Кобзар» провело біля пам'ятнику Тарасу Шевченку на вулиці Українській у Загребі.

На 2017 рік припало кілька важливих ювілеїв релігійної історії. Зокрема, 15 червня 2017 року Товариство «Кобзар» відзначало 240-річчя Крижевецької єпархії. До цієї дати для членів Товариства і гостей прочитали лекцію про історію єпархії та організували виставку. Ще більшою виявилася програма святкування 125-річчя від дня народження патріарха Української греко-католицької церкви Йосипа Сліпого, яка була організована в приміщенні Товариства «Кобзар» у Загребі. Доктори Богдан Прах, Олег Турій, Тарас Добко, Володимир Тутрчиновський,

59 Burda S. U Zagrebu obilježena 30. obljetnica *čornobyjske* katastrofe. Vjesnik/Vіsник. Загреб. 2016. квітень. С. 8.

60 Seminar «Mediji I nacionalne manline u Republici Hrvatskoj». Vjesnik/Vіsник. Загреб. 2016. липань. С. 4.

61 Інтерв'ю зі Славком Бурдою, записане 17.06.2022 р., м. Київ-Загреб (он-лайн).

62 Sergej Burda. 2016. Godina u Ukrajini posvecena Ivanu Franku. Vjesnik/Vіsник. Загреб. 2016. липань. С. 29-30.

63 Burda S. Dan Ukrajinske ulice v Zagrebu. Vjesnik/Vіsник. Загреб. 2016. жовтень. С. 7.

64 Мартинюк О. В Посольстві України в Республіці Хорватія відзначили дні Тараса Шевченка. Vjesnik/Vіsник. Загреб. 2017. лютий. С. 4.

Тарас Барщевський виступили з невеликими доповідями, у яких розповіли про сторінки життя патріарха Йосипа Сліпого⁶⁵.

Не припинялися міжнародні контакти УКПТ «Кобзар» у 2017 році. У складі делегації Української громади Республіки Хорватії голова Товариства «Кобзар» і заступник президента Української громади Республіки Хорватії Славко Бурда взяв участь у святкуванні 50-річчя Світового Конгресу Українців в Україні. Також до складу делегації входили: президент Української громади Республіки Хорватії Михайло Семенюк, члени президії Світлана Репіна та Нікола Застріжні. SKU тривав з 27 по 29 серпня 2017 року у Львові під назвою «Дні української діаспори у Львові». У рамках святкування було організовано Міжнародну конференцію «Світовий конгрес українців через 50 років і далі: європейський контекст». У конференції взяло участь понад 400 делегатів із 40 країн світу⁶⁶.

На початку серпня 2017 року в гостях у Товариства побувала делегація Центру співпраці з українською діаспорою в Ніжині, який працює при Ніжинському державного університету імені Миколи Гоголя. Українських гостей приймав пан Славко Бурда 9 серпня в приміщенні Товариства «Кобзар». Від Центру співпраці з українською діаспорою його директорка Надія Онищенко передала в дарунок Товариству кілька примірників періодичних видань Центру: газети «Український дім», журнали «Наш український дім», буклет про Ніжин. Товариство їм у відповідь подарувало кілька примірників часопису «Вісник української громади в Хорватії», буклети про Загреб, книги.⁶⁷

Плідною була видавнича діяльність Товариства у 2017 році. Сергій Бурда підготував книгу «Козацькі війни за незалежність України». Працю було вдруковано спільними зусиллями УКПТ «Кобзар» і Хорватсько-українським товариством⁶⁸. Також було видана брошура «Голодомор 1932-33», у якій йшлося про маловідомі сторінки історії страшною трагедією⁶⁹. Наприкінці року Товариство презентувало ще одну книгу – «Отець Григорій Біляк і його родина» авторів Романа і Стефки Біляків. Відповідальним за випуск і редактором упорядником книги був Славко Бурда, помічник редактора Марія Козак, графічний дизайн виконав Сергій Бурда. Вступне слово в книзі написали автори Роман і Стефка Біляки, передмову – Владика Крижевецький Нікола Кекич, а післямову підготував Славко Бурда.

65 Інтерв'ю зі Славком Бурдою, записане 17.06.2022 р., м. Київ-Загреб (он-лайн).

66 Burda S. Delegacija Ukrainske zajednice RH sudjelovala obilježavanju 50. obljetnice Svjetskog kongresa Ukrajinaca u Ljvivu. Vjesnik/Vіsник. Загреб. 2017. серпень. С. 6-7

67 Моціяка П. «Кобзар» у Загребі. <http://slovoprosvity.org/2017/10/19/kobzar-u-zahrebi/>

68 Burda S. U Zagrebu tiskana knjiga «Kozacki ratovi za nezavisnost». Vjesnik/Vіsник. Загреб. 2017. серпень. С.9.

69 Звіт про виконання плану та програми Української громади Республіки Хорватія. XI Світовий Конгрес Українців. Звіти. 2013 – 2018 (за період від 1 серпня 2013 року до 30 серпня 2018 року) <https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2022/06/2018-knyzhka-zvitiv-xi-sku.pdf>

Презентація нової праці відбулася в Загребі 21 жовтня 2017 року в Народному університеті Дубрава в рамках культурної маніфестації «День української культури в Загребі». Книгу представили автор Роман Біляк і головний редактор Славко Бурда⁷⁰. Варто зазначити цінність книги, як джерела вивчення історії українців на Балканах. Якщо говорити про вид джерела, то це є спогади про отця Григорія Біляка і його родину, написану наймолодшим сином Романом і доньками Стефкою та Анною. Автори, розповідаючи про життя їхнього батька Григорія та про життя своїх братів і сестер, доторкнулися і хроніки подій української діаспори в Боснії, Хорватії і Воеводині протягом цілого ХХ століття. У книзі описуються і згадуються події, які відбувалися в той час в краї, але пишуть про це дуже обережно, не вдаючись у деталі і не згадуючи місце, дату та людей, учасників тих подій.

Також 2017 рік мав кілька сумних подій, коли члени УКПТ «Кобзар» проводжали у вічність своїх вірних друзів. Зокрема, у віці 65 років, 7 червня 2017 року, помер великий друг і товариш Славко Бурди, Василь Сікорський. 13 листопада 2017 року помер Роман Мизь. Відспівували його у церкві Святих Петра та Павла Новому Саді а поховали у Руському Крстурі. Від імені української делегації з Хорватії Славко Бурда виголосив слова прощання з вірним товаришем та висловив співчуття родині та друзям⁷¹.

У 2018 році до Хорватії приїжджало кілька урядових делегації і парламентарів з України. Майже усі делегації зустрічалися з представниками української діаспори, аби засвідчити важливість їхньої роботи з утвердження позитивного іміджу України в світі та поширенні правдивої інформації про події в Україні. На початку 2018 року з офіційним візитом до Хорватії приїжджав міністр оборони України Степан Полторак. Також у Хорватії була віце-президент Верховної Ради України пані Ірина Геращенко та заступник міністра закордонних справ України пан Василь Боднар. З українськими урядовцями та парламентарями регулярно зустрічався голова УКПТ «Кобзар» Славко Бурда в Посольстві України. Після зустрічі завжди відбувалася церемонія покладання квітів до пам'ятника Тараса Шевченка⁷².

Упродовж 2018 року УКПТ «Кобзар» організувало, чи долучалося до низки діаспорних заходів. Поміж них міжнародний флешмоб «Глобальний Шевченко», перегляд фільм «Кіборги – Герої, які не вмирають» у загребському кінотеатрі «Тушканац», зустріч з письменником Андрієм Курковим та презентація його книги «Закон равлика» у перекладі хорватською, участь в урочистому засіданні з нагоди двадцятиріччя успішної роботи кафедри української мови та літератури на філософському факультеті Загребського університету.

70 Бурда С. Презентація нової книги «о. Григорій Біляк і його родина» авторів Романа і Стефки Біляк. Vjesnik/Vіsник. Загреб. 2017. грудень. С. 15.

71 Інтерв'ю зі Славком Бурдою, записане 17.06.2022 р., м. Київ-Загреб (он-лайн).

72 Інтерв'ю зі Славком Бурдою, записане 17.06.2022 р., м. Київ-Загреб (он-лайн).

У Києві 24-27 листопада 2018 року проходив XI Світовий конгрес українців, на якому новим головою СКУ обрали Павла Грода, президента Конгресу українців Канади. Також оновлено інший керівний склад організації та окреслені головні напрями діяльності СКУ на наступний термін. Цьогоріч проведення Конгресу було перенесено на кінець листопада, щоб його учасники могли взяти участь у заходах до 85-х роковин Голодомору – з вшанування пам'яті жертв геноциду українського народу. З цієї нагоди в Києві проводився Міжнародний форум «Україна пам'ятає, світ визнає!», у рамках якого проходили Науковий симпозіум, організований Інститутом національної пам'яті, та мистецька акція в Національній опері⁷³. На конгресі Пана Славка Бурду за особистий внесок у створення іміджу СКУ, побудову українського життя в діаспорі та надання підтримки Україні нагородили найвищим визнанням СКУ, медаллю св. Володимира. На той час пан Бурда також займав посаду першого віце-президента Європейського конгресу українців.

Після повернення з України, 29 листопада 2018 року, разом із представниками Посольства України в Республіці Хорватія, Славко Бурда мали візит до Міністерства науки і освіти, де ініціювали проект відкриття українського шкільного відділення за моделлю С в одному із загребських початкових шкіл.

Поміж найяскравіших подій у 2019 році варто пригадати презентацію у УКПТ «Кобзар» книгу Павла Головчука «Спогади про життя українців в Боснії та Хорватії». Також до 205-ї річниці Тараса Шевченка Товариство видало книгу Сергія Бурди «Українське відродження». Окрім традиційних заходів, які УКПТ «Кобзар» проводив щорічно, наприкінці року, 20 грудня 2019 року в Загребі відбувся круглий стіл на тему: «Зустрічі старих та нових міграцій напередодні 120-ї річниці переселення українців до Хорватії». Зібрання модерував голова Товариства Славко Бурда. На круглому столі було акцентовано увагу на основних складових святкування майбутнього ювілею.

У 2020 році українці Хорватії, як вся світова спільнота зіткнулися з новими реаліями, які були викликані пандемією коронавірусу. Окрім цього ще додалися проблеми, що приніс землетрус у Загребі. Це привело до часткового переформатування діяльності УКПТ «Кобзар». Загалом, більшість заходів почали проводитися в он-лайн режимі. Голова товариства взяв участь у кількох он-лайн зустрічах, ініційованих Світовим конгресом українців. Та вшанування Тараса Шевченка Товариству вдалося провести біля пам'ятника Кобзарю в Загребі, де окрім церемонії покладання квітів було організовано невеличку культурно-мистецьку програму.

У жовтні 2020 року з офіційним візитом до Хорватії приїздив міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Олексій Резніков. ККПТ «Кобзар» долучалося до зустрічі та розмови з міністром, під час якої

говорили про хорватський досвід та можливості його реалізації в українському варіанті.

У ході проведення Днів української культури голова Товариства пан Славко Бурда презентував працю «Українці Хорватії: матеріали та документи» (друга книга). Захід проходив у змішаному форматі. До урочистого засідання в Загребі доєдналися в Zoom усі вчені з України – автори наукових статей, опублікованих у книзі.

17 листопада 2020 року на запрошення Історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка Славко Бурда зустрівся (он-лан) зі студентами та викладачами факультету. Під час зустрічі пан Бурда розповів про діяльність Товариства і прочитав лекцію на тему «Українська діаспора в Хорватії: історія і сучасні перспективи».

У 2021 році продовжувалися карантинні обмеження і добра половина року була наповнена переважно он-лайн заходами, які мали як регіональний, так і міжнародний масштаби. Наприклад, у квітні 2021 року Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з українцями діаспори Львівської політехніки провів он-лайн міжнародну науково-практичну конференцію «Українські організації за кордоном: нові точки відліку», до якої Славко Бурда підготував доповідь «Українці Хорватії: Українська громада Республіки Хорватія». Літом почалися певні послаблення пандемії і 19 і 20 червня членам УКПТ «Кобзар» вдалося взяти участь у V конкурсі сольного співу та VI фестивалі української пісні, музики, танцю, образотворчого мистецтва в Рієці⁷⁴.

Найбільшою подією з діяльності Товариства у 2021 році стала 14-та маніфестація культури українців Хорватії з нагоди 120-ї річниці переселення українців до Хорватії та 30-ї річниці незалежності України, для підготовки якої було витрачено багато зусиль і часу. Загалом маніфестація проходила чотири дні (6.10.21-9.10.21) і мала насичену культурно-наукову програму. У перший день відбулася презентація 3-ї та 4-ї книг «Українці Хорватії: матеріали та документи», на якій виступили науковці з України, Італії, Сербії та Хорватії, праці, яких опубліковані у цій книзі. Ще однією цікавою і важливою науковою складовою 14-ї маніфестації культури українців Хорватії стала міжнародна наукова конференція з нагоди 120-річчя переселення українців до Хорватії. Мистецька частина була представлена урочистим концертом, який відбувся у Загребі, а також в кафедральному соборі св. Трійці (Крижевці) було відкрито муралу «Посвята Київській Русі», який з того часу прикрашає інтер'єр цього головного храму Крижевацької єпархії та всіх греко-католиків Хорватії, Боснії та Словенії. Варто наголосити, що загальним успіхом святкування 120-річчя переселення українців до Хорватії стала участь Посольства України в Республіці Хорватія, Української

73 У Києві завершив роботу XI Світовий конгрес українців <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2589598-u-kiyvi-zaversivsa-xi-svitovij-kongres-ukrainciv.html>

74 Інтерв'ю зі Славком Бурдою, записане 17.06.2022 р., м. Київ-Загреб (он-лайн).

громади та всіх інших українських установ і організацій у Хорватії. Важливою також була присутність посланців Президента Республіки Хорватія, Хорватського парламенту, Уряду Республіки Хорватія та представників міста Загреб.

У 2021 році також вокально-інструментальний ансамбль «Кобзар» з успіхом виступив на V Фестивалі сольного співу, музики, танцю та образотворчого мистецтва у Рієці та зайняв I місце у конкурсі сольних співів. Результативною подією була участь у проєкті «30 до 30», який організував Світовий конгрес українців з нагоди 30-ї річниці відновлення незалежності України. Член Товариства Єлизавета Михалковська увійшла до списку із 120 висунутих кандидатів за спеціальними критеріями. Пропонованих кандидатів надіслали 22 країни з 5 континентів. Її робота в Загребі та Хорватії була визнана, а кандидатура включена до списку 30 світових молодих українських лідерів.

На жаль, успішна робота товариства «Кобзар» за останні два роки через заздрощі викликала критику і поширення неправдивої інформації про діяльність «Кобзаря» з боку інших українським товариств. Усе це завершилося тим, що жоден з членів Товариства «Кобзар» не висувався та не обирався до окремих комітетів Української Громади, також відбулося виключення членів Товариства із кореспонденції українського журналу «Вісник», з метою заборонити видання книг, що є засадничою основою в діяльності товариства «Кобзар» у Загребі. Через ці обставини, у 2022 році Загребське товариство представило незалежну програму роботи та звернулося з проханням про фінансову підтримку з державного бюджету через Раду у справах національних меншин Республіки Хорватія.⁷⁵

З 2022 року УКПТ «Кобзар» у Загребі також почало видавати власний журнал «Слово Кобзаря», який виходить раз у квартал. Журнал має на меті інформувати своїх читачів про діяльність Товариства, а також про заходи, організовані іншими українськими установами та організаціями у Загребі та Хорватії. Випуски також міститимуть останні новини та важливі події з України, Європи та світу, пов'язані з українською діаспорою. Головний редактор журналу є Славко Бурда, а разом з ним над випуском «Слова Кобзаря» працює колектив професіоналів: Єлизавета Батинич, Сергій Бурда, Етна Нікич і Крістіян Доброслав Зузія.

У новому журналі розміщується дуже багато інформації про події в Україні, що розповідають про війну, яка загострилася 24 лютого 2022 року з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Також журнал висвітлює активну позицію засудження війни і Товариства і загалом усіх українців Хорватії.

50 років для громадської організації є досить важливою датою, аби оцінити її діяльність. УКПТ «Кобзар» за роки свого існування витримало багато складних

моментів, починаючи від організаційних змін і закінчуючи воєнними умовами, у яких доводилося працювати. Попри всі складності Товариству вдавалося регулярно проводитися вже традиційні та започатковувалися нові культурні заходи. Часто такі події Товариство робило разом з іншими національними (українськими і не тільки) меншинами РХ. Велика частка успіху Товариства залежала від діяльності його президента/голови. Останні 30 років УКПТ «Кобзар» очолював пан Славко Бурда. Дякуючи його енергійності, а найголовніше, прагненню популяризувати українську мову, культуру, духовність, Товариство реалізувало десятки нових проєктів. Завдяки таким людям, як Славко Бурда, зарубіжні українці залишаються українцями, а Українська Держава в їх особі має надійних захисників своїх інтересів у світі.

⁷⁵ Огляд роботи та діяльності УКПТ «Кобзар» Загреб за минулий рік. Слово кобзаря. № 1, 2022, Загреб. С. 2-3.

Микола Нагірний
кандидат історичних наук, доцент,
викладач Володимир-Волинського педагогічного
фахового коледжу ім. А.Ю.Кримського
Волинської обласної ради

УКРАЇНЦІ ЗАГРЕБА НАПРИКІНЦІ ХХ СТОЛІТТЯ

Українці Загреба наприкінці ХХ ст. (1990-ті роки)

Микола Нагірний

На початку 1990-х років Загреб був одним із найбільших центрів русинсько-української діаспори. Культурно-просвітницьке товариство (далі – КПТ) русинів і українців Загреба, засноване 13 травня 1972 р., у співпраці з Союзом русинів та українців (далі – СРiУ) Хорватії організовувало безліч культурно-розважальних програм, брало участь у фестивалях культури русинів і українців „Червона ружа”, „Петровський дзвін” та у численних заходах і концертах та по всій Хорватії та інших югославських республіках.

Вищим органом управління була Скупщина, її Президія нараховувала 11 членів на чолі з головою товариства⁷⁶. Протягом існування КПТ його активними членами були С.Бурда, В.Нота, М.Юриста, Ю.Планчак та інші⁷⁷. Перший з них із 1992 р. став головою товариства, а в 1997 р. його було обрано ще раз⁷⁸.

Від заснування і до 1997 року товариством було організовано понад 20 вечорів (так званих „балів»)⁷⁹. Такі заходи відбувалися щороку на початку лютого.

Так, 10 лютого 1990 р. традиційний русинсько-український вечір був присвячений 80-літтю русинського письменника Михайла Ковача та 60-літтю його літературної творчості. Також відзначили 100-ліття переселення українців

⁷⁶ Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. *Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995)* / urednik S.Burda. Zagreb, 1995. S. 90–91.

⁷⁷ Румянцев О. Галичина – Боснія – Воеводина. Українські переселенці з Галичини на території югославських народів в 1890–1990 роках. Київ, 2008. 256 с.

⁷⁸ Бурда С. Річні збори Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба. Нова думка. 1992. № 96/97. С. 28; Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреб – Свято з нагоди 25-річчя діяльності Товариства. Нова думка. 1997. № 101–102. С. 34, 41.

⁷⁹ Румянцев О. Галичина – Боснія – Воеводина. С. 224.

до Боснії. Були присутні представники Генерального консульства Радянського Союзу в Загребі, хорватські урядовці та митці з України⁸⁰.

На наступних загребських вечорницях (1991 р.) кількість учасників різко зменшилася через високі ціни, напружені міжреспубліканські стосунки і, найголовніше, через незрозуміле одночасне проведення балів у Воєводині і Боснії. За останнє було піддано критиці Союз русинів й українців Югославії, який, мовляв, тільки засідає і приймає рішення, але не може розвести заходи в часі⁸¹.

Гурти товариства із Загреба брали активну участь у хорватських маніфестаціях та у фестивалях Боснії, Воєводини, України, Польщі й Словаччини. Так, ансамбль „Кобзар”, який працював практично від заснування товариства⁸², виступав із низкою русинських і українських пісень у березні 1990 р. на Огляді фольклорних ансамблів опчини Загреб; 11 квітня 1990 р. виступив із концертом

Члени Союзу русинів і українців РХ відвідали Президента Хорватії

українських народних пісень на запрошення Медичної інституції охорони дітей-інвалідів; представляв державу та товариство 8–10 червня 1990 р. у Луцьку на фестивалі української співаної поезії й авторської пісні⁸³.

КПТ Загреба приймало в себе багато мистецьких груп з України та інших земель діаспори⁸⁴. Товариство успішно співпрацювало з відповідними

80 Бурда С. З літопису нашого КОТ у Загребі (I). Нова думка. 1991. № 89. С. 8.

81 Ляхович М., Такач Г. Руски и українски бали у Вуковаре, Сремській Митровиці, Загребі и Осєку. Нова думка. 1991. № 87. С. 15; Отримани бали у Вуковаре, Загребі и Ср. Митровици. Нова думка. 1991. № 86. С. 33.

82 Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. С. 224.

83 Бурда С. З літопису нашого КОТ у Загребі (I). С. 8, 9.

84 Костелник В. Невистата діялносц у культури нашого народу. Нова думка. 1991. № 86. С. 24; Fur-

товариствами і установами в Україні та Словаччині, встановило тісну співпрацю з представниками української діаспори в Європі, Америці та Австралії⁸⁵.

Важливою була співпраця з Україною, звідки до Хорватії прибували науковці, митці, студенти. Пріоритетні стосунки товариство мало з університетськими колами⁸⁶. Так, 10 травня 1990 р. до Загреба прибула делегація історичного факультету Київського університету. У приміщенні Товариства було влаштовано зустріч з гостями з Києва на чолі з Володимиром Сергійчуком за присутності професорів та студентів філософського факультету Загребського університету⁸⁷.

Загребське товариство мало тісні контакти з товариствами в інших югославських республіках⁸⁸. Так, 29 березня 1990 р. до Загреба прибула делегація видавництва „Руське слово” з Нового Саду на чолі з Любомиром Медеші. У кількогодінній розмові порушено низку питань, серед яких – заснування Союзу русинів й українців Югославії, потреби інформування русинів і українців Югославії, можливості кращого поширення русинської літератури в Загребі, проблеми вивчення рідної мови у школах та інші актуальні питання⁸⁹.

Загалом 1990-ті роки для загребських українців пройшли під знаком сербсько-хорватської війни. У відносному мирі проживало лише 20 % русинів й українців Хорватії – зокрема, в Загребі⁹⁰.

Саме у хорватській столиці діаспора створила Кризовий штаб (комітет) Союзу русинів і українців (СРІУ) Хорватії.

Унаслідок вибуху сербсько-хорватської війни склалася загрозлива ситуація на території опчини Вуковар, де розташовувались приміщення СРІУ і його видавництва „Нова думка”. Унаслідок багатомісячної облоги міста сербськими військами керівні органи Союзу не могли функціонувати.

У зв’язку з припиненням їхньої регулярної діяльності 26 вересня 1991 р. у Загребі відбулося позачергове розширене засідання членів Президії СРІУ (тих, які були на той час у хорватській столиці), на якому й було засновано вищезгаданий Кризовий штаб⁹¹.

minc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. Нова думка. 1991. № 86. С. 8.

85 Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. С. 91.

86 Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. С. 224.

87 Бурда С. З літопису нашого КОТ у Загребі (I). С. 9.

88 Бурда С. Річні збори Культурно-просвітного товариства русинів і українців Загреба. С. 28.

89 Бурда С. З літопису нашого КОТ у Загребі (I). С. 8; Бурда С. З нашої сучасності. Нова думка. 1990. № 81. С. 25.

90 Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (I). Нова думка. 1998. № 105. С. 40.

91 Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (I). С. 38.

До його складу було обрано 9 осіб, з них п'ятеро із Загреба (для легшого забезпечення кворуму в умовах війни), а четверо – з різних місць Славонії. Головою штабу, в якому було 5 русинів і 4 українців⁹², став Василь Сікорський, заступником – Гавриїл Такач, секретарем – Юліана Фурмінц (невдовзі – Славко Бурда).

Рішенням Кризового штабу до Президії СРiУ автоматично ввійшли голови культурницьких товариств СРiУ, у тому числі й загребського⁹³. Загалом було сформовано територіальні (регіональні) кризові штаби при існуючих культурно-мистецьких товариствах у Загребі, Славонському Броді та Осієку, прийнято рішення про тимчасове переміщення центральних органів СРiУ із Вуковара до Загреба.

Із заснуванням Кризового штабу активізувалась робота СРiУ, „Нової думки” та загребського КПТ. Причиною цього стала велика кількість вигнанців-земляків із Східної Славонії, котрі заповнили до того часу напівпорожні простори загребського товариства, греко-католицької церкви та інших приміщень, в яких збиралися загребські русини та українці. Лише впродовж жовтня (2, 9 і 13 числа) 1991 р. в Загребі відбулося 3 засідання Кризового штабу Союзу. На порядку денному були миротворчі звернення та гуманітарні акції для допомоги Хорватії, а також русинам та українцям з охоплених війною територій⁹⁴.

Оскільки в Загребі при товаристві діяв і Союз русинів і українців Хорватії, активісти товариства стали працівниками і функціонерами у СРiУ⁹⁵. Загребське товариство відразу організувало Комітет допомоги, який збирав для постраждалих необхідні речі та морально їх підтримував. Успішно проведено кілька гуманітарних концертів. У часи війни велику допомогу від імені товариства для вигнанців зі Східної Хорватії надали організація „Карітас” при греко-католицькій церкві св. Кирила і Мефодія в Загребі, а також приватні особи Остап Филима, Маруся Юриста, Славко Бурда, Олекса Павлишин, Ігор Мизь та інші⁹⁶.

У вересні 1991 р. відділення Кризового штабу при культурно-мистецькому товаристві русинів й українців Загреба закликала усіх членів свого товариства, а також симпатиків і друзів допомогти грошми, ліками, харчами, одягом, взуттям або якимось іншим способом біженцям і вигнанцям з окупованих територій. Зібрані гроші було передано у фонд біженців зі Східної Славонії⁹⁷.

92 Основани Кризни штаб Союзу. Нова думка. 1991. № 90/91. С. 13.

93 Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (3). Нова думка. 1999. № 107. С. 36.

94 Три схадзки Кризног штабу у октобре. Нова думка. 1991. № 90/91. С. 13–14.

95 Бурда С. Річні збори Культурно-просвітного товариства русинів і українців Загреба. С. 28.

96 Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річчя діяльності Товариства. С. 40.

97 Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (1). С. 40.

Кризовий штаб при культурно-просвітницькому товаристві русинів і українців Загреба посилював власні миротворчі і гуманітарні акції, в тому числі завдяки допомозі з України й української діаспори з усього світу. Перша допомога у 1991 р. зі Львова та з Австралії (міст Гелонга і Мельбурна) одразу була передана тим, хто її потребував, у Загреб і Славонський Брод.

Кризовий штаб діяв від 26 вересня 1991 р. до 27 березня 1993 р. Лише за період з 26 вересня 1991 р. до 27 лютого 1992 р. відбулося 12 засідань Кризового штабу і 40 засідань його Президії⁹⁸. Він припинив свою діяльність, коли активні бойові дії в Хорватії пішли на спад, хоча до справжнього миру і повернення всіх адміністративних територій під юрисдикцію офіційного Загреба було ще далеко. Його активна позиція забезпечила збереження української і русинської меншини в державі, а згодом відновлення її різнобічної діяльності (культурної, освітньої, політичної тощо) у повному обсязі.

Унаслідок агресії на Хорватію 1991 р. русини й українці, як переміщені особи і біженці, волею обставин приїхали в Загреб. Місто стало (поряд із Градацем та Винковцями) одним із головних центрів вимушеної тимчасової еміграції русинів та українців.

Так, мешканці Миклушевців прибували до Загреба з жовтня 1991 р. до червня 1994 р.⁹⁹ Вуковарці з'явилися у місті у листопаді 1991 р. та у квітні 1992 р.¹⁰⁰ Масово вигнані (близько 100 осіб) у березні 1992 р. петровчани теж спочатку зупинилися у хорватській столиці¹⁰¹; частина з них, завдяки родинним та іншим зв'язкам, тут і залишилась¹⁰².

І без примусового виселення їх із боку сербської влади русини й українці невеликими групами та поодиноці перебиралися з окупованих територій у Загреб¹⁰³.

Чимало русинів й українців у Загребі були розміщені у родичів, друзів, у готелях і палацах спорту¹⁰⁴. Загалом тут перебували біженці та вигнанці з таких населених пунктів, як Андріяшеві, Петровці, Андрієвці, Липовляни, Миклушевці, Пишкуревці, Винковці, Вуковар¹⁰⁵.

98 Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (3). С. 35.

99 Такач Г. Миклошевска воєна хронологія (4). Нова думка. 1992. № 96/97. С. 5; Бики Ђ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. Mikluševci, 2001. S. 36–37, 45, 97; Такач Г. Миклошевска воєна хронологія (3). Нова думка. 1992. № 94/95. С. 10.

100 Такач Г. Миклошевска воєна хронологія (3). С. 10; Бики Ђ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. S. 45; Такач Г. Петровци спадли медзи остатніма (2). Нова думка. 1992. № 94/95. С. 17–18.

101 Бики Ђ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. S. 53; Симунович М. Пасторальне обслуговане вигнатих вирних у Донім Михольцу. Нова думка. 1997. № 101/102. С. 85–86.

102 Такач Г. Петровци спадли медзи остатніма (2). С. 17–18.

103 Бики Ђ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. S. 46.

104 Ibid. S. 67–68.

105 Гаргаї Г. Прегнати вуковарци за Вилію у будинку Крижевског владичества. Нова думка. 1991.

Загребське КМТ в цей важкий час проявило гостинність і співчуття. Коли війна торкнулася сусідньої Боснії, у Загреб прибуло звідти кілька українських сімей і окремих осіб. Незабаром вони, особливо молоді люди, були залучені у діяльність КМТ¹⁰⁶.

Місто стало й осередком культурного життя русинсько-української меншини.

Щочетверга у приміщенні культурно-просвітнього товариства русинів й українців у Загребі збиралися вигнанці з територій, зачеплених війною. Там ними опікувались як інші представники нашої діаспори, так і русини й українці з інших країн, а також греко-католицькі священники Хорватії.

Греко-католицька парафія у Загребі залишилась не охоплена війною¹⁰⁷, тому вона долучилася до опіки над біженцями та вигнанцями. До хорватської столиці переселялись і греко-католицькі священники з окупованих територій, зокрема, з Миклушевців¹⁰⁸.

У Загребі почала працювати миклушевська місцева рада у вигнанні, миклушевчани посилали своїх дітей на навчання у „літні школи” в Загребі¹⁰⁹. Тут же відновили свою діяльність КМТ „Яким Гарді” з Петровців (у 1995 р.) та КМТ „Осиф Костелник” з Вуковару (1992–93 р.)¹¹⁰.

У роботі КМТ „Осиф Костелник” брали участь і члени загребського товариства¹¹¹. Свій традиційний бал вуковарці організували у Загребі п’ять років поспіль¹¹². Зокрема, перший такий захід проведено 29 лютого 1992 р. у Загребі. Танців, музики і розваг на цей раз не було. Крім власне загребських русинів й українців, серед учасників були вигнанці зі Східної Хорватії: Петровців, Миклушевців, Вуковара, Винковців, Липовлян – загалом близько 200 осіб¹¹³. Учасники обмінювались інформацією про долю земляків, які стали біженцями та вигнанцями або залишилися на окупованих територіях¹¹⁴.

№ 90/91. С. 43.

106 Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. S. 91.

107 Страданя Грекокатолицьких црквох у Горватскей. Нова думка. 1992. № 96/97. С. 47.

108 Такач Г. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. Нова думка. 1994. № 100. С. 20.

109 Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. S. 36.

110 Дудаш В. 60. роки Културно-просвітнього друства „Яким Гарди” Петровци. Думки з Дунаю. 2010. № 12. С. 109.

111 Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреб – Свято з нагоди 25-річчя діяльності Товариства. С. 35.

112 Такач Г. Остатні вуковарски бал у Загребе. Нова думка. 1998. № 103. С. 27.

113 Загребски вечар Русиох и Украјинох. Нова думка. 1992. № 92/93. С. 42.

114 Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. S. 49.

Відсутність приміщення для загребського товариства була актуальною віддавна¹¹⁵, а під час війни, коли в столицю прибуло багато русинів й українців, нестача місця стала ще гострішою.

4 вересня 1995 року міська влада Загреба виділила приміщення для роботи Союзу, редакції „Нової думки” та загребського КПТ, яке отримало кімнати для репетицій, засідань, зустрічей¹¹⁶. Маючи своє приміщення, місцеве товариство відкрило клуб, який працював двічі на тиждень¹¹⁷.

Із припиненням бойових дій загребське товариство, за всебічної допомоги як давніх членів, так і новоприбулих зі Східної Славонії і сусідньої Боснії, активізувало свою роботу. У товаристві відновили свою діяльність музична та фольклорна секції. Все більше з’являлося молодих аматорів, які за допомогою фахівців з України (музикантів і хореографів) вивчали новий репертуар пісень і танців¹¹⁸.

КПТ із Загреба станом на середину 1990-х стало одним із найсильніших за чисельністю, якістю кадрів, мистецькими і культурними здобутками¹¹⁹.

З одного невеликого ансамблю „Кобзар” у товаристві постали фольклорно-танцювальний ансамбль та великий хор, які багато виступали у Загребі (на огляді аматорської фольклорної творчості міста¹²⁰), Липовлянах, Єлисавцю, на „Винковацьких осенях”, а також у Словаччині та Україні¹²¹. У 1994 р. танцювально-вокальний ансамбль уперше представляв усіх хорватських русинів й українців на культурному фестивалі у Свиднику (Словаччина), виступав на Універсіаді в Загребі, у Хорватському народному театрі. Було записано на відеокасети русинські

У літній школі в Ораховиці

115 Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. С. 224.

116 Тимко О. Союз в новому приміщенні. Нова думка. 1997. № 101/102. С. 22–23.

117 Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреб – Свято з нагоди 25-річчя діяльності Товариства. С. 38.

118 Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. S. 91.

119 Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреб – Свято з нагоди 25-річчя діяльності Товариства. С. 35.

120 Такач Г. Успішний виступ загребського „Кобзаря”. Нова думка. 1992. № 94/95. С. 50.

121 Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. *Rusini i Ukrajinaci u Republici Hrvatskoj (1991–1995)* / urednik S. Burda. Zagreb, 1995. S. 8.

та українські пісні, які обійшли світ¹²². У листопаді 1997 р. „Кобзар” перебував на гастролях у Німеччині¹²³. 12-16 січня 1999 р. ансамбль брав участь у програмі Днів української культури в Загребі, а 22 березня 1999 р. виконував українські пісні у культурній програмі під час відкриття виставки „Українські і хорватські писанки” у хорватській столиці¹²⁴.

У товаристві працювало декілька секцій: музична, танцювальна, літературна, образотворча, спортивно-рекреаційна, секція народного вишивання, журналістська група¹²⁵. Зокрема, літературна секція завдяки співпраці з філософським факультетом Загребського університету відзначала річницю та знайомила ширшу громадськість з українською і русинською творчістю. Постійно проводились літературно-музичні вечори, присвячені Т.Шевченку, Лесі Українці¹²⁶.

Музична секція виступала у Хорватії і кілька разів успішно гастролювала за кордоном: у Німеччині, Словаччині, Угорщині і Чехії. Майже півроку з ними працював диригент і концертмейстер Богдан Парумба з Івано-Франківська. Він підготував новий репертуар українських пісень, з якими музична секція виступала на багатьох культурно-мистецьких заходах.

Товариство приділяло і чимало уваги роботі з молоддю, на якій трималася діяльність музичної і танцювальної секцій.

Окрім культурно-мистецьких виступів, були виступи з нагоди численних урочистостей, ювілеїв, академій, постійна участь співаків і танцюристів хору, танцювального ансамблю на численних місцевих, регіональних, державних і міжнародних оглядах, фестивалях, маніфестаціях, у мультикультуральній телевізійній передачі „Призма” та радіопередачах. Члени товариства брали участь у різних комісіях і комітетах Союзу русинів і українців Хорватії, писали статті до журналу «Нова думка», організували виставки української книжки, фотографій, документів, орнаментики, одягу тощо¹²⁷.

Товариство брало участь у двох Міжнародних оглядах фольклору у Загребі, на Фестивалі культури русинів-українців Словацької Республіки у Свиднику¹²⁸, на VI Фестивалі духовної пісні у Словаччині та на Маніфестаціях культури русинів і

122 Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. S. 90.

123 Шагадин Д. Перебування загребського ансамблю „Кобзар” в Мюнхені. Нова думка. 1998. № 103. С. 20.

124 Бурда С. З життя русинів і українців Загреба. Нова думка. 1999. № 107. С. 29, 30.

125 Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річнниці діяльності Товариства. С. 35.

126 Там само. С. 36; Бурда С. Звітне зібрання КПТ русинів і українців Загребу. Нова думка. 1998. № 104. С. 17.

127 Бурда С. Звітне зібрання КПТ русинів і українців Загребу. С. 17.

128 Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. Нова думка. 1997. № 101/102. С. 29–30.

українців Хорватії у Липовлянах (1994 р.), Славонському Броді (1995 р.) і Загребі (1997 р.)¹²⁹.

20–22 березня 1998 р. члени Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба та ансамбль „Кобзар» виступали у Сегеді (Угорщина) на Шевченківському святі, яке організувало місцеве Товариство української культури. Голова КПТ С.Бурда подякував за теплий прийом та гостинність, вручив книжки про Загребське товариство русинів і українців¹³⁰.

24 січня 1998 р. Загребське товариство представляло СРіУ на маніфестації „Культурна творчість національних меншин у Республіці Хорватії”, присвяченій 50-літтю Загальної декларації прав людини і 7-ій річнниці міжнародного визнання Хорватії¹³¹. 21 листопада 1998 р. воно організувало актуальну лекцію (трибуну) на тему „Права людини й права національних меншин”, яку проводив Мирослав Кіш, депутат і голова Комітету з прав людини і прав національних меншин Сабора¹³².

Загребське товариство постійно допомагало різним культурно-освітнім організаціям, інституціям, коли було потрібно посприяти в організації гастролей ансамблів з України, організувати заходи про українську культуру та літературу, концерти українсько-русинської музики з нагоди відкриття виставок художників з України. Залучення культурних діячів з України допомогло заснувати мішаний хор русинів і українців.

Члени КПТ Загреба приймали 16–20 грудня 1997 р. у хорватській столиці делегацію товариства „Просвіта” з Києва¹³³, а 22–23 серпня 1998 року на запрошення Організаційного комітету до Києва на IV Конгрес молодіжних організацій поїхала делегація Товариства у складі двох студентів¹³⁴.

У період з 15 жовтня по 12 листопада 1998 року члени загребського товариства були учасниками презентації відеокасет із серії „Колекція українських художніх фільмів”. „Вечір на Івана Купала”, „Захар Беркут”, „Москаль-чарівник” та „Сон” подивилося близько 150 членів товариства¹³⁵.

Загалом у Загребі жодна маніфестація, гастролі ансамблів з України, українська виставка чи інша подія не обійшлися без присутності членів

129 Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річнниці діяльності Товариства. С. 36.

130 Бурда С. Гастролі русинів і українців із Загреба в Сегедин. Нова думка. 1998. № 104. С. 15.

131 Такач Г. Зоз теки секретара Союзу. Нова думка. 1998. № 104. С. 3.

132 Бурда С. З роботи Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба у другому півріччі 1998 року. Нова думка. 1998. № 106. С. 30.

133 Бурда С. Візит делегації Товариства „Просвіта”. Нова думка. 1998. № 103. С. 31.

134 Бурда С. З роботи Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба у другому півріччі 1998 року. С. 30.

135 Там само.

загребського товариства. Можна сказати, що товариство у Загребі було послом українсько-русинської культури¹³⁶.

Загребське товариство мало зв'язки не тільки з Україною. КПП налагодило співпрацю з Товариством української культури Угорщини, з Об'єднанням українців Німеччини, Українською ініціативою в Чеській Республіці, із Союзом русинів-українців Словаччини, з Європейським конгресом українців тощо.

Зокрема, 1997 року найактивніші молоді члени товариства брали участь у міжнародному молодіжному таборі в Угорщині, виступали в Сегедині, Будапешті, Мюнхені, Празі і Свиднику¹³⁷. У серпні 1998 р. вони поїхали до Угорщини на Міжнародний мовний семінар, що був організований Товариством української культури Угорщини, з яким загребське товариство мало плідну співпрацю. Перебування у північній Угорщині студенти використали задля відвідання Закарпатської області. Одна група відвідала й Словаччину, де у Татрах відбулося Табування української молоді цієї країни¹³⁸.

Щороку у КПП відбувались традиційні вечорниці. Деколи їх у Загребі було по кілька на рік, наприклад, як місцевого товариства, так і вигнаних вуковарців, що тимчасово перебували у хорватській столиці¹³⁹.

Одним із краших культурно-розважальних вечорів був бал, організований 29 травня 1997 р. з приводу святкування 25-ої річниці діяльності Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба. У його рамках було організовано „круглий стіл” на теми „25-тарічниця існування і діяльності Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба” і „75-а річниця організованої діяльності русинів і українців у Республіці Хорватія” та проведено урочисті збори. Було відкрито виставку книг та народних інструментів, орнаментики з України, фотографій про діяльність товариства, представлено український і русинський національний одяг, видано презентовано книгу „Культурно-просвітнє товариство русинів і українців Загреба (1972-1997)”. Ювілейну урочистість загребського товариства транслювали хорватські телебачення та радіо¹⁴⁰.

13 лютого 1998 р. КПП русинів й українців Загреба організувало ще один ювілейний захід – з нагоди проведення 25-го культурно-розважального русинсько-українського вечора¹⁴¹.

136 Бурда С. Річні збори Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба. С. 28.

137 Бурда С. Звітне зібрання КПП русинів і українців Загребу. С. 17.

138 Бурда С. З роботи Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба у другому півріччі 1998 року. С. 30.

139 Такач Г. Зоз теки секретара Союзу. Нова думка. 1998. № 104. С. 3.

140 Бурда С. Виборна скупщина КПП м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльності Товариства. С. 36–38; Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. С. 29–30.

141 Бурда С. 25-й ювілейний вечір русинів-українців Загреба. Нова думка. 1999. № 107. С. 23–24.

Загребські українці могли похвалитися і певними здобутками у царині освіти.

У хорватській столиці, як це не дивно, вивчення дітьми української та русинської мов розпочалось лише у 1992 р., під час війни¹⁴². Це навчання ініціювали Кризовий штаб Союзу русинів і українців Хорватії та вигнані вуковарці.

Українських, як і русинських, учнів було поділено на дві навчальні групи: молодшу (початкову) і старшу (передову). Кількість дітей була невеликою: у 1992 р. на вивчення української приходило лише 14 учнів – троє у першій і одинадцять у другій групах; приблизно стільки ж було й русинських дітей¹⁴³.

Діти приходили до школи щосуботи. Кожна група навчалася по три години: дві години рідної мови і одну годину музики. Оскільки заняття почалися в травні, то учні недовго ходили до школи – усього 21 годину. Останнього дня занять, 2 червня, було влаштовано урочисті збори. У промовах підкреслено значення такої школи, наголошено, що це перша школа нацменшин у Загребі, яка послужить взірцем для інших. Уперше діти загребських шкіл отримали у своїх шкільних документах оцінки з української та русинської мов¹⁴⁴.

У 1993/94 навчальному році з низки причин навчання припинилося, але з другої половини 1994 р. знову відновилося. Заняття відвідувало 10 русинських дітей¹⁴⁵.

Протягом чотирьох років (1993–1997) у приміщенні загребського товариства успішно проводився курс української мови для дорослих¹⁴⁶.

У 1994-95 навчальному році у Хорватії було організовано перші регулярні русинські і українські „малі школи”¹⁴⁷, одна з яких почала працювати у Загребі (русинське та українське відділення)¹⁴⁸.

142 Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. С. 199.

143 Стрехалюк В. Наша школа в Загребі. Нова думка. 1992. № 94/95. С. 52; Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u eropeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. S. 9.

144 Стрехалюк В. Наша школа в Загребі. С. 52.

145 Такач Г. Почала настава мацеринского языка у Липовлянох и Загребе. Віночок. 1994. № 14/15. С. 36.

146 Бурда С. Виборна скупщина КПП м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльності Товариства. С. 36.

147 Тимко О. Скупщина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре. Нова думка. 1998. № 103. С. 12–13.

148 Там само. С. 13; Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u eropeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. S. 9; Burda S. Naše „male škole”. *Rusini i Ukrajinaci u Republici Hrvatskoj (1991–1995)* / urednik S. Burda. Zagreb, 1995. S. 67; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. Вуковар, 2008. С. 132.

„Малі школи” працювали нерегулярно. Затримка з роботою такої школи через тривале узгодження термінів її проведення була і в Загребі. Фактично у всіх осередках існували проблеми різного характеру. Багато чого залежало від ентузіазму педагогів.

У 1998 р. на організоване загребським КПТ факультативне вивчення рідної мови приходило близько 10 українських школярів, а через недостатній інтерес до вивчення русинської мови учнів набрати не вдалося¹⁴⁹.

З огляду на війну, у Загребі кілька років відбувалися „літні школи”. Тут українські та русинські діти мали змогу вивчати мову, історію, співи, вірвання і хореографію¹⁵⁰.

У жовтні 1997 р. у Загребі на філософському факультеті місцевого університету було відкрито відділення української мови та літератури (з 2001 р. – кафедра української мови й літератури¹⁵¹). Українська громада міста активно співпрацювала з цією структурою.

КПТ Загреб взяло участь у формуванні початкового фонду Центральної бібліотеки русинів й українців¹⁵². А вже попередня бібліотека СРІУ, книжковий фонд якої у Вуковарі нараховував близько 3000 назв, була знищена у хорватсько-сербській війні¹⁵³. Тому у 1993 р. Союз оголосив акцію придбання книжок русинською та українською мовами¹⁵⁴.

Центральну бібліотеку русинів й українців створено 9 грудня 1995 р. у приміщенні Загребської міської бібліотеки при Національній бібліотеці „Анте Старчевич”¹⁵⁵. Тут були книги з історії, фольклористики, етнографії, мистецтва, культури русинів й українців Хорватії та світу, енциклопедії та словники¹⁵⁶. Члени КПТ, зокрема, взяли участь у святкуванні 17 грудня 1998 р. третьої річниці з часу заснування цієї бібліотеки русинів і українців¹⁵⁷.

149 Тимко О. Уроки рідної мови. Віночок. 1998. № 21. С. 15; Бурда С. З життя русинів і українців Загреба. С. 30.

150 Бурда С. Літня школа русинів і українців в Республіці Хорватія – Загреб 97. Нова думка. 1997. № 101/102. С. 54; Видзел сом и чул на Летней школи Загреб '94 з остатней лавки. Віночок. 1994. № 14/15. С. 18; Зоз летней школи у Загребе. Нова думка. 1993. № 98/99. С. 54.

151 О povijesti studija. URL: http://www.ffzg.unizg.hr/slaven/ukrajinstika/o_povijesti_studija.htm; Закордонні українці в Республіці Хорватія. URL: <http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29489.htm>

152 Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинів і Українців Республіки Горватскей. С. 131.

153 Такач Г. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. С. 18.

154 Izvješće o radu i djelatnosti Saveza Rusina i Ukrajinaca za 1994. godinu. Поточний архів Союзу русинів та українців у Загребі.

155 Тлустенко К. Роста мережа наших бібліотек. Нова думка. 1999. № 108. С. 24.

156 Там само; Союз Русинів і Українців як інституція. URL: <http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm>

157 Тлустенко К. Відзначена третя річниця центральної бібліотеки. Нова думка. 1998. № 106. С. 34.

У хорватській столиці на новий рівень вийшла видавнича діяльність. Це сталося після вибуху хорватсько-сербської війни та окупації Східної Славонії, коли редакція журналу „Нова думка” змушена була переїхати до Загреба¹⁵⁸ і працювала тут із 1991 р. до середини 1997 р.¹⁵⁹

Також тут видавали журнал для дітей „Віночок”, зокрема, і для потреб „літньої школи”¹⁶⁰.

У березні 1991 р. у загребському видавництві „Християнська сучасність” вийшла з друку ілюстрована „Біблія для молодих” русинською мовою. За кілька днів з’явилося друге видання такої Біблії українською мовою¹⁶¹.

До маніфестації „Липовляни-94” СРІУ видав книгу „Русини й українці у Республіці Хорватія 1991-1994” (хорватською мовою, на 55 сторінках, тиражем у 500 примірників)¹⁶². Своєрідним продовженням цієї книги став збірник „Русини і українці в Республіці Хорватії (1991-1995)” (редактор – С. Бурда), що вийшов до Маніфестації „Славонський Брод-95”¹⁶³.

У 1997 р. накладом у 500 примірників¹⁶⁴ вийшов збірник „Культурно-просвітне товариство русинів і українців Загреба, 1972–1997” (видало КПТ Загреба, редактор – С.Бурда). Причиною для публікації також був ювілей – 25 років із дня заснування товариства. Праця містила інформацію восьми авторів з усіх областей діяльності товариства. Через обмежені технічні можливості тільки два тексти були написані русинською мовою (решта – хорватською)¹⁶⁵.

10 лютого 1999 р. у Загребі відбулася презентація книжки Євгена Паценка „Етногенез і міфологія хорватів у контексті України”¹⁶⁶.

Певним чином загребські українці були представлені у загальнохорватських ЗМІ.

158 Застрижний М. Засновано кризовий комітет КМТ у Славонському Броді. Нова думка. 1991. № 90/91. С. 15.

159 Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинів і Українців Республіки Горватскей. С. 115.

160 Там само. С. 127; Такач Г. 50 числа часопису Венчик – Віночок – Vjenčić. Думки з Дунаю. 2009. № 11. С. 128.

161 Бурда С. З нашої сучасності. С. 25.

162 Такач Г. Русини і Українці у Республіці Горватскей. Нова думка. 1994. № 100. С. 79; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинів і Українців Республіки Горватскей. С. 130; Тимко О. Скупштина Союзу Русинів і Українців Республіки Горватскей знова отримана у Вуковаре. С. 12–13.

163 Тимко О. Русини і українці в Республіці Хорватії (1991-1995). Нова думка. 1997. № 101–102. С. 81; Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / urednik S.Burda. Zagreb, 1995. 100 s.

164 Report submitted by Croatia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities (Received on 16 March 1999) Zagreb, January 1999. URL: <http://www.minelres.lv/reports/croatia/croatia.htm>

165 Тимко О. Tri nova izdanja. Нова думка. 1997. № 101/102. С. 61.

166 Бурда С. З життя русинів і українців Загреба. С. 29.

Напередодні хорватсько-сербської війни русинською та українською мовами раз на місяць велися радіотрансляції на Радіо-Загреб¹⁶⁷. Так, на республіканському рівні, на Хорватському Радіо у Загребі була лише одна 30-хвилинна передача культурно-інформативного плану русинською та українською мовами, яка транслювалася щомісяця в рамках програми для національних меншин¹⁶⁸.

Представники хорватського радіо висвітлювали культурні заходи діаспори, зокрема вечір вигнаних русинів і українців з Вуковара, який відбувся в Загребі 8 квітня 1994 р.¹⁶⁹

Поступово через комерціалізацію та приватизацію радіостанцій припинилися радіотрансляції мовами меншин у Вуковарі, залишилися тільки у Славонському Броді (українською) та у Загребі (українською та русинською). На хорватському радіо існували передачі „З життя національних меншин” (Загреб), але хорватською мовою і в недостатньому обсязі¹⁷⁰.

Кількість членів загребського товариства постійно коливалася, залежно від наміченої програми та власної зацікавленості кожного учасника. Активістів, які постійно брали участь у роботі секцій, нараховувалося до 60, а найбільшу зацікавленість викликали культурно-розважальні вечори та концерти своїх ансамблів чи гостей з України.

У товаристві працювали люди різних професій і різного віку. У середині 1990-х рр. найактивнішими були студенти. Багато людей у Загребі були зацікавлені діяльністю товариства, але не мали здібностей до роботи в якійсь із секцій або просто не бажали зректися вільного часу; їм легше було залишатися спостерігачами. Найактивнішими членами товариства у той час були Володимир Крайцар, Олекса Павлишин, Мирослав Киш, Василь Сікорський, Маруся Юриста¹⁷¹.

Членські внески у 1997 році для тих, хто мав постійну роботу, становили 30 кун, студентів і пенсіонерів – 20 кун; учні до четвертого класу внески не сплачували¹⁷².

167 Костелник В. Союз у функції чуваня и розвиваня цивилизацији и култури Русинох и Украинцох Горватскей. Нова думка. 1990. № 82. С. 13; Kostelnik V. Rusini su i Ukrajinci zadovoljni dosezima, ali željni daljnjeg jačanja svoje ravnopravnosti. Нова думка. 1990. № 85. С. 4.

168 Тимко О. Рідне слово в радіо ефірі. Нова думка. 1997. № 101/102. С. 75.

169 Takač M. KUD „Osif Kostelnik” – Vukovar. *Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995)* / urednik S.Burda. Zagreb, 1995. S. 85.

170 Тимко О. Актуална розгварка зоз председатетьом Союзу РиУ РГ мр. Иринейом Мудрим. Нова думка. 1998. № 104. С. 8; Костелник В. 35 роки од першей емисии на руским и украинским язиком у Горватскей. Думки з Дунаю. 2007. № 9. С. 48.

171 Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреб – Свято з нагоди 25-річнїци діяльности Товариства. С. 39.

172 Там само. С. 40, 41.

Серед головних проблем КПТ були брак фінансів, одягу та інструментів для ансамблю¹⁷³. Так, на черговій річній звітній Скупщині КПТ Загреб 7 грудня 1999 р. члени товариства висловлювали незадоволення з приводу нестачі коштів для своєї діяльності та незначним притоком нових кадрів. Було наголошено, що слід омолоджувати КПТ у всіх видах його діяльності¹⁷⁴.

Одночасно із місцевим КМТ у Загребі тоді діяли Хорватсько-українське товариство та Асоціація українців, а наприкінці 1990-х рр. розпочала роботу Спілка русинських та українських письменників¹⁷⁵.

14 грудня 1993 р. Хорватсько-українське товариство дружби та КМТ русинів й українців Загреб спільно зі СРiУ організували акцію пам'яті Голодомору у загребському музеї „Мімара”¹⁷⁶. Планувалось проведення тижня хорватського кіно у Києві та інших цікавих заходів, які через фінансові негаразди не були реалізовані¹⁷⁷.

Велику дослідницьку, викладацьку і популяризаторську роботу проводила Асоціація (спілка) хорватських українців, заснована у Загребі 15 травня 1997 року¹⁷⁸. Так, 4 березня 1999 р. у міській бібліотеці Загреб Спілка українців спільно з посольством України в Хорватії, відділенням україністики філософського факультету Загребського університету, Центральною бібліотекою русинів і українців та КПТ русинів й українців Загреб урочисто відзначили 185-річчя від дня народження Тараса Шевченка¹⁷⁹.

17 і 18 квітня 1998 р. загребське КПТ разом з Хорватсько-українським Товариством дружби і Посольством України у Республіці Хорватія провело святкування 80-річчя проголошення Української Народної Республіки¹⁸⁰. Було відкрито виставку, що складалася з фотографій, документів і книжок, які висвітлювали події 1918-1920 рр. Концерт підготували члени музичної і літературної секції КПТ русинів і українців Загреб¹⁸¹.

КПТ Загреб у своїй діяльності активно співпрацювало із центральними

173 Бурда С. Річні збори Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреб. С. 28.

174 Крайцар В. Загребске КПД отримало звитову скупштину. Нова думка. 1999. № 110. С. 10.

175 Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. Нова думка. 2000. № 112. С. 9.

176 Svjetski zapazena akcija našega Saveza: Obilježavanje tužne obljetnice zločina totalitarnističko-autoritarnog staljinističkog komunističkog režima. *Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995)* / urednik S.Burda. Zagreb, 1995. S. 56–57.

177 Такач Г. Можлівосци Горватско-українского друштва. Нова думка. 1992. № 94/95. С. 60.

178 Пашенко Є. Річниця Асоціації хорватських українців. Нова думка. 1998. № 104. С. 25.

179 Бурда С. З життя русинів і українців Загреб. С. 30.

180 Такач Г. Зоз теки секретара Союзу. Нова думка. 1998. № 104. С. 4.

181 Там само; Бурда С. Культурно-музично-літературна маніфестація, присвячена 80-річчю проголошення незалежності УНР. Нова думка. 1998. № 104. С. 16.

структурами СРiУ. Зокрема, останній координував діяльність регіональних товариств, допомагав українцям хорватської столиці організувати заходи культурно-мистецького та освітнього характеру¹⁸².

Але стосунки всередині СРiУ та між його регіональними товариствами (зокрема й загребським) не були ідилічними. Час від часу виявлялися розбіжності в питаннях раціонального розподілу коштів від хорватського уряду та питаннях керівництва організацією, зокрема, де має бути осередок цього керівництва. Важливим було і питання ідентичності, точніше, співвідношення „русинськості” та „українськості” у Союзі; тертя щодо ідеології „літніх шкіл” тощо.

Зокрема, обидві сторони часто ігнорували одна одну у проведенні певних заходів, не запрошуючи на них представників інших сторін. Так, 18 квітня 1998 р. загребське КПТ разом з Хорватсько-українським Товариством дружби (без співучасті представників СРiУ) відзначило 80-річчя проголошення УНР. Пропозицію Союзу включити його у заходи зі святкування фактично не було прийнято: запрошення на святкування голові Союзу надійшло поштою за день до події.

Цю проблему порушували 24 квітня 1998 р. на зустрічі керівництва Союзу із представниками українського посольства. Перші наголосили на неприпустимості святкування таких дат без представників СРiУ і рекомендували посольству не брати участь у заходах, які проводять окремі члени Союзу, але про які не поінформоване його керівництво¹⁸³.

Незримо протиборство виявлялося навіть у тому, що кілька товариств організували свої традиційні „вечорниці” в один і той же день (окремо русинські й українські осередки)¹⁸⁴. Зрозуміло, що цим обмежувалась можливість більшої кількості гостей на святі, які змушені були вибирати, що саме відвідати. Так, через постійні незгоди та суперечки навіть 25-й, ювілейний, вечір КПТ русинів й українців Загреба відвідало тільки 112 осіб¹⁸⁵.

Друга група непорозумінь – місце розташування центру прийняття рішень СРiУ. Від свого заснування Союз русинів і українців Республіки Хорватії знаходився у Вуковарі. Воєнні дії примусили перенести його у столицю у 1991 р.

Реінтеграція Подунав'я поставила на порядок денний питання зміни центру СРiУ. Однак на звітно-виборній конференції Союзу (грудень 1997 р.) частина членів СРiУ виступали проти повернення центрального органу Союзу із Загреба до Вуковара¹⁸⁶. Тут ішлося про боротьбу між окремими групами Союзу, кожна з

яких відстоювала власні інтереси. Причому центр розглядався не як географічний осередок, а як ідейна складова. Від місця перебування центру Союзу залежало, яка політика проводитиметься його керівними органами – прорусинська (якщо центр буде у Вуковарі) чи проукраїнська (центр у Загребі чи у Славонському Броді).

Врешті, у листопаді 1999 р. центр Союзу був остаточно перенесений до Вуковара¹⁸⁷.

Третя лінія конфлікту – кошти, точніше, їх справедливий розподіл. Так, 6 жовтня 1998 р. на сесії Президії загребського товариства його члени скаржилися керівництву Союзу, чому СРiУ не надає матеріальні засоби для роботи товариства, які призначив Уряд Хорватії. Керівництво Союзу було поінформоване, що загребське товариство повідомило про цей факт Уряд Хорватії і очікує на відповідь від нього¹⁸⁸.

За час своєї роботи товариство відчувало негативний вплив русинсько-українських конфліктів у Воєводині, проте зуміло зберегти єдність власної громади¹⁸⁹. Більше того, на чергових зборах КПТ на пропозицію президії від 30 червня 1998 р. товариство у своїй назві замінило сполучник „і” на дефіс – „Культурно-просвітне товариство русинів-українців Загреба”¹⁹⁰.

Однак розколи серед русинсько-української громади позначились і на загребському товаристві, яке навіть мало проблему із кворумом на своїх засіданнях¹⁹¹.

Саме у 1990-ті роки суперечності між центральними органами СРiУ та окремими регіональними товариствами (переважно проукраїнськими, зокрема, загребським) заклали підвалини того великого розколу, який відбувся в середовищі русинсько-української громади на початку ХХІ століття.

На початку ХХІ ст. у хорватській столиці замість єдиного колись КПТ русинів і українців як складової СРiУ свої осередки мали Українська громада, Русинська національна меншина, Координація української національної меншини, Товариство української культури¹⁹².

Попри все, наприкінці 1990-х рр. загребські русини-українці, за висловом

Союзу Русиних и Українцох Републики Горватскей. С. 142.

187 Тимко О. Скупштина Союзу Русиних и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре. С. 12–13; Седзиско Союзу подполно преселене до Вуковару. Нова думка. 1999. № 110. С. 6; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русиних и Українцох Републики Горватскей. С. 134.

188 Бурда С. З роботи Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба у другому півріччі 1998 року. С. 30.

189 Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. С. 224.

190 Бурда С. Звітне зібрання КПТ русинів і українців Загребу. С. 17.

191 Izvještajna skupština KPD Rusina i Ukrajinaca Zagreba. Наша газета. 2010. № 2 (79). С. 9.

192 Українські організації в РХ. URL: <http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29644.htm>

182 Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. С. 29–30.

183 Такач Г. Зоз теки секретара Союзу. Нова думка. 1998. № 104. С. 4.

184 Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русиних и Українцох Републики Горватскей. С. 159.

185 Бурда С. 25-й ювілейний вечір русинів-українців Загреба. С. 24.

186 Такач Г. Зоз теки секретара Союзу. Нова думка. 1998. № 106. С. 20; Костелник В., Такач Г. 40 роки

С.Бурди, були „одні з найщасливіших русинів-українців Хорватії, а може, і з деяких сусідніх, або інших країн, у яких живуть русини-українці”¹⁹³. Причина – стрімкий розвиток русинсько-українських інституцій у місті та значні досягнення у різних сферах діяльності меншини.

Перед Вітчизняною (хорватсько-сербською) війною у Загребі існувало тільки Культурно-просвітне товариство русинів-українців Загреба, діяв лекторат української мови у складі кафедри російської мови філософського факультету Загребського університету, представники діаспори збиралися у церкві св. Кирила і Мефодія, де літургія відправлялася хорватською і старослов'янською мовами, – і цим вичерпувалася наявність русинсько-українського чинника у хорватській столиці. Станом на кінець 1990-х рр. у Загребі, крім загребського товариства й церкви св. Кирила і Мефодія, у якій кожної першої неділі місяця правили богослужіння українською мовою, діяли Посольство України в Хорватії (з 1995 р.), Спілка українців, Хорватсько-українське товариство, Центральна бібліотека русинів і українців РХ, Студія української мови на кафедрі слов'янських мов філософського факультету Загребського університету (з 1997 р.), певний час працювали Союз русинів і українців РХ, редакція „Нової думки” і культурно-мистецьке товариство „Осиф Костелник” з Вуковара, а в загальноосвітній школі „Мирослав Крлежа” існувало русинсько-українське відділення. У Загребі готували теле- („Призма”) та радіопередачі („Із життя наших національних меншин”). Усі номери часописів „Нова думка” й „Віночок”, декілька книжок упродовж останніх років друкувалися в Загребі. Усі згадані організації та інституції прагнули своїми програмами задовольнити потреби русинсько-української громади в Загребі і Хорватії, а також презентувати русинсько-українську культуру.

Фактично внаслідок сербсько-хорватської війни та наслідків, спричинених нею (депортації, біженці тощо), Загреб упродовж 1990-х років поступово перетворився на важливий осередок української та русинської діаспори.

Джерела та література

- Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреб – Свято з нагоди 25-річчя діяльності Товариства. *Нова думка*. 1997. № 101–102. С. 34–41.
- Бурда С. Візит делегації Товариства „Просвіта”. *Нова думка*. 1998. № 103. С. 31.
- Бурда С. Гастролі русинів і українців із Загреба в Сегедин. *Нова думка*. 1998. № 104. С. 15.
- Бурда С. 25-й ювілейний вечір русинів-українців Загреба. *Нова думка*. 1999. № 107. С. 23–24.
- Бурда С. Звітне зібрання КПТ русинів і українців Загребу. *Нова думка*. 1998. №

104. С. 17.

- Бурда С. З життя русинів і українців Загреба. *Нова думка*. 1999. № 107. С. 29–30.
- Бурда С. З літопису нашого КОТ у Загребі (I). *Нова думка*. 1991. № 89. С. 8–9.
- Бурда С. З нашої сучасності. – С. 25. *Нова думка*. 1990. № 81. С. 24–25.
- Бурда С. З роботи Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба у другому півріччі 1998 року. *Нова думка*. 1998. № 106. С. 30.
- Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. *Нова думка*. 1997. № 101/102. С. 29–30.
- Бурда С. Культурно-музично-літературна маніфестація, присвячена 80-річчю проголошення незалежності УНР. *Нова думка*. 1998. № 104. С. 16.
- Бурда С. Літня школа русинів і українців в Республіці Хорватія – Загреб 97. *Нова думка*. 1997. № 101/102. С. 54, 56.
- Бурда С. Річні збори Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба. *Нова думка*. 1992. № 96/97. С. 28.
- Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. *Нова думка*. 2000. № 112. С. 6–9.
- Видзел сом и чул на Летней школи Загреб '94 з остатней лавки. *Віночок*. 1994. № 14/15. С. 18.
- Гаргаї Г. Прегнати вуковарци за Вилію у будинку Крижевского владичества. *Нова думка*. 1991. № 90/91. С. 43.
- Дудаш В. 60. роки Културно-просвітнього друштва „Яким Гарди” Петровци. *Думки з Дунаю*. 2010. № 12. С. 98–111.
- Загребски вечар Русинох и Украјнцох. *Нова думка*. 1992. № 92/93. С. 42.
- Закордонні українці в Республіці Хорватія. URL: <http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29489.htm>
- Застрижний М. Засновано кризовий комітет КМТ у Славонському Броді. *Нова думка*. 1991. № 90/91. С. 15.
- Зоз летней школи у Загребе. *Нова думка*. 1993. № 98/99. С. 54.
- З Посольства України. *Нова думка*. 2000. № 112. С. 11.
- Костелник В. Невистата діялносц у култури нашого народу. *Нова думка*. 1991. № 86. С. 23–25.
- Костелник В. Союз у функції чуваня и розвиваня цивилизацији и култури Русинох и Украјнцох Горватскеј. *Нова думка*. 1990. № 82. С. 13.
- Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Украјнцох Републики Горватскеј. Вуковар, 2008. 296 с.
- Костелник В. 35 роки од першей емисии на руским и украинским јазуку у Горватскеј. *Думки з Дунаю*. 2007. № 9. С. 46–48.
- Крайцар В. Загребске КПД отримало звитову скупштину. *Нова думка*. 1999. № 110. С. 10.
- Ляхович М., Такач Г. Руски и украински бали у Вуковаре, Сремській Митровици, Загребе и Осеку. *Нова думка*. 1991. № 87. С. 14–17.
- Отримани бали у Вуковаре, Загребе и Ср. Митровици. *Нова думка*. 1991. № 86. С. 33.
- Основани Кризни штаб Союзу. *Нова думка*. 1991. № 90/91. С. 13.
- Пашенко Є. Річниця Асоціації хорватських українців. *Нова думка*. 1998. № 104.

193 Бурда С. З життя русинів і українців Загреба. С. 29.

С. 25–26.

Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. Українські переселенці з Галичини на території югославських народів в 1890–1990 роках. Київ, 2008. 256 с.

Седзиско Союзу подполно преселене до Вуковару. Нова думка. 1999. № 110. С. 6.

Симунович М. Пасторальне обслуговане вигнаних вирних у Донім Михольцу.

Нова думка. 1997. № 101/102. С. 85–86.

Страданя Грекокатоліцких церквох у Горватскей. Нова думка. 1992. № 96/97. С. 44–47.

Союз Русинох и Українцох як інституція. URL: <http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm>

Стрехалюк В. Наша школа в Загребі. Нова думка. 1992. № 94/95. С. 52.

Такач Г. Зоз теки секретара Союзу. Нова думка. 1998. № 104. С. 3.

Такач Г. Зоз теки секретара Союзу. Нова думка. 1998. № 106. С. 20–22.

Такач Г. Миклошевска воєна хронологія (3). Нова думка. 1992. № 94/95. С. 9–12.

Такач Г. Миклошевска воєна хронологія (4). Нова думка. 1992. № 96/97. С. 5–9.

Такач Г. Можлівосци Горватско-українского друштва. Нова думка. 1992. № 94/95. С. 60.

Такач Г. Остатні вуковарски бал у Загребе. Нова думка. 1998. № 103. С. 27.

Такач Г. Петровци спадли медзи остатніма (2). Нова думка. 1992. № 94/95. С. 13–18.

Такач Г. Почала настава мацеринского язика у Липовлянох и Загребе. Віночок. 1994. № 14/15. С. 36.

Такач Г. 50 числа часопису Венчик – Віночок – Vjenčić. Думки з Дунаю. 2009. № 11. С. 127–131.

Такач Г. Русини и Українці у Републики Горватскей. Нова думка. 1994. № 100. С. 79.

Такач Г. Успішний виступ загребського „Кобзаря”. Нова думка. 1992. № 94/95. С. 50.

Тимко О. Актуална розгварка зоз председатетьом Союзу РиУ РГ мр. Иринеюм Мудрим. Нова думка. 1998. № 104. С. 7–9.

Тимко О. Рідне слово в радіо ефірі. Нова думка. 1997. № 101/102. С. 75.

Тимко О. Русини і українці в Республіці Хорватії (1991–1995). Нова думка. 1997. № 101–102. С. 81.

Тимко О. Скупштина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре. Нова думка. 1998. № 103. С. 12–13.

Тимко О. Союз в новому приміщенні. Нова думка. 1997. № 101/102. С. 22–23.

Тимко О. Урокі рідної мови. Віночок. 1998. № 21. С. 15.

Тлустенко К. Відзначена третя річниця центральної бібліотеки. Нова думка. 1998. № 106. С. 34.

Тлустенко К. Росте мережа наших бібліотек. Нова думка. 1999. № 108. С. 24–25.

Три схадзки Кризног штабу у октобре. Нова думка. 1991. № 90/91. С. 13–14.

Українські організації в РХ. URL: <http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29644.htm>

Шагадин Д. Перебування загребського ансамблю „Кобзар” в Мюнхені. Нова думка. 1998. № 103. С. 20.

Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. Mikluševci, 2001. 186 s.

Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (1). Нова думка. 1998. № 105. С. 38–41.

Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (3). Нова думка. 1999. № 107. С. 35–36.

Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. *Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995)* / urednik S.Burda. Zagreb, 1995. S. 90–91.

Burda S. Naše „male škole”. *Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995)* / urednik S.Burda. Zagreb, 1995. S. 66–67.

Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. Нова думка. 1991. № 86. С. 8–10.

Izvešće o radu i djelatnosti Saveza Rusina i Ukrajinaca za 1994. godinu. Поточний архів Союзу русинів та українців у Загребі.

Izveštajna skupština KPD Rusina i Ukrajinaca Zagreba. Наша газета. 2010. № 2 (79). С. 9.

Kostelnik V. Rusini su i Ukrajinci zadovoljni dosezima, ali željni daljnjeg jačanja svoje ravnopravnosti. Нова думка. 1990. № 85. С. 4–5.

O povijesti studija. URL: http://www.ffzg.unizg.hr/slaven/ukrajinistika/o_povijesti_studija.htm

Report submitted by Croatia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities (Received on 16 March 1999) Zagreb, January 1999. URL: <http://www.minelres.lv/reports/croatia/croatia.htm>

Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. Zagreb, 1995. 100 s.

Sikorski V. Izveštajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. *Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995)* / urednik S.Burda. Zagreb, 1995. S. 5–9.

Svjetski zapažena akcija našega Saveza: Obilježavanje tužne obljetnice zločina totalitarnističko-autoritarnog staljinističkog komunističkog režima. *Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995)* / urednik S.Burda. Zagreb, 1995. S. 56–60.

Takač M. KUD „Osif Kostelnik” – Vukovar. *Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995)* / urednik S.Burda. Zagreb, 1995. S. 82–86.

Takač G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. Нова думка. 1994. № 100. С. 14–20.

Timko O. Tri nova izdanja. Нова думка. 1997. № 101/102. С. 61.

Віолетта Дутчак,
Доктор мистецтвознавства, професор,
завідувачка кафедри музичної україністики
та народно-інструментального мистецтва
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна)

АСПЕКТИ ТВОРЧОЇ СПІВПРАЦІ МИТЦІВ ПРИКАРПАТТЯ ТА ХОРВАТІЇ НА ЗЛАМІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Віолетта Дутчак

У дослідженні представлений аналіз творчих проєктів українських товариств Хорватії на зламі ХХ – початку ХХІ ст. у контексті збереження національних традицій та співпраці з материковою Україною. Визначено основні напрями творчої співпраці, форми взаємодії, діяльність окремих митців та репертуарні пріоритети творчості солістів і колективів. Також аналізуються аспекти діяльності митців Прикарпаття у Хорватії, їх участь у літніх українознавчих школах та офіційних маніфестаціях українців Хорватії.

Ключові слова: українські товариства діаспори, українці Хорватії, співпраця Хорватії та України, співпраця Івано-Франківська і Загребу, збереження українських національних традицій, творча комунікація.

Заявлена тематика дослідження спрямована на аналіз тенденцій та конкретних напрямів і форм діяльності українських митців у Хорватії. Метою дослідження постає специфіка збереження і популяризації українських традицій поза межами України, актуалізація форм і жанрів презентації етнічної української культури в інонаціональному оточенні, зокрема у Хорватії у співпраці з митцями материкової України. Це зумовлено багаторічною історією міграції українського населення в країни південної Європи, зокрема у Хорватію.

Слід зауважити, що провідними організаціями українців у країнах південної Європи упродовж ХХ – початку ХХІ ст. були не лише громадсько-політичні об'єднання, але й просвітницькі товариства, студентські та жіночі організації. У Хорватії таку роль відіграли товариства «Просвіта», «Пласт», «Сокіл» та ін.

У багатьох містах Хорватії були засновані українські та українсько-русинські організації, метою яких стало збереження національних традицій – першочергово, мови, фольклору, етнографії, культури.

Українські товариства Хорватії – пріоритетні напрями діяльності

Концентровані поселення українців і русинів у Хорватії зосереджувалися і продовжують розвиватися переважно у містах Загребі, Вуковарі, Спліті, Славонському Броді, Осієці, селах Липовлянах, Рієці, Каніжі, Шумиче, Міклушевцях та ін. У переважній більшості перші українські поселенці були родом з Галичини та Закарпаття.

Однією з найдавніших організацій на території Хорватії функціонує «Просвіта» з 1922 р. (з центром у Загребі). Її конкретними напрямками діяльності стали: збереження мови, культури, освітні і мистецькі заходи, видавнича справа. З 1936 р. виходить «Вістник Українського Товариства Просвіти» (за редакцією В. Войтановського). Активно діяла в Хорватії в 20–30-тих рр. ХХ ст. і студентська молодь, яка навчалася в Загребському університеті та духовній семінарії [3]. Її активісти створили в 1922 р. Українську студентську громаду. Пізніше УСГ стала одним з підрозділів товариства «Просвіта». З 1932 р. в Хорватії був заснований і молодіжний «Пласт». У 30-тих рр. були також офіційно зареєстровані товариства «Пробоем» і «Лихвар», при яких функціонували хор і оркестр. У 1940 році «Студентська громада» і «Пробоем» були об'єднані в нове товариство «Дніпро». Товариство «Просвіта» на час 1934 року налічувала 619 членів, організованих у 18 філій на території Боснії і Хорватії.

Найяскравішими виявами мистецької діяльності «Просвіти» у Хорватії стали Шевченківські свята. У 20–30- рр. ХХ ст. залучення солістів і колективів дозволило організувати численні концерти з виконання українських арій з опер С. Гулака-Артемівського, М. Лисенка, вокально-хорових творів О. Кошиця, Д. Котка, Ф. Колесси та ін. А організація драматичного гуртка (кер. М. Манглер) сприяла популяризації українських театральних вистав.

Активно виступав на українських концертах на території Хорватії у 20-тих рр. ХХ ст. і соліст загребського оперного театру (1918–1929), уродженець Прикарпаття Роман Любинецький (1885–1945). Його лірико-драматичний тенор захоплював слухачів не лише виконанням оперних партій, але й камерно-вокальних творів українських композиторів – романсів та обробок народних пісень [5, с. 361–362].

Союз українців і русинів Хорватії, заснований у Вуковарі у 1968 р. активізував просвітницьку й організаційну роботу в Хорватії. Після Другої світової

війни були засновані Союз русинів-українців Хорватії (1968 р.) і Культурно-освітнє товариство русинів-українців (1972 р.). Пізніше були офіційно організовані Товариство української культури (2002) і Українська громада Республіки Хорватія (2008). До складу останньої сьогодні входять десять культурно-просвітніх товариств. У них діють танцювальні, музичні, драматичні і літературні гуртки, хори, оркестри. Вони також активно співпрацюють з Союзом русинів Республіки Хорватія (створеного на базі Союзу українців і русинів Хорватії). У Хорватії функціонує і низка інших осередків діаспори: Товариство української культури, Хорватсько-українське товариство (дружби). У м. Загреб з метою забезпечення потреб діаспори в Університеті м. Загреб на філософському факультеті з 1994 р. працює кафедра української мови й літератури, а з 1995 р. – Центральна бібліотека русинів та українців Республіки Хорватія. Я. Бурда підкреслює, що «за правилом культурної автономії національні меншини інтегруються в хорватське суспільство, а не асимілюються. Українська меншина користується підтримкою хорватської держави на рівні інших національних меншин» [2].

Активізувалася у 90-ті рр. і діяльність молодіжної організації «Пласт». У співпраці з іншими організаціями європейських країн, вона організовує «Літні молодіжні табори» для українців [5, с. 161].

Важливу роль у збереженні української культури в Хорватії відіграє українська греко-католицька церква. Численні священики були з кола переселенців-українців та їхніх нащадків. Поряд з церквами, культурно-просвітницькі товариства організовували шкільні класи, що не дозволило зникнути українській мові. Станом на 2020 р., в Хорватії організовано вивчення українознавчих предметів у п'яти хорватських школах – у Загребі, Липовлянах, Петровцях, Каніжі і Шумече, які відвідує понад 80 учнів. Щорічно організовуються «літні школи» для дітей з вивчення української мови, історії, культури, які проходять в Україні та в Республіці Хорватія. Учасниками літніх шкіл щороку стає біля 100 дітей з родин діаспори.

Українська діаспора в Хорватії видає низку україномовних видань – журнали «Вісник», «Наша газета», «Нова думка», дитячий журнал «Віночок», альманах «Думки з Дунаю». В останній рік видається часопис «Слово Кобзаря» товариства «Кобзар» у Загребі, у якому висвітлюються важливі події для українців Загреба та Хорватії. Діяльність української меншини також висвітлюють спеціалізовані програми Хорватського радіо й телебачення НРТ «Призма» та «Мозаїка національних меншин», які виходять в ефір двічі на тиждень.

Провідними напрямками діяльності українців у Хорватії залишаються репрезентація та збереження українських традицій і культури. Постійно відбуваються заходи меморіального та мистецького спрямування, присвячені основним датам української історії – День Незалежності; День пам'яті жертв Голодомору; вшанування жертв трагедії на ЧАЕС; Річниця Революції Гідності, День Гідності та Свободи, День Соборності України та ін.

Співоча група Загребського товариства

Анджелка Цачович

Слід відзначити специфіку культурної взаємодії українців Хорватії як в межах співпраці з іншими сусідніми державами, так і з Україною. Вона репрезентує як моноетнічний напрям (суто національний між українцями різних держав), субетнічний український (співпраця русинських, лемківських та ін. організацій), поліетнічний споріднений (південнослов'янських народів, переважно балканських країн), міжетнічний (між народами Європи).

Активізація співпраці між українцями Хорватії та України значно посилюється в 90-ті рр., з установленням незалежності обох держав, встановлення дипломатичних стосунків та напрямів культурної взаємодії. Значну роль у цьому відіграло товариство «Україна», яке сприяло приїзду до Хорватії митців різних напрямів – театрального, хореографічного, академічного інструментального і вокально-хорового, естрадно-пісенного та ін.

Формами забезпечення комунікації у діяльності українських товариств Хорватії стали концерти, маніфестації, фестивалі, літні школи. Їх змістову наповненість забезпечували різноманітні гуртки при українських осередках у Хорватії (танцювальні, вокальні, хорові, театральні-сценічні, декоративно-ужиткові, образотворчі), публічна репрезентація та передача традицій фольклорного та етнографічного характеру в обрядах, проведенні релігійних та народних свят тощо).

Серед провідних українських фестивалів у Хорватії слід відзначити: щорічний Центральний фестиваль культурного мистецтва українців Хорватії; щорічний Фестиваль дитячої творчості в м. Славонський Брод; щорічний Фестиваль культурного мистецтва русинів і українців «Петрівський дзвін»; Щорічний фестиваль національних меншин «Липовлянські зустрічі»; щорічний «Український фестиваль музики, пісні, танцю та кухні» в Рієці, в рамках якого організовано міжнародний вокальний конкурс «Український сольний спів у Рієці» та ін. [8; 9].

Важливу роль на українських фестивалях відіграє музичний фольклор – як потужний засіб спілкування, творчої діяльності, засвоєння і передачі традиційного досвіду, трансляції культурних знаків крізь час і простір [4]. Олена Берегова вважає, що «художня комунікація як взаємодія між художником-творцем і читачем

(слухачем, глядачем), котрий сприймає твір мистецтва, є найбільш яскравим і повним виявом комунікативної функції культури» [1, с. 260].

Зазвичай, організатори фестивалів ставлять перед собою завдання представлення носіїв і джерел побутування автентичного фольклору різних етнографічних регіонів українців, залучаючи до активної діяльності не лише учасників осередків, але й студентську та учнівську молодь, посилюючи вплив традиційного українського музичного мистецтва на духовне та естетичне збагачення слухачів.

Загалом, програми фестивалів передбачають не лише концертно-сценічну складову, але й етнографічну – майстер-класи народних ремесел – гончарства, ковальства, різьби, вишивки, ткацтва, лялькарства, соломоплетіння, ярмарки-продажі народних виробів – одягу, прикрас, предметів побуту, також просвітницькі заходи – наприклад, конференції дослідників традиційної культури, конгреси писанкарів, майстрів музичного інструментарію [4].

У різних містах Хорватії постійно проходять Шевченківські вечори; концерти класичної та української музики в рамках Днів української культури місцевих громад. У концертах беруть участь українські артисти, що працюють у Хорватії, запрошуються солісти і колективи з України. Регулярно відбуваються «Українські вечори», «Дні Української вулиці», презентації книг, виданих українцями Хорватії та ін.

До 100-річчя поселення українців у Хорватії в Славонському Броді (2000 р.) відбулися масштабні святкування: міжнародна наукова конференція, відкриття пам'ятної дошки у Шумечі, концертна програма за участі митців з України і Хорватії. Зокрема, з України були запрошені ансамбль бандуристок «Чарівні струни» (Львів) та ансамбль пісні й танцю «Дружба» (Чернігів). Вони доповнили виступи місцевих українських танцювальних та вокально-хорових колективів Хорватії.

У березні 2011р. була відкрита Шевченківська аудиторія в Загребському університеті та перший у країнах регіону Південно-східної Європи пам'ятник Іванові Франку в хорватському містечку Ліпик. До 200-ліття від дня народження Т. Шевченка 21 травня 2015 р. в Загребі на вулиці Українській було відкрито пам'ятник великому Кобзарю. Автором обох скульптур став український митець, член Національної спілки художників України Костянтин Добрянський. 7 жовтня 2017 року у селі Липовляни встановили дерев'яне погруддя Т. Шевченку [8].

Діяльність українських та україно-русинських товариств Хорватії спрямована на вирішення багатоманітних завдань національного, гуманістичного, ціннісного, морально-етичного, естетичного і духовного характеру. Це сприяло розширенню форм комунікації як в середині товариств, так і поза ними в контексті взаємобміну культурно-мистецькою інформацією, що сприяє толерантності і взаємоповазі між народами.

**Митці Прикарпаття – на літніх школах
та творчих маніфестаціях культури українців Хорватії**

За ініціативи культурно-мистецького товариства «Кобзар» і підтримки Міністерства освіти та спорту Хорватії в Загребі з 90-тих рр. ХХ ст. були започатковані щорічні літні школи для молодих українців та русинів з усіх регіонів Хорватії. Їх керівником був призначений діяч Союзу русинів і українців Хорватії Славко (Ярослав) Бурда. В межах шкіл, поряд з активними формами відпочинку, для дітей та юнацтва були організовано вивчення й удосконалення української мови та літератури, історії й етнографії, географії України, функціонували вокально-хорові гуртки, танцювальні колективи, ознайомлення з традиційними ремеслами українців – вишивкою, різьбою, писанкарством тощо. Учасники переважно диференціювалися за рівнем знання мови і віком. Також різнилися українські й русинські групи. Щороку упродовж 90-тих рр. у «літніх школах» брали участь біля ста учасників. До участі в якості професійних вчителів-наставників були

Дні української культури в Загребі

запрошені митці з України, зокрема з Києва, Чернігова, Львова, Ужгорода, Черкас, Тернополя, Івано-Франківська та ін. До проведення «літніх шкіл» видавався окремий номер журналу для дітей та юнацтва «Віночок», а впродовж її перебігу формувався «Бюлетень літньої школи» з дописами викладачів і учнів [6, с. 194].

З Прикарпаття (Івано-Франківщини) у Хорватію часто запрошували музикантів, хореографів, українських філологів та ін.

Неодноразово (1995 – 2001) в літніх українських школах Хорватії брав участь прикарпатський виконавець-баяніст і педагог Богдан Парумба

Традиційні Шевченківські дні в Загребі

З презентації книги Українці Хорватії

– представник львівської баянно-акордеонної школи, випускник Львівської консерваторії (1972). Його багаторічна педагогічна робота в Івано-Франківському державному музичному училищі імені Д. Січинського (з 1972 р.) на посадах завідувача відділу народних інструментів, заступника директора з виробничої практики, та у Навчально-науковому Інституті мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (з 2002 р.) як викладача класу баяна та камерного народно-інструментального ансамблю сформувала потужний досвід для професійного зростання. Він - член Всесвітньої асоціації виконавців на народних інструментах (АБДА), член журі Всеукраїнських конкурсів виконавців на народних інструментах. Студенти класу Б. Парумби – лауреати та дипломанти всеукраїнських і міжнародних конкурсів. Його методично-творчий доробок охоплює навчальні програми, рекомендації, авторські твори й обробки для баяна-акордеона, вокальних ансамблів, переклади музичних творів для дуету баянів, дуету баян-бандура тощо [7, с. 242–243].

Паралельно до педагогічної діяльності, Б. Парумба – яскравий соліст-виконавець, учасник ансамблів та оркестрів народної та академічної музики, концертмейстер-акомпаніатор солістів, вокальних ансамблів та хорів, керівник музичних колективів у Івано-Франківську. Він активно концертував в Україні та зарубіжжі (Болгарія, Румунія, США, Канада, Хорватія, Боснія-Герцеговина, Австрія), проводив майстер-класи в Університетах м. Ріджайна (провінція Саскачеван, Канада, 1992), м. Х'юстон (штат Техас, США). З 2008 р. Б. Парумба – керівник і концертмейстер народного чоловічого вокального ансамблю «Черемош» (Центральний Народний дім м. Івано-Франківська).

На літніх школах у Хорватії Б. Парумба працював педагогом як керівник вокальних ансамблів, акомпанував солістам, ансамблям, танцювальним колективам. Також він брав активну участь у концертних програмах – як соліст-інструменталіст, акомпаніатор української співачки з Хорватії Анжелки Цацовіч (Anđjelka Cacović). Він також керував зведеним українським оркестром народних інструментів у Концерті національних меншин Хорватії, що підготував власну окрему та акомпануючу програму для зведених танцювальних колективів (1999 р.).

З 7 по 10 жовтня 2021 року в Загребі відбулася XIV Центральної маніфестації культури українців Хорватії, присвячена 120-річчю поселення українців до цієї балканської країни та 30-річчя відновлення Незалежності України, в межах якої відбулася міжнародна наукова конференція, презентація наукових видань, концертні програми, в яких взяли участь як українці Хорватії, так і дослідники з інших держав. Українську державу представили і прикарпатські науковці та митці.

Делегація Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника з Івано-Франківська взяла участь у всіх наукових та мистецьких заходах в рамках маніфестації. Так, з Навчально-наукового Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника були учасниками дійств докторка мистецтвознавства, професорка, завідувачка кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва Віолетта Григорівна Дутчак та докторка мистецтвознавства, професорка цієї ж кафедри Ольга Романівна Фабрика-Процька, а також студентський ансамбль танцю «Дивоцвіт» від керівництвом старшого викладача кафедри сценічного мистецтва і хореографії Юрія Мирославоновича Скобеля.

Віолетта Дутчак – докторка мистецтвознавства (2014), професорка (2012), членкиня Національної спілки композиторів України (1998), Національної спілки кобзарів України (2002), Наукового товариства імені Шевченка (2008), завідувачка кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (з 2016 р.). В. Дутчак – бандуристка, педагог, музикознавець. Вона – випускниця Львівської державної консерваторії ім. М. Лисенка (1990), на педагогічній роботі як викладачка класу бандури Івано-Франківського музичного училища ім. Д. Січинського (1990–2000) та Прикарпатського університету імені Василя Стефаника (з 1999 р.). Викладає предмети фахового народно-інструментального спрямування, музикознавчі та музично-психологічні дисципліни. Виступає як солістка-бандуристка, як керівниця і учасниця квартету бандуристок «Гердан» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, солістка Муніципальної капели бандуристів м. Івано-Франківська. Вона – лауреатка багатьох міжнародних та всеукраїнських фестивалів і конкурсів, гастролювала як солістка та у складі колективів у Польщі, Словаччині, Румунії, Німеччині, Сербії, Хорватії, Литві, Латвії, Великобританії. Авторка і співавторка монографій: «Христина Фіцалович: «У ролях моя біографія...» (2008); «Дзвеніть могутньо, святі бандури... До 40-річчя Івано-Франківської муніципальної капели бандуристів» у співавторстві з С. Жовніровичем, М. Шевченко (2009); «Бандурне мистецтво українського зарубіжжя ХХ – початку ХХІ століття» (2013), навчально-методичних посібників: «Ой три шляхи широкі: Збірник романсів українських композиторів-класиків для голосу в супроводі бандури» (1993); «Аранжування для бандури» (2001); «Любіть Україну»: Збірник пісень для ансамблів бандуристів (2003); «Кобзареві струни: вокальні твори на слова Т. Шевченка в супроводі бандури» (2004), авторських обробок, аранжування для соло і ансамблів бандуристів,

понад 200 публікацій наукового і навчально-методичного характеру в фахових виданнях України та зарубіжжя. Сфера її наукових інтересів – проблематика історії української музики, народно-інструментального мистецтва, бандурного мистецтва України та діаспори, народної творчості [7, с. 225–227]. До репертуару В. Дутчак як солістки входять народні думи і пісні, романси українських композиторів, інструментальні твори.

Співробітники літньої школи в Загребі (1992-1997)

Виступи ансамблю товари. «Кобзар»

Ольга Фабрика-Процька – доктор мистецтвознавства (2021), професор (2022), професор кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Її наукові інтереси зосереджені на лемківській і русинській народній музичній культурі в Україні та світі. Вона – авторка понад 150 публікацій наукового та методичного характеру в Україні та за кордоном, у т. ч. монографій «Пісенна культура лемків України (ХХ – ХХІ ст.)» (Івано-Франківськ, 2013) та «Народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону: традиція, трансформація, ідентифікація» (Івано-Франківськ, 2021). О. Фабрика-Процька викладає дисципліни регіонально-фольклорного спрямування. Вона також учасниця Івано-Франківської лемківської хорової капели «Бескид», з якою виступала і гастролювала в Україні та Польщі [7, с. 248–249].

Юрій Скобель – старший викладач кафедри сценічного мистецтва і хореографії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (з 2000 р.), член Національної спілки хореографів України (з 2015 р.). Він забезпечує викладання практично-індивідуальних хореографічних дисциплін, учасник методичної творчої лабораторії Івано-Франківської дитячої хореографічної школи, всеукраїнських хореографічних семінарів, автор фахових публікацій в Україні та зарубіжжі.

З 2005 року Ю. Скобель – засновник та керівник ансамблю танцю «Дивоцвіт» Навчально-наукового інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Репертуар ансамблю складають самобутні, різножанрові танцювальні номери. Саме ансамбль танцю

«Дивоцвіт» – один з ініціаторів відродження «Галицьких балів» на Прикарпатті, популяризатор старовинних галицьких танців, серед яких «Полонез», «Вальс-мазурка», «Падеспанець» та ін. У творчому доробку колективу – хореографічні постановки Юрія Скобеля – «Карпати», «Горішок», «Бойківський веселий», «Буковинський святковий», «Гуцулка на царинці», «Дівоча доля», «Анничка», «Василечки», «Козачок» та ін., що становлять основу репертуарної афіші колективу. Під керуванням Ю. Скобеля ансамбль танцю «Дивоцвіт» постійно бере участь у загальноміських та обласних мистецьких заходах Прикарпаття, всеукраїнських та міжнародних конкурсах-фестивалях. За 15 років функціонування колективів взяв участь у понад 100 концертах, які відбулися в Україні і за її межами [7, с. 346–347, 359–361].

Насичена програма святкувань розпочалася з презентації наукових видань, здійснених під редакцією п. Ярослава Бурди – відомого громадського діяча, голови Українського товариства «Кобзар» м. Загреб, заступника Голови Української громади Республіки Хорватія – головного ініціатора і куратора святкувань. Були представлені чотири збірники статей серії «Українці Хорватії: матеріали та документи, видані упродовж 2020 і 2021 рр., до яких увійшли й публікації прикарпатських науковців. Також у Міській бібліотеці м. Загреб плідно пройшла Міжнародна наукова конференція, на якій виступили дослідники Хорватії, Сербії, Італії та України, презентуючи свої напрацювання в галузі історії, культурології, релігієзнавства, мистецтвознавства, спрямовані на вивчення діяльності українців на Балканах, зокрема у Хорватії. Так, професор В. Дутчак у своїй доповіді узагальнила специфіку збереження й представлення української культури на фольклорних фестивалях, зокрема у Хорватії, професор О. Фабрика-Процька репрезентувала авторську монографію «Народна музична культура лемків і русинів карпатського регіону» та вивчення записів і фіксації музичного фольклору на Балканському півострові українськими дослідниками. У межах візиту до Хорватії В. Дутчак разом з Я. Бурдою, істориками з Києва Галиною та Олександром Саган взяли участь у програмі Першого каналу Телебачення Хорватії. Прикарпатські науковці налагодили нові наукові зв'язки з представниками навчальних і наукових установ, громад українців Хорватії, Сербії, Словенії.

Всі учасники відзначення 120-річчя поселення українців у Хорватії вшанували славетного Кобзаря – Тараса Шевченка покладанням квітів до його пам'ятника в центрі Загреба, де також з українськими піснями й думами в супроводі бандури виступила професор Віолетта Дутчак, яка виконала два твори на вірші Т. Шевченка – «Думу» з поеми «Сліпий» («Невольник») в обр. Ф. Глушка та відомий романс «Нащо мені чорні брови» Д. Бонковського.

В рамках святкувань відбулися і мистецько-концертні імпрези в Загребі та Крижевцях – хорватських містах, де активно функціонують українські громади. Поряд із професійними й аматорськими солістами і колективами українців Загреб (народна артистка України, оперна співачка Ольга Камінська, вокально-

Мішаний хор Загребського товариства

Презентація книги

інструментальний ансамбль «Кобзар» під керівництвом Вікторії Куликовської), на концертах блискуче виступили й прикарпатські митці – лауреати всеукраїнських і міжнародних конкурсів та фестивалів – бандуристка, професор Віолетта Дутчак та ансамбль танцю «Дивоцвіт». Вони зачарували публіку виконанням репертуару українського національного характеру. Так, у виконанні В. Дутчак прозвучали лемківські пісні у супроводі бандури («Тиха вода», «Серед села дичка»), романс «Родимий краю» В. Матюка, народна дума «Про Нечая» у гармонізації Д. Січинського, сучасна пісня «До сина» А. Пашкевича на сл. Й. Струцюка.

Ансамбль «Дивоцвіт» вразив усіх гуцульськими і буковинськими народними танцями «Карпатські візерунки», «На царинці», «Аркан», «Ой-ра», «Буковинський святковий» майстерною народною хореографічною технікою, блискучим емоційним зарядом.

Особливе враження глядачі отримали від ефектного епізоду «Плотогоні» з композиції «Карпатські візерунки».

Під вигуки «браво» і «біс» прикарпатських митців стоячи вітали всі глядачі. На завершення святкувань делегація з Івано-Франківська обдарувала п. Ярослава Бурду символічним квітучим «деревом життя».

На всіх урочистостях, які відбувалися за участі представників офіційної влади Хорватії, був особисто присутній Надзвичайний і Повноважний посол України у Хорватії п. Василь Кирилич, який відзначив високий науковий і мистецький рівень делегації Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Висновки

Таким чином, основними напрямками мистецької репрезентації української культури в Хорватії була, першочергово, творчість представників місцевих громад діаспори під патронатом створених українських організацій, а пізніше Посольства України в Республіці Хорватія. Їх діяльність охоплювала представлення

українського музичного фольклору, творчості композиторів України та української діаспори, духовних літургійних та позалітургійних (колядок і щедрівок) творів, етнографічних постановок. Основними тематичними напрямками творчості були й залишаються історична пам'ять, шевченкіана, фольклорні мотиви. До проведення концертів неодноразово залучалися провідні професійні митці з України, зокрема з Прикарпаття.

Список літератури

1. Берегова О. *Комунікація в соціокультурному просторі України: технологія чи творчість?*, Київ, вид. НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2006. 388 с.
2. Бурда С. Історія і актуальні проблеми українців і русинів Хорватії. *Українці Хорватії. Матеріали і документи*. Кн.1. [Упор. С. Бурда і Б. Гралюк]. Загреб: Культурно-просвітне товариство русинів і українців Загреб, 2002. С. 173–181.
3. Власенко В. Українське товариство Просвіта в Загребі у 1922–1941 рр. (Організаційна структура). *РУСИНІСТИЧНИ СТУДИЇ*, [S.l.], v. 1, n. 1, p. 97–112, mar. 2017. ISSN 2560-3612. Доступно на: <<https://rusinisticistudi.ffa.uns.ac.rs/index.php/rs/article/view/11>>. Датум приступа: 5 aug. 2022. doi: <https://doi.org/10.19090/rs.2017.1.97-112>.
4. Дутчак В. Українські фольклорні фестивалі у світі: жанровий, тематичний, комунікаційний аспекти. *Українці Хорватії. Матеріали та документи*. Кн.4. [Упор. С. Бурда]. Загреб: Українська громада Республіки Хорватія, Українське культурно-просвітне товариство «Кобзар», 2021. С. 110–117.
5. Карась Г. *Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття* [монографія]. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. 1164 с.
6. Нагірний М. «Літні школи» як чинник збереження національної ідентичності русинів та українців Хорватії (1990-ті роки). *Українці Хорватії. Матеріали та документи*. Кн.2. [Упор. С. Бурда]. Загреб: Українська громада Республіки Хорватія, Українське культурно-просвітне товариство «Кобзар», 2020. С. 192–197.
7. *Навчально-науковий інститут мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника* (2001–2021 рр.): довідково-презентаційне видання / під заг. ред. А. Грицана. Івано-Франківськ: Фоліант, 2021. 368 с. з іл.
8. Посольство України в Республіці Хорватія. Офіційний веб-сайт: <https://croatia.mfa.gov.ua/>
9. Ukrajinska zajednica Republike Hrvatske. Офіційний веб-сайт: <https://www.uzrh.hr/>

Ганна Карась,
доктор мистецтвознавства, професор,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Івано-Франківськ, Україна

Наталя Голошняк,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
Івано-Франківськ, Україна

ХОРВАТСЬКИЙ ЖУРНАЛ «ĆIRILOMETODSKI VJESNIK» ЯК ФАКТОР ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИКОЗНАВСТВА В ЄВРОПЕЙСКУ НАУКУ

Анотація: на основі опрацювання хорватського музичного журналу «Ćirilometodski vjesnik» аналізуються дві праці українських музикознавців Федора Стешко і Бориса Кудрика, які були надруковані в ньому у 1930-х роках. Вони присвячені першим українським церковним музичним композиціям (Ф. Стешко) і постаті українського композитора Михайла Вербицького (Б. Кудрик). Публікація досліджень українських музикознавців поряд із відомими вченими того часу з різних країн розглядається як фактор інтеграції українського музикознавства в європейську науку.

Ключові слова: хорватський музичний журнал «Ćirilometodski vjesnik», українська музична культура, церковна музика, музикознавці Федір Стешко і Борис Кудрик.

THE CROATIAN JOURNAL «ĆIRILOMETODSKI VJESNIK» AS A FACTOR IN THE INTEGRATION OF UKRAINIAN MUSICOLOGY INTO EUROPEAN SCIENCE

Abstract: two works of Ukrainian musicologists Fedir Steshko and Boris Kudryk, which were published in the Croatian music magazine in the 1930s, are analyzed on the basis of the analysis of the Croatian music magazine “Ćirilometodski Vjesnik”. They are dedicated to the first Ukrainian church musical compositions (F. Steshko) and the figure of the Ukrainian composer Mykhailo Verbytskyi (B. Kudryk). The publication

of research by Ukrainian musicologists together with famous scientists of that time from different countries is considered as a factor in the integration of Ukrainian musicology into European science.

Key words: Croatian music magazine «Ćirilometodski vjesnik», Ukrainian musical culture, church music, musicologists Fedir Steshko and Boris Kudryk.

Ганна Карась

Наталія Толошніак

Кирило-мефодіївська традиція належить до тих констант, які об'єднують слов'янські країни і народи, детермінують їх ідентичність і включеність в макрорегіон Центрально-Східної Європи. Ця традиція набагато ширша, ніж винайдення слов'янської азбуки, це місія, яка поглиблювала християнську культуру і слов'янську ідентичність в регіоні. Болгарський вчений Светлозар Єлдаров розглядає Кирило-Мефодіївську святковість як символ хорватської національної ідентичності другої половини XIX – початку XX ст. Автор наголошує: «І хоч культурна єдність, рівноправ'я і солідарність, які символізувала кирило-мефодіївська справа, залишалися тільки мрією в політичному бутті слов'янських народів, лики його протагоністів продовжували слугувати окрасою найурочистіших проявів слов'янофільського руху»¹⁹⁴. Такими урочистостями в Хорватії було встановлення свята Кирила і Мефодія єпископом Йосипом Юраєм Штросмайером у 1861 році, який домігся від папи Пія IX дозволу для хорватів 5 липня урочисто святкувати 1000-літній ювілей місії слов'янських апостолів (1863), перші масштабні міжнародні святкування в

Римі (1881) за участю слов'янських народів, у т. ч. хорватів. У середині 1880-х років у Загребі була побудована уніатська церква «Святих Кирила і Мефодія», в 1910 році створено церковно-місіонерську організацію Апостолят «Святих Кирила і Мефодія». Різноманітні благодійні і громадські товариства св. Кирила і Мефодія у Хорватії засновуються з кінця XIX ст., серед видів їх діяльності були видавнича та концертна.

Аналізуючи хорватські музичні журнали 1903–1945 років як музичні історіографічні джерела, хорватська дослідниця Саня Маєр-Бобетко (Sanja Majer-Bobetko) вважає, що вони відіграли важливу роль в розвитку хорватської музичної історіографії, адже багато з них започаткували нові й ґрунтовні дослідження. Серед інших вона вказує на часопис «Ćirilometodski vjesnik», який друкувався протягом 1933–1940 років і де було надруковано кілька статей про візантійський

194 Елдаров С. Кирилло-Мефодиева праздничность как символ хорватской национальной идентичности (вторая половина XIX – начало XX в.). *IMAGINES MUNDI: альманах исследований всеобщей истории XIX – XX вв. Балканика*. Вып. 2. Уральский гос. ун-т. Екатеринбург, 2010. С. 11.

церковний спів¹⁹⁵, зокрема, французького музикознавця і композитора Amédée Gastouéa (1873–1943)¹⁹⁶, австрійського музиколога і композитора Egon Wellesza (1885–1974), який був особливим авторитетом у цій сфері¹⁹⁷, італійського музиколога Lorenza Tardo (1883–1967)¹⁹⁸, болгарських авторитетів Atanasova Josifova Manova¹⁹⁹ і Dobri Hristova²⁰⁰, українського музиколога Федора Стешка²⁰¹.

Перш ніж звернутися до постаті цього українського вченого, слід зауважити, що сучасна українська музикознавча наука, яка пройшла складний шлях становлення у XX столітті, як підсистема духовної культури та системне явище, репрезентована багатьма науковими дисциплінами, сферами, рядом проблемно-тематичних напрямків: історія музики, цикл допоміжних музично-історичних галузей, що охоплює джерелознавство, текстологію, палеографію та інші. Відтворення цілісності українського музикознавства актуалізує вивчення його діаспорної вітки та зв'язків із європейською та світовою наукою.

Одним із перших українських музикознавців і головною постаттю українського музикознавства міжвоєнного періоду в діаспорі був педагог, музиколог-теоретик **Федір Стешко** (1877–1944). Він здобув багатогранну ґрунтовну освіту: духовну (Софійська духовна школа, 1888–1892, духовна семінарія в Києві, 1892–1898), музичну (приватна музична школа С. Блюменфельда, клас музичного теоретика Г. Любомирського), військову (Київська військова школа,

195 Majer-Bobetko S. Hrvatski glazbeni časopisi 1903-1945. kao glazbenohistoriografski izvori. *Arti musices: hrvatski muzikološki zbornik*, Vol. 50 No/ 1–2, 2019, p. 381–382. <https://hrcaak.srce.hr/234092>

196 Usp. Amédée GASTOUÉ: Pjevanje u slavenskim crkvama, *Ćirilometodski vjesnik*, 2 (1934) 5, 45–46; IDEM: Odnos izvora latinskoga gregorijanskog pjevanja prema bizantinskoj crkvenoj melodici. Sistem Oktoih ili Osmoglasnik, *Ćirilometodski vjesnik*, 3 (1935) 3, 23–25; IDEM: O nekim izvornim oblici- ma zajedničkim gregorijanskom i bizantskom pjevanju, *Ćirilometodski vjesnik*, 4 (1936) 9–10, 110–112; a bizantinska i slavenska notacija u poredbi s gregorijanskom, *Ćirilometodski vjesnik*, 5 (1937) 11–12, 101–103.

197 Usp. Egon WELLESZ: Studije o muzici srpskog oktoih, *Ćirilome* 4) 1–2, 2–4; IDEM: Muzika bizantinske crkve, *Ćirilometodski vjesnik*, 3 (1935) 1–2, 2–5.

198 Usp. Lorenzo [Lorenzo!] TARDO: Bizantinska crkvena glazba u svescima biblioteke u Grottaferatti, *Ćirilometodski vjesnik*, 2 (1934) 11, 98–104; IDEM: Bizantinski melurgički kodeksi u Vatikanskoj biblioteci. (Udio Velike Grčke u bizantinskoj muzici.), *Ćirilometodski vjesnik*, 3 (1935) 4, 35–37; IDEM: Spisak kodeksa bizantinske muzike u Vatikanskoj biblioteci, *Ćirilometodski vjesnik*, 3 (1935) 4, 38–41; IDEM: Uticaj bizantinske melurgije i himnografije na glazbeni razvoj Zapada, *Ćirilometodski vjesnik*, 3 2, 128–130; IDEM: Izvori i razvoj bizantijske glazbe tokom stoljeća, *Ćirilometodski vjesnik*, 8 (1940) 11–12, 1–2.

199 Usp. A. I. MANOV: Srodnost bugarskog crkvenog pjevanja sa bizantskim, *Ćirilometodski vjesnik*, 4 (1936) 1–2, 2–4; IDEM: Ivan Kukuzel, *Ćirilometodski vjesnik*, 4 (1936) 12, 150–151; IDEM: Dešifriranje starih bizantinskih notnih znakova, *Ćirilometodski vjesnik*, 5 (1937) 10, 89–91; IDEM: Bizantinsko pjevanje tokom vijekova, *Ćirilometodski vjesnik*, 6 (1938) 9, 77–80.

200 Usp. Dobri HRISTOV: Starob'lgarski rospev, *Ćirilometodski vjesnik*, 2 (1934) 1–2, 4–5; IDEM: Zborna muzika u Istočnoj crkvi, *Ćirilometodski vjesnik*, 4 (1936) 6–8, 77–79; IDEM: Bugarski prostonarodni napjevi i njihov odnos prema bizantinskoj liturgičkoj pjesmi, *Ćirilometodski vjesnik*, 6 (1938) 6–8, 60–62.

201 Usp. Hvedir STEŠKO: Izvori za povijest početaka crkvenog pjevanja na Ukrajini, *Ćirilometodski vjesnik*, 4 (1936) 1–2, 4–8.

1899–1901), правничу (закінчив Військову правничу академію в Петербурзі, 1908–1911) та музикознавчу (Петербурзька консерваторія в класі проф. Л. Саккетті, філософський факультет Карлового університету, від 1923 р. у проф. З. Неєдли та Й. Б. Ферстера). В останньому він здобув науковий ступінь доктора наук у 1935 р., захистивши дисертацію «Чеські музиканти в українській церковній музиці» чеською мовою²⁰². Виконана на основі матеріалів і архівів та бібліотек Львова, Перемишля і Праги, дисертація була високо оцінена як чеськими, так і українськими науковцями.

Його освіта, плідна наукова та педагогічна діяльність поставили Ф. Стешка в епіцентр музичного життя української еміграції. Про нього писали П. Маценко²⁰³, Н. Костюк²⁰⁴, Г. Карась²⁰⁵, музикознавча спадщина українського вченого досліджувалася О. Мартиненко²⁰⁶, Т. Беднаржовою²⁰⁷.

Праці Ф. Стешка з історії церковного співу та української музики є неocenним внеском у розвиток українського музикознавства. Вони являють собою цілісну систему поглядів і висновків про минуле української музики, в них сформовано наукові засади національного музичного джерелознавства. Окремі праці вченого вперше надруковані в монографії Т. Беднаржової, значна частина наукового доробку Ф. Стешка зберігається в архівах та бібліотеках Чеської Республіки, України та Росії. Юрій Арбатський, відзначаючи героїчні зусилля Ф. Стешка, який поклав все своє життя для дослідження кондакарної нотації, пише: «Цей останній протягом десятиріч задовільнявся крихтами стипендії,

недостатньої для життя, яку виділяв йому Слов'янський інститут в Празі. Він помер від наслідків виснаження, а його матеріали і результати його досліджень, які він не встиг опублікувати, були вкрадені радянською сискною поліцією в 1945 році»²⁰⁸. Цей факт свідчить про важливість наукової спадщини Ф. Стешка і те, що значна її частина знаходиться в спецфондах Росії, без можливості доступу до неї українським науковцям.

Найбагатший блок наукового доробку Ф. Стешка становлять матеріали з джерелознавчого напрямку досліджень, в якому активно і послідовно працював науковець. Вже в одній з перших публікацій – статті «Джерела до початкової доби церковного співу на Україні» (1929), він подає класифікований огляд найдавніших музичних пам'яток в Україні (X–XIII століття)²⁰⁹, здійснює їх коротку археографічну характеристику, піднімає проблеми української музичної історіографії, музичної палеографії, які кореспондують із сучасними йому західноєвропейськими музикологічними дослідженнями Г. Адлера, З. Неєдли, Г. Кречмара, Г. Мозера та ін. Ф. Стешко розробляє тут окремі теоретичні питання музичного джерелознавства, даючи характеристику джерел, які повинні бути використані в музично-історичних дослідженнях, та класифікуючи їх. Стаття мала програмовий характер, адже вперше було порушено одне з головних завдань, що стояло перед тогочасним українським музикознавством, – здійснення джерелознавчих досліджень.

Окрему увагу Ф. Стешко приділяв пісенству XI–XIII століття, присвяченим святим Борису і Глібу та Феодосію Печерському як першим українським церковно-музичним творам на честь українських святих у нотованих пам'ятках княжої доби. Перша апробація цієї теми відбулася у підсекції археології та історії мистецтва історико-філологічної секції Другого наукового з'їзду, що відбувався 20–24 березня 1932 р. у Празі, де Ф. Стешко 22 березня виступив із доповіддю «Перші українські церковно-музичні твори»²¹⁰. У протоколі засідання, рукопис якого нами опрацьовано у фондах Центрального державного архіву у Празі, занотовано такі основні позиції вченого: «Українська церква перебрала, разом із християнством, від Візантії й церковний спів, яко складову частину християнської богослужби, в готовому вже вигляді; цей спів охоплював усі вживані тоді роди богослужби та нагоди до його вживання (свята). Нові співи у молодій українській церкві могли з'являтися тільки тоді, коли стала повставала потреба (практична) в них. Така потреба стала виникати разом з введенням нових, місцевих свят, на які у перейнятих українською церквою з Візантії богослужбових книжках не було відповідних співів і ці співи треба було складати для даного випадку на-ново. Першими місцевими

202 Steško F. *Čeští hudebníci v ukrajinské církevní hudbě (z dějin haličsko-ukrajinské církevní hudby v Praze: nácladem České Akademie Věd a Umění, 1935. 46 s.*; Стешко Ф. Чеські музики в українській церковній музиці (З історії галицько-української церковної музики): Скорочений переклад докторської дисертації, опублікованої чеською мовою у Празі 1935 року. Беднаржова Т. Федір Стешко, український вчений-педагог, музиколог-теоретик. Тернопіль – Прага: Горлиця, 2000. С. 45–82.

203 Маценко П. Федір Стешко – бібліограф, педагог. Вісті, Сан Пауло, Мінн., США, 1970. Ч.2 (33). С. 7–8.

204 Костюк Н. Федір Стешко. Український музичний архів. Документи і матеріали з історії української музичної культури / упоряд. та заг. ред. М. Степаненка. Вип. 3. До 250-річчя від дня народження Дмитра Бортнянського. Київ: Центрмузінформ, 2003. С. 153–161.

205 Карась Г. В. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття: монографія. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. 1164 с.

206 Мартиненко О. Музична діяльність української еміграції у міжвоєнній Чехословаччині (джерелознавчий аспект дослідження): дис... наук. ступеня кандидата мистецтвознавства: спец. 17.00.03 – музичне мистецтво. Київ, 2001. 310 с.; Мартиненко О. Нарис історії музики Федора Стешка: спроба аналізу концепції. Наукові записки Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка та НМАУ ім. П. І. Чайковського. Серія: Мистецтвознавство. № 2(17). 2006. С. 22–26; Мартиненко О. Полковник Федір Стешко – музикознавець. Культура і життя, 1997. 17 жовт. № 36. С. 3.

207 Беднаржова Т. Федір Стешко, український вчений-педагог, музиколог-теоретик. Тернопіль – Прага: Горлиця, 2000. 255 с.

208 Арбатський Ю. Этюды по истории русской музыки. Нью-Йорк: Изд-во имени Чехова, 1956. С. 160.

209 Стешко Ф. Джерела до історії початкової доби церковного співу на Україні. Праці Українського Високого Педагогічного Інституту ім. Михайла Драгоманова: наук. зб. Т.1 / заг. ред. В. Сімовича. Прага: УВПІ, 1929. С. 425–440.

210 II Український науковий з'їзд у Празі 20–24 березня 1932. Розклад праць. Прага, 1932. С. 8.

святими української церкви були: 1) свято на пошану князів Бориса й Гліба (кін. XI ст.), 2) на пошану св. Теодозія Печерського (початок XII ст.), й 3) свято на спомин перенесення мощів св. Миколая Мірлікійського до міста Бару (показане вже у місяцеслові при Остромировій Євангелії з р.1144; співи з богослужб, усталених для цих свят, і є перші церковні композиції на Україні. Такі співи знаходяться

Мішаний Кирило-Методівський хор

вже в найдавніших пам'ятках церковного співу на Україні (так, 2 кондаки св. св. Борисові й Глібові – у Благовіщенському кондакареві з XII ст., повна служба св. Теодозію Печерському – у Мінеї місячній за місяць травень – з XII ст.). Хоча Богослужбові книжки для співу з доби XI–XIII ст. ще не відчитані, але з «уставних» вказівок при співах можна зробити висновок, що вони не уявляли собою чогось самостійного:

написані (складені) вони на основі «на подобни», отже за грецькими оригіналами – типовими для кожного роду співів зразками; але різні причини (переважно технічного характеру – особливо ж текстова різниця «подобна» й нового співу) викликали конечність відхилень від оригіналів та примушували бодай місцями йти самостійним шляхом»²¹¹.

Згодом розширений варіант цієї праці під назвою «Prve ukrajinske crkvene kompozicije» надрукований хорватською мовою у загребському науковому місячнику в 1939 р.²¹². Вчений, вважаючи їх першими українськими церковними композиціями, здійснює музично-текстологічний (записи кондакарної та знаменної нотації) та порівняльний аналіз. На цій основі дослідник проходить до висновку, що у ранніх редакціях ці піснеспіви ще наслідували грецькі прототипи, у пізніших їх нотація стає більш самостійною, а отже, це є свідченням створення самобутніх церковних композицій у Києві.

Богдан Жулковський, осмислючи жанр кондака як комплекс взаємопов'язаних ознак і його втілення в українському церковно-моноподійному співі XV–XIX ст., наголошує на важливості дослідження Ф. Шешка: «Особливо плідною у вивченні давньоруських Кондакарів була праця українського музикознавця Ф. Шешка. Вчений отримав ґрунтовну богословську й музичну освіти (Київська

Духова семінарія, музикознавчий факультет Карлового університету), що дало можливість цілісно осмислити особливості давньоруського церковно-співацького мистецтва. Ф. Шешко, спільно з професором Карлового університету Йозефом Гуттером, у 1930-х рр. готував до друку факсиміле Благовіщенського Кондакаря. Дослідники налагодили міжнародну співпрацю з болгарським медієвістом і композитором Петром Діневим (1889–1980) та вченими, які згуртувалися навколо новоствореної медієвістичної видавничої серії «Monumenta Musicae Byzantinae».²¹³

Оксана Мартиненко писала, що із Ленінграду, завдяки фінансовій підтримці українського митрополита УГКЦ Андрея Шептицького (1865–1944), були отримані фотокопії Кондакаря. Ф. Шешку доручили написання вступної статті палеографічного й музикознавчого змісту, яку він завершив 1938 р., проте виходу факсиміле завадила війна та смерть дослідника²¹⁴.

Після закриття Українського Високого Педагогічного Інституту ім. М. Драгоманова у Празі, де Ф. Шешко очолював музично-педагогічний відділ, у 1934 р. він очолив музичний відділ Слов'янського інституту та виступив ініціатором створення при інституті Архіву слов'янської музики, зокрема його українського відділу. Матеріал до збірки вчений збирав у відрядженні до Болгарії та Югославії у 1935 р. Як один з перших дослідників давньоукраїнської музики, Ф. Шешко займався транскрипцією нотного письма зі старовинних церковних книг. Так у Хорватії він переписував старослов'янські літургічні книги православного обряду. Припускаємо, що тоді ним було налагоджені зв'язки з хорватськими музикологами або духовними особами, які сприяли появі праці вченого у хорватському музичному журналі.

Музикознавець здійснив також перше джерелознавче й палеографічне дослідження давньоруської пам'ятки безлінійної нотації, яка репрезентує початкову добу церковного співу в Україні, – «Благовіщенського кондакаря» XII ст. Він був віднайдений у книгозбірні Нижегородського Благовіщенського монастиря і вважався копією з Києво-Печерського монастиря. Шанс публікації кондакаря пов'язаний з утворенням візантологічної комісії при Слов'янському Інституті у Празі, одним з організаторів якої був професор Й. Гуттер. На жаль, незважаючи на багаторічну підготовку кондакаря до публікації (від 1935 р.), його видання в Чехо-Словаччині не було здійснене, а зміст передмови залишився досі

213 Жулковський Б. С. Жанр кондака в українському церковно-моноподійному співі XV–XIX століть: дис. ... канд мистецтвознавства / Спеціальність 17.00.03 – Музичне мистецтво. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2015. С. 30.

214 Мартиненко О. Документи і матеріали про діяльність української музичної еміграції в Чехословаччині у фондах празьких архівів. Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи: матеріали музичної спадщини. Вип. 13 / упоряд. В. Д. Шульгіна / Нац. комісія з питань повернення в Україну культ. цінностей, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ. Київ, 2000. С. 95–103.

211 П науковий з'їзд у Празі. 1931–1932. Центральний державний архів у Празі (Statni uatredni archiv v Praze; ЦДАП/СУАР). Фонд 1012 «Російські та українські емігрантські суспільні організації». 1918–1945. («Ruský a ukrajinský emigrantské společanský organizace») (у покликаннях скорочено – RUESO), картон № 73, інв. № 473.

212 Šteško, Fedor. Prve ukrajinske crkvene kompozicije. Zagreb: Izdanje i naklada časopisa Ćirilometodski vjestnik, 1939. 17 s. (Ćirilometodska biblioteka, svezak 4).

невідомим²¹⁵. Проте сам факт підготовки рукопису до публікації відіграв важливу роль, оскільки виносив питання вивчення давньої української церковної музики на міжнародну арену.

Таким чином, Ф. Стешко в означений період закладає основи української медієвістики та джерелознавства. М. Грінченко тоді писав: «Український церковний спів, його походження, техніка його будови, залежність його від народних мелодій, сторонні впливи на нього, його еволюція – все це навіть не намічалось до розроблення»²¹⁶. Саме музикознавцям української діаспори випала доля займатися окресленими проблемами, і першим з них був Ф. Стешко.

Отже, наукові роботи Ф. Стешка опираються на різноманітні джерельні матеріали, починаючи від найдавніших часів. Вони відзначаються сумлінним опрацюванням джерел, їх виваженою критичною оцінкою та обережним підходом до викладу власних висновків. Ввівши до наукового обігу корпус найважливіших пам'яток нашої музичної культури (насамперед церковної музики), а також розпочавши виявлення і класифікацію відомостей про українську музику й музикантів у закордонних джерелах, Ф. Стешко створював джерелознавчий фундамент для подальших досліджень історії української музики.

Якщо про публікацію Ф. Стешка в журналі «*Čirilometodski vjesnik*» нам було відомо раніше, то публікацію в ньому ще одного українського музикознавця – Бориса Кудрика, виявлено в часі підготовки цієї нашої розвідки завдяки Інтернету²¹⁷. Хорватська дослідниця Саня Маєр-Бобетко не згадує цієї публікації у своїй вище названій статті.

Творча особистість **Бориса Кудрика** (1897–1952) неординарна, яскрава та багатогранна. Він виявив себе в різних галузях музичного мистецтва і залишив помітний слід в українській музичній культурі. Це відомий музикознавець, фольклорист, музично-критичний діяч, композитор, педагог. Особливо цінними у його творчій спадщині є музикознавчі дослідження, які стали помітним явищем у розвитку українського історичного музикознавства.

Музикознавча діяльність Бориса Кудрика є ще недостатньо вивченою, оскільки доступ до багатьох матеріалів став можливим лише після посмертної реабілітації митця у 1993 році. Окремі напрямки наукової діяльності та аналіз деяких жанрових сфер творчої спадщини митця вже знайшли свій безпосередній відгук у науковій літературі²¹⁸.

215 Там само.

216 Грінченко М. Історія української музики. Київ: Спілка, 1922. С. 35.

217 Тут хочемо висловити слова щирої вдячності організатору культурно-освітнього життя української діаспори в Хорватії пану Славкові Бурді за здійснення сканування обох праць у фондах Національної бібліотеки Хорватії в Загребі та надсилання нам їхнього електронного варіанту.

218 Толошняк Н. А. Борис Кудрик: бібліографія наукових праць, статей і рецензій. *Kalophonia*:

Музично-теоретична спадщина доктора музикології Бориса Кудрика представлена досить об'ємно, розкриваючи широке коло зацікавлень дослідника і напрямків його діяльності: історичне музикознавство, фольклористику, музичну критику, публіцистику. Значна частина його праць присвячена вивченню української церковної музики.

Цьому сприяли як соціокультурні процеси та освітньо-мистецькі тенденції часу, так й особистісно-родинні чинники. З одного боку на теренах Галичини на межі століть особливу роль осередку духовності та національної культури відігравала релігія і церква, які були не тільки світоглядно-конфесійним феноменом, але й важливою складовою у розгортанні процесу утвердження ідеї національної самоідентифікації в її духовно-мистецькому контексті. А з іншого – Б. Кудрик походив із священницької сім'ї. Його батько Павло тривалий час був парохом у Рогатині (місті, де народився композитор), тому виховувався Борис у традиціях греко-католицької церкви, де релігійності світовідчуття належала роль світогледно-філософської та ментально-психологічної першооснови, що впливала на процес національного культуротворення. Окрім цього, Б. Кудрик був одним з перших членів Українського Католицького Союзу, який був заснований у Львові 1 січня 1931 р. Паралельно з роботою у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка, митець також працював викладачем музики в гімназії Сестер-Василіянок, а з 1933 р. – у Богословській Академії, де викладав історію української церковної музики. Він був одним з фундаторів Інституту церковної музики, де сформував спеціальну бібліотеку духовних музичних видань та музикознавчих праць.

Першим ґрунтовним дослідженням музикознавця у цій галузі була його докторська дисертація «Історія української музики в Галичині в епоху 1829–1873 рр. (від створення першого хору греко-католицької катедри в Перемишлі – 1829 р. – до смерті І. Лаврівського – 1873 р.)», яка була завершена 1931-го року та у грудні 1932 року захищена у Львівському університеті Яна Казимира²¹⁹.

У цій науковій роботі Б. Кудрик подає всебічний аналіз середовища, в якому виникає осередок національної музичної культури, визначає та підкреслює

наук. зб. з історії церковної монодії та гимнографії. Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2004. Ч. 2. С. 347–355; Толошняк Н. А. Борис Кудрик – дослідник і композитор церковної музики. *Kalophonia*: наук. зб. з історії церковної монодії та гимнографії. Львів, 2018. Ч. 9. С. 317–320; Толошняк Н. А. Наукові студії Бориса Кудрика в галузі церковної музики. *Музика Галичини. Т. VI*. Наукові збірки ЛДМА ім. М. Лисенка. Львів, 2001. Вип. 5. С. 165–169; Толошняк Н. А. Музично-теоретична спадщина Бориса Кудрика. *Матеріали до українського мистецтвознавства*: зб. наук. праць. Київ, 2002. Вип. I. С. 93–95; Толошняк Н. А. Сакральна складова композиторського та музикознавчого доробку Бориса Кудрика. *Laudatio*: ювілейна збірка наукових статей на пошану професора Юрія Ясіновського. ЛНМА ім. М. В. Лисенка, Львівське наукове товариство імені Т. Г. Шевченка. Львів: Видавець Тетюк Т. В., 2014. С. 69–78.

219 Кудрик Б. Історія української музики в Галичині в епоху 1829–1873 рр. Рукопис. Державний архів Львівської області. Ф. 26, оп. 4, спр. 345.

особливу роль єпископа Івана Снігурського у ньому, розкриває специфіку розвитку церковного співу, а також подає короткий огляд подій у театральному мистецтві. Особливо цінним у докторській роботі Б. Кудрика є те, що головну увагу він зосередив на відомих композиторських постатях того часу – Михайлові Вербицькому та Івану Лаврівському.

Своє зацікавлення творчою особистістю Михайла Вербицького – творця гімну «Ще не вмерла Україна», який сьогодні є Державним гімном України, музикознавець продовжує у наступних наукових дослідженнях.

Працюючи у Богословській Академії у Львові, Б. Кудрик продовжує досліджувати церковну галицьку музику, тим самим розширює свою докторську дисертацію цікавими новими матеріалами з інших історичних періодів. Нове дослідження вченого «Огляд історії української церковної музики» було опубліковане 1937 р. (перевидання – Львів, 1995)²²⁰. Ця монографія стала помітним явищем в українському музикознавстві. Різномасштабне дослідження науковця було, по суті, одним з перших ґрунтовних і системних викладів історії української церковної музики від часів княжої доби («княжої України») до огляду музичного доробку композиторів першого десятиліття ХХ ст. Наукова розвідка Б. Кудрика має загальноісторичний характер, а також містить спеціальні музикознавчі аспекти, що безпосередньо зачіпають стилістику окремих композиторських постатей, зокрема М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, М. Вербицького та І. Лаврівського. Ця праця є цінною тим, що автор виступає в ній як глибокий знавець музики, зразки якої він детально аналізує, даючи їм вичерпну оцінку.

Окремі розділи цієї монографії були надруковані у львівському періодичному виданні того часу²²¹.

Вихід праці Б. Кудрика «Mihajlo Verbyćkyi.» у часописі «Ćirilometodski vjesnik» у 1938 році²²² свідчить про зацікавлення митців і дослідників церковної музики у Хорватії постаттю М. Вербицького, якого високо оцінили українські культурні діячі: І. Франко визнавав його «найзначнішим талантом» серед галицьких композиторів, С. Людкевич – «символом нашого національного відродження», А. Вахнянин – «Нестором української музики в Галичині» тощо.

Музикознавчий нарис Б. Кудрика містить значний інформативний і науковий матеріал стосовно творчості М. Вербицького. Дослідник всебічно

представляє життєпис митця, акцентує увагу на етапах його навчання і формування творчої особистості, його композиторського світогляду; ретельно аналізує зміст, характер його творчості, музичну стилістику, визначає їх роль у національному відродженні Галичини. Аналітичні студії дослідника ґрунтуються на аналізі його церковних творів і визначенні стилістичних ознак його композиторського письма. Автор подає повний перелік збережених церковних творів М. Вербицького, серед яких одна повна Літургія для мішаного хору (1847) і понад 30 невеликих композицій на біблійні тексти, зокрема «Тебе поєм», «Іже херувими», «Святий Боже», «Отче наш», «Ангел вопієше», «Милость мира», «Свят» тощо. На підставі цього подання автор поділяє духовну творчість композитора на два періоди, які, скоріше, визначаються не часовими рамками, а впливом зовнішніх обставин, які підкреслюють тісний зв'язок композиторської творчості з виконавською практикою. Перший період (40-ві роки) – М. Вербицький писав твори для мішаного хору Перемишльської катедри і хору львівських семінаристів, де високі фальцетні голоси заміняли жіночі партії, а у 60-ті обставини змінилися і кращим виконавцями вважалися хори семінаристів, які орієнтувалися на однорідні чоловічі складі²²³.

Характеризуючи музичну стилістику М. Вербицького, Б. Кудрик зупиняється на важливих елементах і подає їм своє визначення. До них належать – «мелодика, ритміка, тональність, гармоніка, поліфонічний первень, формальна побудова, хорова інструментація та декламація слів». Узагальнюючи дослідження Б. Кудрика стилістичних ознак М. Вербицького слід підсумувати наступне.

Слушним є висновок Б. Кудрика згідно якого, в творчому доробку М. Вербицького переважає хорова музика над іншими ділянками, причому перевага ця не стільки кількісна, скільки якісна. Музика М. Вербицького підпорядковані стилістиці романтизму, музикознавець визнає мішання і схрещування впливів народної музики зі впливом західної музики першої половини ХІХ ст.

Для мелодичних побудов церковних творів М. Вербицького властиве панування вузьких інтервалів, неширокий діапазон плавного мелодичного розвитку із завершення мелодій на тонічній терції у верхньому голосі; метроритмічна стрункість, перевага крупних ритмічних тривалостей (половинні, четвертні); зосереджений повільний темповий розвиток. У його творах панує мажоро-мінорна система ладового забарвлення «брак тут церковних ладів, немає навіть найслабшого натяку на них»²²⁴. У церковних композиціях М. Вербицького переважає гомофонно-гармонічний принцип викладу з підкресленням самостійності хорових голосів. Як зазначає Б. Кудрик «поліфонічний первень <...> не виступає надто часто <...>. Досить часто стрічаємо імітацію самого лише

220 Кудрик Б. Огляд історії української церковної музики. Львів, 1937; 2-е вид. Львів, 1995. 128 с.

221 Кудрик Б. Михайло Вербицький. *Богословія*, 1937. Т. 15, кн. 4. С. 211–222. Кудрик Б. Участь духовенства в галицько-українській музичній культурі. *Богословія*. 1938. Т. XVI, кн. 4. С. 208–214.

222 Kudryk, Boris. Mihajlo Verbyćkyi. Zagreb: Izdanje i naklada časopisa «Ćirilometodski vjesnik», 1938. 19 pages : music. (Ćirilometodska biblioteka, g. 1, sv. 3).

223 Там само. С. 9.

224 Там само. С. 11.

ритму без повторення мелодичної лінії»²²⁵. Композитор зовсім не захоплювався «звукомалярством», він прагнув лише підкреслити «зміст слів музикою без вибагливіших помислів»²²⁶.

Як зазначає дослідник, М. Вербицький тяжів переважно до малих пісенно-церковних форм (одно, дво- або тричастинні), однак зустрічаються також форми, аналогічні опусам Д. Бортнянського: «мала форма сонати без переводин, з двократним повторенням експозиції» (три «Херувімські»)»²²⁷.

У висновках Б. Кудрик, підкреслюючи яскраву індивідуальність Михайла Вербицького – «малого Бортнянського», високо оцінюючи творчу спадщину композитора в галузі церковної музики, особливо наголошує на її локальному колориті: це «якби звучача емблема нашої галицької духовенщини», а його «Іже Херувими» Es-dug визнає «народним гімном галицько-української церкви»²²⁸.

В публікації Горана Іванішевіча (Ivanišević Goran) про диригента Кирило-Методіївського хору в Загребі Віктора Комаревського у 1932–1945 рр. знаходимо відомості про те, що цей колектив виконував два духовні твори Б. Кудрика – «Чашу спасення прийму» та «Во пам'ять вечную»²²⁹, що відкриває нові сторінки українсько-хорватських музичних зв'язків і поле для подальших досліджень.

Висновки. Публікація досліджень українських музикознавців поряд із відомими вченими того часу з різних країн засвідчує інтеграцію українського музикознавства в європейську науку. Те, що обидві праці зберігаються у фондах Національної бібліотеки в Загребі (Хорватія), Слов'янській бібліотеці Національної бібліотеки Чеської Республіки (Прага), бібліотеці університету в Іллінойсі (University of Illinois at Urbana Champaign) США, є фактором їх важливості для досліджень церковної музики України.

Література

1. Арбатський Ю. Етюди по истории русской музыки. Нью-Йорк: Изд-во имени Чехова, 1956. 412 с.
2. Беднаржова Т. Федір Стешко, український вчений-педагог, музиколог-теоретик. Тернопіль – Прага: Горлиця, 2000. 255 с.
3. Грінченко М. Історія української музики. Київ: Спілка, 1922. 278 с.
4. II науковий з'їзд у Празі. 1931–1932. *Центральний державний архів*

у Празі (Statní uatrední archiv v Praze; ЦДАП/SUAP). Фонд 1012 «Російські та українські емігрантські суспільні організації». 1918-1945. («Ruský a ukrajinský emigrantské společanský organizace») (у покликаннях скорочено – RUEZO), картон № 73, інв. № 473.

5. II Український науковий з'їзд у Празі 20–24 березня 1932. Розклад праць. Прага, 1932. 16 с.

6. Елдаров С. Кирило-Методієва празничность как символ хорватской национальной идентичности (вторая половина XIX – начало XX в.). *IMAGINES MUNDI: альманах исследований всеобщей истории XIX – XX вв. Балканика*. Вып. 2. Уральский гос. ун-т. Екатеринбург, 2010. С. 9–39.

7. Жулковський Б. Є. Жанр кондака в українському церковно-монодійному співі XV–XIX століть: дис. ... канд мистецтвознавства / 17.00.03 – Музичне мистецтво. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2015. 213 с.

8. Карась Г. В. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі XX століття: монографія. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. 1164 с.

9. Костюк Н. Федір Стешко. *Український музичний архів. Документи і матеріали з історії української музичної культури* / упоряд. та заг. ред. М. Степаненка. Вип. 3. До 250-річчя від дня народження Дмитра Бортнянського. Київ: Центрмузінформ, 2003. С. 153–161.

10. Кудрик Б. Історія української музики в Галичині в епоху 1829–1873 рр. Рукопис. *Державний архів Львівської області*. Ф. 26, оп. 4, спр. 345.

11. Кудрик Б. Михайло Вербицький. *Богословія*, 1937. Т.15, кн. 4. С. 211–222.

12. Кудрик Б. Огляд історії української церковної музики. Львів, 1937; 2-е вид. Львів, 1995. 128 с.

13. Кудрик Б. Участь духовенства в галицько-українській музичній культурі. *Богословія*. 1938. Е.ХVI, кн. 4. С. 208–214.

14. Мартиненко О. Документи і матеріали про діяльність української музичної еміграції в Чехословаччині у фондах празьких архівів. *Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи: матеріали музичної спадщини*. Вип. 13 / упоряд. В. Д. Шульгіна / Нац. комісія з питань повернення в Україну культ. цінностей, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ. Київ, 2000. С. 95–103.

15. Мартиненко О. Музична діяльність української еміграції у міжвоєнній Чехословаччині (джерелознавчий аспект дослідження): дис. ... наук. ступеня кандидата мистецтвознавства: спец. 17.00.03 – музичне мистецтво. Київ, 2001. 310 с.

16. Мартиненко О. Нарис історії музики Федора Стешка: спроба аналізу концепції. *Наукові записки Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка та НМАУ ім. П. І. Чайковського*. Серія: Мистецтвознавство. № 2(17). 2006. С. 22–26.

17. Мартиненко О. Полковник Федір Стешко – музикознавець. *Культура і життя*, 1997. 17 жовт. № 36. С. 3

18. Маценко П. Федір Стешко – бібліограф, педагог. *Вісті, Сан Пауло, Мінн., США*, 1970. Ч.2 (33). С. 7–8.

19. Толошняк Н. А. Борис Кудрик: бібліографія наукових праць, статей і рецензій. *Kalophonia*: наук. зб. з історії церковної монодії та гимнографії. Львів:

225 Там само. С. 12.

226 Там само. С. 13.

227 Там само. С. 13.

228 Там само. С. 14.

229 Ivanišević, Goran. Boris Viktorovič Komarevski i Ćirilo-Methodov kor 1932–1945. Zagreb, 2016. <http://hmd-music.org/wp-content/uploads/2016/12/Ivanisevic-Kor-Komarevski.pdf>

Вид-во Українського Католицького Університету, 2004. Ч. 2. С. 347–355.

20. Толошняк Н. А. Борис Кудрик – дослідник і композитор церковної музики. *Kalophonía*: наук. зб. з історії церковної монодії та гимнографії. Львів, 2018. Ч. 9. С. 317–320.

21. Толошняк Н. А. Наукові студії Бориса Кудрика в галузі церковної музики. *Музика Галичини. Т.VI*. Наукові збірки ЛДМА ім. М. Лисенка. Львів, 2001. Вип. 5. С. 165–169.

22. Толошняк Н. А. Музично-теоретична спадщина Бориса Кудрика. *Матеріали до українського мистецтвознавства*: зб. наук. праць. Київ, 2002. Вип. I. С. 93–95

23. Толошняк Н. А. Сакральна складова композиторського та музикознавчого доробку Бориса Кудрика. *Laudatio*: ювілейна збірка наукових статей на пошану професора Юрія Ясіновського. ЛНМА ім. М. В. Лисенка, Львівське наукове товариство імені Т. Г. Шевченка. Львів : Видавець Тетюк Т. В., 2014. С. 69–78.

24. Стешко Ф. Джерела до історії початкової доби церковного співу на Україні. *Праці Українського Високого Педагогічного Інституту ім. Михайла Драгоманова*: наук. зб. Т.1 / заг. ред. В. Сімовича. Прага: УВПІ, 1929. С. 425–440.

25. Стешко Ф. Моя музична автобіографія. *ЦДАВО України*, Ф. 4465, оп.1, спр.773.

26. Стешко Ф. Чеські музики в українській церковній музиці (з історії галицько-української церковної музики): Скорочений переклад докторської дисертації, опублікованої чеською мовою у Празі 1935 року. *Беднаржова Т. Федір Стешко, український вчений-педагог, музиколог-теоретик*. Тернопіль – Прага: Горлиця, 2000. С. 45–82.

27. Ivanišević, Goran. Boris Viktorovič Komarevski i Ćirilo-Metodov kor 1932–1945. Zagreb, 2016. URL: <http://hmd-music.org/wp-content/uploads/2016/12/Ivanisevic-Kor-Komarevski.pdf>

28. Kudryk, Boris. Mihajlo Verbyčkyi. Zagreb: Izdanje i naklada časopisa «Ćirilometodski vjesnik», 1938. 19 pages : music. (Ćirilometodska biblioteka, g. 1, sv. 3).

29. Majer-Bobetko, Sanja. Hrvatski glazbeni časopisi 1903-1945. kao glazbenohistoriografski izvori. *Arti musices : hrvatski muzikološki zbornik*, Vol. 50 No. 1-2, 2019, p. 377-398. <https://hrcak.srce.hr/234092>

30. Steško, Fedor. Prve ukrajinske crkvene kompozicije. Zagreb: Izdanje i naklada časopisa Ćirilometodski vjestnik, 1939. 17 pages. (Ćirilometodska biblioteka, svezak 4).

Павло Головчук

УКРАЇНЦІ В ХОРВАТІЇ ТА В БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНІ

Українці в Хорватії та в Боснії і Герцеговині

Павло Головчук

Плідна й різноманітна співпраця українців Боснії з русинами- українцями Хорватії має початок 29 листопада 1965 року. Тоді в Баня Луці засновано Повітову українську культурну раду (далі Рада) при участі наших культурних діячів з Хорватії та Воєводини (Сербія.) Були сподівання, що подібні організації будуть утворенні і в тих краях, або одна загальна на цілу Югославію. Але під осінь 1967 р. Крайовий комітет Союзу комуністів Воєводини в Новім Саді категорично нам відмовив.

Із цим не погодились наші культурні діячі в Хорватії та під час відзначення 20-ліття КМТ-а «Яким Гарди» в Петрівцях (кінець грудня 1967 р.) організували ряд переговорів з республіканськими чиновниками та культурними організаціями про культурне життя русинів- українців у Югославії. З Воєводини на це свято прибули делегати з Воєводини, на жаль не пригадую хто, а з Боснії Надія Сапун і я, які вперше в Хорваті на святковій академії читали власні вірші. Владо Костельник, з Вуковару, знову відкрив питання про утворення Культурної спілки русинів - укранців Югославії, але й цього разу без підтримки політичних бюрократів.

Але ідея заснування такої організації не зникла. Друзі з Хорватії, очолені вже згадуваним В. Костельником та українським суспільно-політичним діячем Теодором Фріцьким, легко не здавались. Українці у Боснії радо й щиро привітали заснований у Вуковарі Ініціативний Комітет, завдання якого було підготувати конференцію делегатів русинів-українців Хорватії для офіційного утворення Союзу.

В. Костельник з деякими однодумцями відвідав усі місцевості в Хорватії, де жили русини-українці та ознайомив їх з цією справою. На ініціативу Костельника, о. Романа Мизя, Желька Югаса, а також українців, які двадцять років тому пересилилися з Боснії до Липовлян, порушено справу заснування першого у Хорватії Культурно-мистецького товариства «Карпати.»

25 лютого 1968 р. на урочистих зборах у Вуковарі дійшло до заснування

РОЗДІЛ ДРУГИЙ ЖУРНАЛІСТИЧНІ СТАТТІ

Союзу русинів-українців Хорватії (дальше – Союз.) Українська делегація з Боснії складалася з чотирьох в той час найактивніших культурних діячів: проф. Іван Петюх, голова (Ради), Іван Сваток, Йосиф Телега, та Павло Головчук. Ми відразу домовились з згаданим Союзом про дальші види співпраці, яка, до речі, була дуже плідною понад двадцять років.

Українці в Боснії не мали щастя довго радіти, що наші національні інституції, немов дві сестри, будуть розвиватись на наше загальне добро. Боснійським комуністам це не подобалось. (Рада), яка в добрій мірі причинилася до прискороного утворення Союзу в Хорватії, 1 березня 1968 р. перестала існувати, коли в м. Прнявор на Міжобщинській конференції Соціалістичного союзу її перейменували в Регіональну раду народностей Боснійської країни. На нараді в Прняворі був і В. Костельник. З Бачки ми мали неофіційного представника Семена Сакача, директора Русинської редакції Радіо Новий Сад.

Незабаром в м. Шід утворено гурток русинсько-українських письменників Срему, Славонії й Боснії, який мав діяти в рамках Союзу у Вуковарі. До гуртка ввійшов і я. Письменники мали прилучитися до відзначення 20-ліття переселення частини українців із Боснії до Хорватії. Цей ювілей ніхто не відзначив, але це було не з нашої вини.

Від лютого 1967 р. Радіо Баня Лука транслювало українські радіопередачі, першим редактором яких був о. Роман Мизь, а від серпня 1968 р. по 1989 р. – я, про що мої «друзі» нерado згадують. В передачах ми постійно інформували людей про діяльність Союзу у Хорватії.

16. березня 1969 р. Відбулися перші річні збори згаданого Союзу. Делегати з Боснії цією нагодою обговорили з друзями у Хорватії пекучі питання навчання рідної мови в початкових школах, справу видання шкільних підручників та спільного журналу або бодай бюлетення.

Навчання основ української мови для дітей у Хорватії була складна справа. По-перше держава не дуже була цим зацікавлена, а по-друге не було вчителів, які б викладали мову в школах. Цьому постарались запобігти найактивніші українці у Вуковарі: Антін Гралоук, Ярослав Сулима та Іван Намачинський, про що Антін Гралоук згадує в своїй книжці «Українці Боснії після другої світової війни, частина друга,» видану в Мельборні (Австралія.) На той час, весна 1969 р. у Вуковарі було коло 60 шкільних дітей українського походження. Автор пише: «... Ми зорганізували навчання української мови, а тому, що не було вчителя, кожної суботи з Прнявора приїздив Павло Головчук та вчителька Надія Сапун. Вони теж перебували у нашому домі. Я и Ярослав Сулима з власної кишені оплачували їм подорож...» У записах автора з 2001р. знайшлися і деякі помилки. Ми з Надією ніколи не жили в Прняворі, але в Баня Луці; Мені дорога оплачена тільки два рази. Я відмовився від оплати. Робив Надії товариство та стрічався з Я. Сулимою, другом, з яким разом підготувляли таборування молоді в Борово.

А як виглядала «прогулька» Надії і мене? Бувало, що в п'ятницю ми зробили запис нашої радіопередачі (Надія була диктором), а ввечері сідали до поїзда за Сараєво. Пересідали в м. Добой, їхали до м. Вінковці. Пересідали на поїзд до м. Борово. А тоді автобусом до Вуковару. О десятій, провадили лекції,, вже не пам'ятаю до котрої години...Спали в родини Антіна Гралоука, рано-вранці вертались додому. Мене в понеділок чекала праця на заводі, а Надю вчительська праця коло 50 кілометрів від Баня Луки. Про якусь зарплату за нашу працю – не було мови!

У травні 1970 р. Союз знову підготував зустріч наших письменників Боснії й Хорватії. Ми зібрались у Вуковарі. Обговорили низку актуальних справ, домовились про спільні виступи й видання. І всі ці задуми перетворили в реальність. Почала виходити «Нова думка», а в Боснії відразу знайшлися співпрацівники, які дописували до початку 90-х років минулого століття. Саме цій публікації від першого номера була поміщена хроніка з українського життя у Боснії, наукові дослідження, і літературні спроби молодих людей. Наші люди з Боснії мали можливості розповісти про себе, наголосити всім, що вони існують і плекають свою культуру. Але, правда, в ніякому разі, не образити існуючий державний режим. І коли переглянемо числа цього часопису до 90-х років минулого століття, то побачимо, що в кожному числі поміщені матеріали численних авторів із Боснії. І можна сказати, що все це робилося завдяки Союзу.

1971 р. На горі Козара в Боснії відбулося чергове таборування нашої молоді. У підготовці своїм досвідом допоміг нам і Союз. На головній конференції вкінці таборування, ми, молоді, спільно перед політичними чинниками порушили ряд пекучих питань із життя нашої меншини.

Цього року у рамках Союзу утворено комісію в справах зв'язків з Україною. До неї ввійшли й наші представники з Боснії та Воеводини. Згодом комісія провела перше засідання у Вуковарі.

Представники Ради народностей із Боснії 1973 р. спільно з Союзом відзначили п'ять років його діяльності. Цього року КМТ ім .Тараса Шевченка вперше виступило зі своєю програмою на «Петрівському дзвоні». У Вуковарі, поряд з русинськими, транслювались і українські радіопередачі. З тодішнім редактором Романом Легеньким домовились про постійну співпацю, яка продовжилася й тоді, коли редактором став Роман Варениця.

1972 р. став сумним для русинів і українців Югославії. Тодішня державна політика в Сербії причинилася до цілковитого нашого поділу; місце мали відомі погроми інтелігенції; тоді постраждав і письменник Михайло Ковач. Рада і Союз були між першими, що вислали на адресу належних державних чинників протести.

Видаництво «Руске слово» цілком припинило видання матеріалів українською мовою. Але, як уже загадав, це радо робила «Нова думка», у якій до 2010 р. друкувались матеріали з Боснії, бо там не було свого інформативного

органу. (Ідеться про, в першій мірі, мої зустрічі з людьми похилого віку, я зкими я розмовляв про їхнє життя. Вони – свідки нашого страждання в Боснії. На жаль, дослідників, це не дуже цікавить!)

І сталося так, що після мого від'їзду з Югославії вкінці 80-х років, співпраця українських організацій у Боснії, товариств і Союзу дійшли до вершини. Ми мали здібних людей, з-поміж яких згадаю тільки проф. Василя Стрехалюка та вчителя Семена Музичку. А найголовніше, що Союз допоміг нам видати перші українські шкільні підручники.

На жаль, уже немає в живих Стрехалюка та Музички, щоб розповіли про працю в період до початку нещасних воєнних подій у Хорватії. Але все це знаходиться записане в архівах Союзу та в «Новій думці.»

Славко Бурда

ПЕРЕСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО БОСНІЇ

На пропозицію та запрошення моїх земляків із Врбасу, я підготував реферат, в якому хотів би представити основний матеріал про процеси переселення українців до Боснії. Готуючись до виступу, я опрацював 7 томів праць покійного доктора Романа Миза, який протягом десяти років збирав і видавав матеріали з історії українців у Боснії. Перша збірка була опублікована у 2004 році, а 7-ий том, він же останній, у 2013 році.

Особисто я почав збирати матеріали у 2002 році, після відзначення в Пнрјаворі 100- річчя переселення українців до Боснії та після 2000-го року, відзначивши 100-річчя переселення українців до Славонії. Поряд з нашими колишніми південнослов'янськими дослідниками, за останні двадцять років до дослідницької роботи залучаються нові науковці, історики з України та інших країн. Вони публікують велику кількість наукових праць про еміграцію українців, які наприкінці ХІХ - на початку ХХ століть залишили (на той час під владою АвстроУгорщини) західні частини України - Галичину, Буковину і Закарпаття, заселяючи європейські та заморські країни такі як Канада, США, Бразилія, Аргентина, а в той же час і країни південних слов'ян Боснію, Славонію, Воєводину, які також входили до складу Австро-Угорщини.

За останні 20 років мені вдалося зібрати матеріали, документи, наукові статті та книги, що стосувалися особливостей життя українців Хорватії та опублікувати їх у чотирьох книгах. Перша книга вийшла у 2002 році, друга — у 2020 році, а третя і четверта — у жовтні 2021 року. Важливість усіх цих видань величезна для всіх українців колишньої Югославії, бо наголошує на єдності українців. В цьому новому для них просторі між ними ніколи не можна було б чітко провести і розділити їх, скажімо на українців Боснії, Славонії, Воєводини, Бачки та Срієму, які й дотепер належать тій самій групі українського народу західноукраїнських земель, які, починаючи з 1890 р. від'їжджали до Боснії та Славонії.

Професор Палермського університету, доктор наук Олег Румянцев у 2008 році видав книгу «Галичина, Боснія, Воєводина», у якій представлені всі важливі етапи переселення українців до Боснії. Цей фаховий дослідник та історик зумів достовірно і, на мою думку, найкраще дотепер висвітлити ситуацію у Східній Галичині та на півдні Буковини і Закарпаття, де був епіцентр формування груп українських поселенців в Північну Боснію. Крім того, беручи до уваги записи

представників Української греко-католицької церкви Йосипа Гродського і Леонтія Кунецького, пан Олег Румянцев також описав становище в Боснії наприкінці та на початку 20-го століття, коли Боснія внаслідок рішень Берлінського конгресу 1878 р. була окупована зі сторони Австро-Угорщини і перебувала під її владою до 1918 року. Важливо згадати, що в 1772 році внаслідок першого поділу Речі Посполитої, Галичина була приєднана до Австрії, яка в 1774 році також окупувала і Буковину. Під владою Австро-Угорської імперії таким чином (після 1867 р. Австро-Угорщини) західноукраїнські землі залишалися до її розпаду в листопаді 1918 р. (півстоліття).

Славко Бурда про імміграцію українців до Боснії, Врбас, 2021 р.

У своїй книзі Йосип Гродський пише про міграційний рух населення Галичини в останнє десятиліття XIX століття. Тогочасна ситуація в Галичині характеризувалася наступними факторами: перенаселення, нестача землі, високі податки, відсутність робочих місць, належної системи шкільництва. За його свідченнями, на тих просторах, де чогось помітно не вистачало або було дорогим, ще починаючи з 1880 року, з'являлися так звані проінформовані Агенти, які закликали українців їхати до інших країн, де землі було більше і де не вистачало робочої сили. У цей же час виникає міф про родючість боснійської землі, яка географічно була не так вже й далеко, тож думка про переселення ставала ще привабливішою. До того ж і сама подорож до Боснії не була проблематичною, враховуючи, що на той час Боснія знаходилася під протекторатом Австрійської імперії, в межах якої також знаходилася і Галичина. Для виїзду більше не потрібно було мати відповідні документи, що спростило переселення. Тобто, бачимо, що в окупації Боснії Австро-Угорщина задовольнила і свій інтерес в питанні вигідної експлуатації багатого ресурсами регіону. Уряд Австро-Угорщини спочатку проводить політику заселення Боснії німцями та представниками інших національностей, включно з українцями в усі великі боснійські міста такі як: Сараєво, Тузлу, Баня-

Луку, і в першу чергу, ініціює прибуття в цей регіон фахівців для відкриття шахт, будівництва доріг і залізниць. Коли йдеться про українську діаспору в Югославії, то офіційним початком української еміграції до Боснії вважається 1890 рік. З кінця XIX століття і до Першої світової війни із Західної України (Галичини та Закарпаття) переселилося щонайменше 8-10 тис. українців, хоча, за даними представників нинішньої діаспори, число переселенців сягало значно більшого показника.

Українців, які прийшли на територію Боснії наприкінці XIX століття, умовно можна поділити на кілька груп. Одна складається з тих, хто приїхав під час першої хвилі, виконуючи військове, службове чи робоче призначення, а друга - з тих, хто приїхав через скрутне матеріальне становище.

Українські повстанці будуть присутні серед частин сербської армії під час боротьби з турками впродовж 1875-1878.

Українські військові службовці з Галичини були присутні в австро-угорській армії з 1878 року, коли Берлінський конгрес надав Австро-Угорщині право адміністративно управляти Боснією та Герцеговиною.

Серед представників владних структур була значна кількість українців з Галичини, які обіймали різні, подекуди і визначально важливі позиції: Михайло Зобків (секретар уряду в Сараєві, голова Сенату у Верховному суді, професор Загребського та Софійського університетів), Вусович, Михайлівський, Яворський, Давидчак (члени вищих судів у Сараєві), Олекса Бойко та Михайло Тимчишин (суддя окружного суду в Баня-Луці). Ці представники інтелігенції разом зі своїми сім'ями переїхали до Боснії або, якщо йшлося про молодих представників зі стану чиновництва, то вони одружувалися на місцевих дівчатах, що в свою чергу прискорювало їхню асиміляцію. Сезонні робітники з Галичини були однією з найважливіших груп тодішніх українських переселенців у Боснії.

Це були робітники з Галичини та Буковини, які займалися лісовим господарством, і які через відповідні лісозаготівельні фірми працевлаштовувалися на боснійські господарства. Тут слід зазначити, що згадані категорії суспільного стану не становили основу українського населення Боснії, бо ядро склали насамперед переселенці, які прибули з української території з економічних, політичних чи соціальних причин. Українські колонізатори постали емігрантами, будучи вихідцями, переважно з середовища селянства, які через проведену державну політику отримали дозвіл на виїзд і врешті-решт емігрували та отримали державну землю (або з деяких причин не отримали). То були перші українці, які масово доселилися в Боснію з метою залишитися тут жити.

І хоча заклики до еміграції в Боснію публікувалися в Празі ще в 1878 році, в Галичині в 1880 році, сама ж міграційна хвиля до Боснії почалася лише в 1890 році. У перші роки це була неорганізована колонізація, яка офіційно почалася в 1896 році, а закінчилася в 1905 році. 2 серпня 1893 року міністерство фінансів

Австро-Угорщини надіслало провінційному уряду в Боснії наказ про організацію колонізації. Таким чином, переважна більшість переселенців прибула до Боснії та Славонії з 1884 по 1905 рік. У 1899 р. міграційний процес був тимчасово призупинений через обмеження, введені боснійською владою що стосувалися вихідців з Галичини, але в 1901 р. почалася нова хвиля масової міграції. За офіційними даними, в період з 1894 до 1905 року до Боснії переселилося 365 українських сімей, або 1879 українців-уніатів.

Богдан Ліський, сучасний дослідник української діаспори в Югославії, припускає, що міграційні хвилі могли початися і значно раніше, в діаспорі ж офіційно визнаними вважаються 1890-ті роки: «Перша група переселенців з Галичини, яку становили 72 сім'ї, прибула до Боснії в 1889 році. Разом з іншою групою, що складалася з 35 сімей, вони заснували на купленій землі село Кличкове Брдо поблизу Нового Мартинця. За спогадами польських авторів, це були люди польської національності».

Ділянки, або так звані «імперські земельні шматки» дарувалися (або продавалися) колонізаторам із державного земельного фонду, який був створений після того, як заможні османські поміщики продали своє майно. Українським колонізаторам переважно давали землі, в лісистих частинах, які селяни повинні були розчистити та підготувати для подальшого використання.

У Боснію та Славонію українці приїжджали майже з усіх районів Галичини. Священик Олександр Біляк у статті «Українські поселення у Боснії та Славонії» викладає результати свого дослідження, вказуючи, з яких точно районів та міст (сіл) України (у ті часи Австро-Угорщини) походять парафіяни тринадцяти грекокатолицьких парафій у Боснії та Славонії (Баня-Лука, Деветина, Дервента, Дуброва, Камениця, Каніжа, Козарац, Лепеніца, Липовляни, Лишня, Приявор, Сібінь, Церовляни). То були вихідці з Львівської області (Броди, Дрогобич, Золочів, Перемишль, Рава-Руська, Самбір, Сікаль), Тернопільщини (Бережани, Бучач, Збараж, Зборів, Монастирськ, Підгайці, Скалат, Тернопіль), Івано-Франківської області (Городенка, Рогатин, Тлумач), а також з Хмельницької області та Закарпаття. Крім Галичини, невелика кількість переселенців прибула до Боснії з українських територій, що перебували під владою Російської імперії. Це була так звана зовнішня колонізація, яка відбувалася з дотриманням інших умов: мігранти по іншій бік кордону повинні були отримати дозвіл на виїзд з країни походження, а також мати при собі 600 форинтів (крун). Ті, хто не мав необхідних грошей, могли подати заявку на отримання позики і після того чекати міжнародного рішення. Відомо, що до Боснії, переважно Челінець населяли сім'ї з Києва, Луцька та Володимир-Волинського.

Цілісні статистичні дані про площі розселення українців та їх кількісні характеристики сьогодні встановити важко. Спочатку велика кількість переселенців поселялася до Боснії нелегально, перебувала тут багато років, а потім переїхала в інші частини Боснії та Славонії, в інші країни, або все ж

повернулася до Галичини. Оскільки більшість поселенців становили «сільський пролетаріат, першим і найважливішим питанням було отримання землі для ведення господарства. Священик Михайло Костюк коротко і досить точно описує можливі способи отримання земельних площ «Землю можна було отримати трьома способами. Перший: держава продала землю турків, які виїжджали. Другий: наш поселенець міг купити землю з хатою безпосередньо від самих турків. І третій шлях полягав у тому, що держава дозволяє безкоштовно вирубувати ліси; і в свою чергу отримує дерево, а людям надає безоплатну землю і матеріал для будівництва майбутніх помешкань. У перші роки переселенці звільнялися від сплати податків, після чого повинні були сплачувати десятину, тобто десяту частину врожаю (ця форма податку була успадкована від османського панування).

Українське весілля в Боснії, Стара Дубрава

Більшість переселенців з-поміж українців були з числа сільськогосподарського середовища, для яких виділення полів було ключовим питанням в процесі переселення. Так, переселенці, які після багатьох років очікування отримали якунебудь землю від держави, опинилися в кращому становищі, ніж нові мігранти, які прибули до Боснії переважно в перших роках 20-го століття. Доля безземельних селян була визначена пошуками роботи в інших галузях. Чоловіки шукали роботу на заводах, лісопилках і шахтах. Жінки переважно працювали прислугами в будинках багатих панів.

У публікаціях багатьох авторів (Й. Гродського, М. Вукмановича, Д. Дрляча та інших) простежуємо, що українські селяни в галузі сільського господарства були більш кваліфікованими, ніж місцеве населення, що пояснюється їх традиційним досвідом праці на великих ділянках землі. Проте, пройшло багато часу, перш ніж вони змогли застосувати ці знання на прикладі своїх земельних угідь. Окрім розвитку боснійської сільської економіки на вищій рівень, українці досягли якісно нових результатів у садівництві, городництві та бджільництві. У галузі тваринництва поселенці привозять із собою використання дрібно насічканої

соломи для годівлі худоби. Українці також займаються і ремеслом: про більшість з них говорять як про вправних в обробці дерева і тканини, дещо рідше як про вмілих шевців, ковалів, кравців. Вишивка та різьблення були не лише видами ремесл, а й способом збереження традицій та самобутності. Існує ще багато цікавих подробиць і фактів, які привезли з собою українські селяни, як-от вживання деяких нових культур (картопля), глибока оранка, використання залізного плуга, тонка нарізка соломи – «січки» для годівлі худоби, приготування їжі на печі, спання на ліжку, техніки з обробки льону, вишивки, деревообробки та різьби по дереву тощо.

На цьому б я закінчив свою доповідь, час на виступ минув, і можна було б ще багато чого сказати про умови життя українських переселенців у перші десять років їхнього пристосування в новому середовищі, і про важку кропітку працю та виживання з урахуванням релігійних, духовних та культурних потреб. Про це скажуть чи згадають фрагментарно інші доповідачі.²³⁰

²³⁰ Доповідь, прочитана на урочистій Академії у Врбасі з нагоди 130-ї річниці імміграції українців до Боснії, що відбулася 30 жовтня 2021 р.

Руслан Кухаренко

УКРАЇНЦІ В ХОРВАТІЇ

Хорватія – країна на Балканському півострові, один з регіонів колишньої Югославії. Вона має довгу берегову лінію з Адриатичним морем, межує зі Словенією на північному заході, з Угорщиною на півночі, з Чорногорією на півдні, з Боснією і Герцеговиною на південному сході та з Сербією на сході. Член ООН, ОБСЄ, Ради Європи та НАТО з 2009 року. 1 липня 2013 року відбулося приєднання Хорватії до Європейського Союзу.

Історія

Українці в Хорватії належать до найбільш давньої української діаспори у світі. У середині XVIII ст. переселенці з карпатських регіонів Словаччини під іменем «русини» прийшли на територію Воєводини (Сербія). Звідти відбулося переселення до Східної Славонії (Хорватія). Наприкінці XIX – на початку XX ст. українці з Галичини, яка в той час перебувала у складі Австро-Угорської імперії, мігрували до Посавини (східна Хорватія) та північної Боснії, а звідти – на інші території сучасної Хорватії. Міграції українців наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. були спричинені економічними умовами, а також бажанням Австро-Угорщини після анексії Боснії залюднити цей край християнським населенням.

Між двома світовими війнами в Загребі навчалася молодь з Галичини (іноді до 50 студентів), діяло товариство «Просвіта», студентські організації «Пробоем» і «Дніпро», виходив часопис «Думка».

За усташівської Хорватії, на підставі домовленості між ОУН (мельниківською) та урядом А. Павеліча, було створено на правах консульства українське представництво (голова – В. Войтанівський). З українських поселенців й емігрантів при хорватській армії у Вараждіні був організований «Український легіон», який воював проти партизанів Тіто в Боснії і проти сербських четників, внаслідок чого легіонери (а разом з ними і українська діаспора в Хорватії) зазнали переслідувань від комуністичної влади – українські організації були ліквідовані, багатьох їх діячів ув'язнено чи розстріляно, деякі втекли на Захід.

Як тільки з кінця 1950-х років українці Хорватії отримали можливість організуватися – 1968 року був створений Союз русинів-українців Хорватії, з 1971

року починає виходити друком журнал «Нова думка» у Вуковарі, у селах і містах відновили діяльність українські гуртки і товариства.

У 1970-х роках українські поселення та греко-католицькі парафії були в таких містах і селах Хорватії: Петрівці, Міклушевіці, Вуковар, Осіек, Славонський Брод, Каніжа, Сібінь, Липовляни, Раєво Село та інші. Вони належать до боснійсько-славонського вікаріату Крижевецької єпархії.

Сучасність

За переписом 2001 року в Хорватії проживає 2 337 українців, які досі зберегли свою регіональну культурну ідентифікацію з більш чи менш помітною українською самосвідомістю, та 1 977 українців з третьої хвилі переселень (XIX-XX ст.) вже з українською свідомістю та мовою. За релігією більшість українців Хорватії належить до греко-католицької церкви.

За даними перепису 2001 року, основними місцями проживання українців у Хорватії є: Вуковарсько-Сремська жупанія (476 осіб), Загреб (333 осіб), Бродсько-Посавська жупанія (320 осіб), Сісацько-Мославінська жупанія (309 осіб), інші регіони (539 осіб).

На даний час найбільші громадсько-просвітницькі організації діаспори в Хорватії – Українська громада Республіки Хорватія (створена 2008 року) та Союз русинів Республіки Хорватія. До кожного з головних об'єднань діаспори в Хорватії входить біля 10 культурно-просвітницьких товариств.

Також в Хорватії існує низка інших осередків діаспори, таких як Товариство української культури, Товариство «ХОРУС – Хорватсько-українське співробітництво». Активно діє Хорватсько-українське товариство (дружби). В Університеті м. Загреб на філософському факультеті з 2001 року існує Кафедра української мови й літератури. У м. Загреб з метою забезпечення потреб діаспори з 1995 року працює Центральна бібліотека українців Республіки Хорватія.

Діяльність українських товариств

Права та потреби української меншини в Хорватії забезпечуються на належному рівні. Українська діаспора, як автохтонна національна меншина, має право бути представленою в Хорватському Саборі (парламенті) окремим депутатом, який висувається спільно від групи різних нацменшин. Представники від української діаспори також обираються до міських, районних та обласних органів самоврядування в Хорватії. Фінансування культурно-освітньої діяльності організацій української національної меншини здійснює хорватська держава.

Важливими напрямками діяльності української громади є культурно-освітня та гуманітарна сфери.

Хорватським законодавством передбачене та реалізується право української національної меншини на вивчення української мови в загальноосвітніх школах. Діаспора докладає послідовних зусиль щодо розвитку шкільництва українською мовою. Станом на сьогодні в Хорватії відбувається вивчення українознавчих предметів у чотирьох хорватських школах в Липовлянах, Петровцях, Каніжі та Шумече, які відвідує понад 50 учнів. На щорічній основі організуються літні школи для дітей з вивчення української мови, які проходять в Україні та в Хорватії. В Україні такі школи для хорватських дітей були організовані в Закарпатській області (м. Хуст, м. Мукачево) та в Тернопільській області (м. Бучач). Учасниками літніх шкіл щорічно є біля 100 дітей з родин діаспори.

Провід Української Громади РХ з мером Вуковара Іваном Пенавою

Діаспора в Хорватії видає ряд україномовних видань – журнали «Вісник», «Наша газета», «Нова думка», дитячий журнал «Віночок», альманах «Думки з Дунаю».

Діяльність меншин висвітлюють спеціалізовані програми хорватського радіо та телебачення: НРТ «Призма» та «Мозаїка національних меншин», які виходять в ефір двічі на тиждень.

Українська діаспора в Хорватії активно працює у напрямку збереження та представлення в Хорватії українських традицій та культури. За участі української діаспори в Хорватії регулярно відбуваються різноманітні культурні, гуманітарні та протокольні заходи на українську тематику, серед яких наступні.

*Заходи з відзначення важливих дат української історії: День незалежності України, День пам'яті жертв Голодомору, вшанування жертв трагедії на ЧАЕС, річниці взаємного визнання України і Хорватії, річниці встановлення дипломатичних відносин між двома державами та ін.

*Концертні заходи: щорічний Центральний фестиваль культурного мистецтва українців Хорватії, щорічний Фестиваль дитячої творчості в м. Славонський Брод; Фестиваль культурного мистецтва «Петрівський дзвін», Шевченківські концерти; концерти класичної та української музики в рамках Днів української культури громади та ін.

*Виставкові заходи. У грудні 2010 – січні 2012 роках у низці міст Республіки Хорватія відбулося шість урочистих презентацій виставки «Українська вишивка і народне мистецтво. Україна-Традиція-Трансформація». Проект було реалізовано в рамках бюджетної програми «Заходи щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України». Усі заходи відбулися за співпраці з українською громадою, при участі художніх колективів громади. За час тривання виставки її відвідувачами стало біля 10 000 хорватських громадян.

Президія Української Громади РХ на меморіальному кладовищі у Вуковарі

Регулярно відбуваються такі заходи, як «Українські вечори», «Дні Української вулиці», презентації книг, виданих українцями в Хорватії та ін.

Важливе значення для хорватських українців мало урочисте відкриття в березні 2011 року почесної аудиторії ім. Т. Шевченка на філософському факультеті Загребського університету.

Особливу гордість для місцевої громади становить перший на Західних Балканах пам'ятник Івану Франку в хорватському містечку Ліпик, який був

відкритий 10 березня 2011 року. У церемонії відкриття пам'ятника взяли участь Голова Хорватського Сабору Л. Бебич та Голова Верховної Ради України В. Литвин під час свого офіційного візиту до Хорватії.

Представники діаспори неодноразово отримували українські державні нагороди за свій вагомий внесок у становлення і розвиток українсько-хорватських відносин.

Активну українознавчу роботу проводить Кафедра української мови та літератури Загребського університету. На базі кафедри відбувається ряд заходів з презентації української культури, літератури та науки в Хорватії, організуються літературні вечори, конференції, демонстрації кінофільмів на українську тематику та ін.

Посольство України в Хорватії на постійній основі сприяє в задоволенні потреб української діаспори в Хорватії. Це стосується розвитку шкільництва українською мовою, забезпечення художньою і навчальною літературою, проведення культурно-освітніх заходів.

Новий друг України серед європейських лідерів

Нещодавно до європейських лідерів, які активно захищають українські інтереси, долучився новий друг України: колишній євродепутат від Хорватії Андрей Пленкович, який став прем'єр-міністром цієї країни. За словами посла України в Хорватії Олександра Левченка, він є «щирим другом» нашої країни і навіть планує здійснити один із перших закордонних візитів в Україну. Пленкович повідомив послу, що хоче допомогти Україні в трьох напрямках. «Перший – реалізація євроінтеграційних прагнень, оскільки Хорватія має унікальний досвід. Другий – досвід Хорватії у боротьбі з внутрішньою і зовнішньою агресією, відновлення територіальної цілісності. Також досвід мирної реінтеграції, що для нас дуже важливо», – сказав український дипломат.

Українські діти відпочивали в Хорватії

Уже другий рік поспіль завдяки небайдужості дружньої Хорватії наші діти, чий батьки захищали Україну, відкривають для себе Європу. Цього літа 43 дітей загиблих і поранених учасників АТО та «кіборгів» із Києва відпочивали у Хорватії на узбережжі Адріатики. Оздоровлення дітей українських героїв відбувається за ініціативи та за підтримки мера міста Загреб Мілана Бандіча.

Хорватія розуміє біль України, адже 25 років тому переживала подібні жахи війни. І тоді сусідні країни підтримали молоду Хорватську державу, яка

виборювала свою незалежність.

Уже в перші дні перебування в Хорватії українські діти зустрілися з послом України в Республіці Хорватія Олександром Левченком. Спілкування та зустріч відбулися в столиці – місті Загребі, на Українській вулиці, біля пам'ятника Тарасові Шевченку. Разом із Послом діти поклали квіти до погруддя та вшанували пам'ять великого українського поета.²³¹

Славко Бурда

УКРАЇНСЬКЕ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНЕ ТОВАРИСТВО “КОБЗАР” ЗАГРЕБ

З нагоди 45-річчя успішної діяльності

Українське культурно-просвітне товариство «Кобзар» Загреб засноване 13 травня 1972 року під назвою Культурно-просвітне товариство русинів-українців Загреба. У 1982 році воно змінило назву на Культурно-освітнє товариство русинів і українців, а з 2012 року має сучасну назву. З моменту заснування входить до складу Союзу русинів і українців Республіки Хорватія, а з 2012 року – до Української громади Республіки Хорватія²³². На 45-му році діяльності товариств головами були Маркіян Ружицький, Володимир Крайцар, а сьогодні – Славко Бурда. Секретарями Товариства були Борис Гралюк, Оксана Нота, Славко Бурда, Алекса Павлешин, Еміль Бобрек, Віктор Філіма, Ірена Надь, а сьогодні Ніклоета Шимич Брунович. Президентами Союзу русинів і українців Республіки Хорватія були Володимир Крайцар, Теодор Фріцкі, Василь Сікорський, Іриней Мудри та Славко Бурда. Троє членів товариства були депутатами та членами Хорватського собору, так Теодор Фріцкі був членом Республіканської асамблеї в соціалістичній Хорватії, а Мирослав Кіш і Борис Гралюк були членами вже Хорватського парламенту в незалежній та сувереній Хорватії. Після прийняття Конституційного закону про права національних меншин у Республіці Хорватія, на перших виборах до міста Загребу, Славко Бурда був обраний Представником української національної меншини міста Загреб. Після утворення на державному рівні Координації української національної меншини Республіки Хорватії першим президентом Координації було обрано Славка Бурду. У період з 1991 по 1998 рік у Загребі діяла центральна організація Союзу русинів і українців Республіки Хорватія. На той час у приміщенні товариства також містилася штаб-квартира інформаційно-видавничої редакції «Нова думка». У 1995 році Загребське товариство виступило ініціатором створення Центральної бібліотеки русинів і українців Республіки Хорватія і передало до початкового фонду 1000 книжок. Члени Товариства Василь Сікорський, Оксана Тимко, Мирослав Кіш і Славко Бурда брали активну участь у 15 телевізійних хроніках русинів і українців. Василь Сікорський до війни вів

²³¹ Від редакції: стаття була опублікована в журналі «Міграція» у 2016 році, підписана редактором Р.Кухаренко.

²³² З 2022 року УКПТ «Кобзар» Загреб діє самостійно і не є членом жодної центральної організації в Хорватії

радіопередачі для національних меншин на першій програмі Радіо Загреб. Певний час ту передачу також вів Мирослав Кіш.

З самого початку в товаристві діяло декілька секцій, а найчисленнішими були музична, літеральна та фольклорна. При товаристві також працював вокально-інструментальний ансамбль «Кобзар», який випустив перший компакт-диск із фонограмою з українськими піснями. Свого часу в товаристві діяв хор та кілька музичних колективів та солістів. Відомими загребськими солістами, які мали помітний репертуар русинської та української музики, були Володимир Крайцар, Алекса Павлешин, Таяна Седер, Анджелка Цацович, Катаріна Племенчич та інші. Ансамбль та солісти «Кобзар» брали участь у численних фестивалях та культурних заходах. Загребські музичні солісти вважають своїм найбільшим успіхом участь у фестивалі «Червона троянда» в Руському Крстурі та участь у рекламному концерті в Хорватському національному театрі під час Універсіади в Загребі, а також запис спільного фоно та відеозапису, який побачив світ.

Літературна секція разом з музичною щороку були організаторами традиційних вечорів, присвячених Тарасу Шевченку та іншим українським і русинським поетам. З моменту заснування Загребське товариство включило в свою програму проведення традиційних і популярних суспільно-розважальних вечорів-балів. Однак останнім часом інтерес до тих вечорів припинився.

На самому початку діяльності товариства існувала також фольклорно-танцювальна секція, а кульмінацію своєї діяльності зазнала 1995 р. участь у Міжнародному огляду фольклору в Загребі.

Успішна співпраця членів Товариства весь час була з Лекторатом, а сьогодні з Кафедрою української мови та літератури Філософського факультету Загребського університету. Товариство активно співпрацювало і співпрацює з Посольством України в Республіці Хорватія, яке було відкрито в 1995 році.

У свій час члени товариства були також організаторами русинсько-українського студентського та іншого молодіжного табору. На завжди в спогадах залишився в молодіжній табір, який члени товариства із Загреба організували 1974 року на Стрмцу біля Нової Градішки.

Під час Вітчизняної війни в Хорватії від 1992 до 1997 рр. в Загребі пройшли шість успішних літніх шкіл для учнів початкової та середньої школи. У Загребі з 1992 по 1995 рік працював для учнів молодшого шкільного віку українсько-русинський відділ в початкової школи Мирослава Крлеже.

Товариство також має активну журналістичну групу та газетних репортерів, кореспондентів і співробітників багатьох журналів і газет в країні та за кордоном. Найактивнішими були Мирослав Кіш, Володимир Нота, Гавриїл Такач, Борис Гралюк, Оксана Тимко, Маруся Юриста, Алекса Павлешен, Славко Бурда, Сергій Бурда.

Культурно-просвітнього товариства русинів і українців у Загребі - 25 років

Через тридцять і більше років, завдяки репрезентації різних концепцій у праці товариства та реалізації програми роботи, колись тільки одне Культурно-просвітне товариство русинів і українців Загреба розпалося на кілька груп, які пізніше заснували нові товариства, а саме: Товариство української культури, Українська громада міста Загреба, Культурно товариство Руснак і Рускіня, а товариство «Кобзар» залишилося як спадкоємець першооснованого товариства. Усі ці товариства в Загребі діють незалежно і мають власне членство та незалежні програми.

У Загребі при греко-католицькій парафії Св. Кирила і Мефодія є церковний мішаний і чоловічий хори, в яких співають і члени нашого товариства.

У самому Загребі за останні тридцять років надруковано понад п'ятдесят книжок з українською чи русинською тематикою. Пишуться й друкуються книги хорватською та українською мовами, меншою мірою — русинською. Деякі з цих товариств та їхні члени, зокрема Хорватсько-українське товариство, Товариство хорватсько-української співпраці та Кафедра української мови та літератури, мають розвинену видавничу діяльність. Завдяки д-ру Федору Лабошу в Загребі була надрукована книга «Історія бачвансько-сріємських русинів». Кілька книжок русинською та хорватською мовами написав Мирослав Кіш. Виділяємо книгу «Для мене було честю служити хорватському народу», в якій він описав свою роботу в хорватському парламенті як обраний депутат двох скликань. Він також написав кілька оповідань і нарисів і збірку віршів, які опублікував у спеціальних книгах. Вийшовши з Товариства, його колишні члени Борис Гралюк і Алекса Павлешин також видали кілька книг. Алекса Павлешин багато років видавав українську газету «Наша Газета», а перший представник української національної меншини в місті Загреб і перший президент Координації української національної меншини в Республіці Хорватія Славко Бурда протягом за його повноваження видав і надрукував 8 номерів Бюлетеня та портал, сайт ukrainci.hr. Під час і після

Вітчизняної війни загребське товариство серйозніше підійшло до видавничої справи і видало такі книги:

Русини та українці в Республіці Хорватія (1991-1994), 1994. - редактор Славко Бурда

Русини та українці в Республіці Хорватія (1991-1995), 1995 - редактор Славко Бурда.

Культурно-просвітне товариство русинів і українців Загреба (1972-1997), 1997. - редактор Славко Бурда

Українці Хорватії : матеріали і документи, перша книга, 2002 – упорядники Славко Бурда, Борис Гралюк.

Товариство дружби Хорватія – Україна, 2005р. – редактори Славко Бурда, Младен Ловрич

Серце Європи – Україна , Монографія , 2007. - упорядкував Сергій Бурда

Історія України, 2009р. - автор Сергій Бурда, - редактори Сергій Бурда та Джуро Відмарович

Чорнобильська катастрофа 25 років потому, 2011. - упорядкував Сергій Бурда

Слов'янський збірник Україна, 2013. - упорядкував Сергій Бурда

Обриси предків, збірник українських життєписів, 2015р. - Сергій Бурда²³³

Спогади Григорія Бордукала, 2016. - автор Григорій Бордукало, редактор Славко Бурда

Мандруючи Україною, 2016. - автор і редактор Сергій Бурда

Козацькі війни за незалежність, 2017 - автор Сергій Бурда, редактори Александра Міланович Літер та Мирослав Кірінчич

Отець Григорій Біляк та його родичі, 2017 - автори Роман і Штефіка Біляк, редактор Славко Бурда²³⁴

Окрім видавничої діяльності, члени товариства активно сприяли розвитку Загреба, Вони допомогли спільно з іншими спорудити пам'ятник українському

233 У 2019 році Сергій Бурда видає книгу «Українське відродження (XX ст., 20 мільйонів жертв)»

234 Від редакції: У 2020 році УКПД «Кобзар» – Загреб видає другу книгу, а у 2021 році третю та четверту книгу «Українці Хорватії: матеріали та документи». Усі три книги упорядкував Славко Бурда, а авторами були науковці та історики з України, Хорватії та інших країн.

поету і художнику Тарасу Шевченку, автором якого був Костянтин Добрянський та дві меморіальні дошки роботи українського скульптора Богдана Коржа. Пам'ятну дошку з нагоди 100-річчя імміграції українців до Хорватії відлита з бронзи та виставлено в приміщенні Бродсько-Посавської парафії у Славонському Броді. Ще одна пам'ятна дошка з нагоди 80-річчя першої української організації «Просвіта», також відлита з бронзи, знаходиться в приміщенні товариства «Кобзар» у Загребі. У приміщенні товариства також знаходиться гіпсове погруддя Тараса Шевченка, автором якого є український скульптор Петро Подолець.²³⁵

Культурна творчість національних меншин Хорватії, 1998 р.

У суспільстві та багатьох інших виставкових приміщеннях і галереях члени товариства, аматори та академічні художники проводять художні виставки, а в суспільстві, бібліотеках та інших відповідних приміщеннях Загреба проводяться культурні заходи, круглі столи, симпозиуми, форуми та зустрічі. проведено.

У Загребі традиційно проходять Дні української культури на вулиці Українській біля каменю та дерева дружби та біля пам'ятника Тарасу Шевченку. У 1993 р. з нагоди 60-ї річниці найбільшої трагедії в історії України та одного з найбільших злочинів геноциду в світі товариство в Загребі провело вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 рр. в переповненому престижному залі

235 Бронзова меморіальна дошка скульптора Богдана Коржа з Ужгорода, виготовлена з нагоди 80-ліття українського товариства «Просвіта» в Загребі та велике гіпсове погруддя Тараса Шевченка, виконане українським скульптором Петром Подолацем з Рівного у зв'язку з закриттям приміщення в Загребі за адресою Водоводна 15 (яке у 2019 році повернуто власнику – місту Загреб), УКПД «Кобзар» Загреб відправив їх на зберігання до Вуковара і вони тимчасово знаходяться в Українському домі у Вуковарі; Господарем УД є Українське культурно-просвітне товариство «Іван Франко» у Вуковарі

«Мімара» в Загребі. Відтоді й до сьогодні в Загребі постійно відбуваються вшанування пам'яті жертв «Голодомору 1932-1933 років в Україні». Члени загребського товариства також розпочали акцію до парламенту Хорватії за визнання «Голодомору 1932-1933 років» геноцидом українського народу.

Товариство мало і сьогодні має хорошу співпрацю з чимало організаціями та установами в Україні та з кількома університетами в Україні, особливо співпрацю з Товариством «Україна. Світ» з Києва, МІОК-ом у Львові, Зокрема підкреслюємо співпрацю з працівниками культури України з Києва, Ужгорода, Львів, Тернопілля, Івано-Франківськог та з містами Рівно, Луцьк, Чернігів та ін. Наші члени беруть активну участь у Світовому та Європейському Конгресі Українців, СФУЛО, УВКР. Ми брали участь у шести Форумах українців, які були організовані і проходили в Києві. Беремо активну участь у всіх зібраннях Світового та Європейського Конгресу Українців. У Загребі ми організували декілька регіональних конференцій, а особливо відзначаємо 8-му щорічну конференція Європейського конгресу українців, яку ми організували з 3 по 5 листопада 2006 року, де ми зібрали делегатів українських організацій із 22 країни Європи.

Сьогодні Українське культурно-просвітне товариство «Кобзар» - Загреб налічує близько 80 осіб. За весь час від заснування до сьогодні товариство налічувало до 350 членів. Багато хто помер²³⁶ і багато хто покинув Загреб з різних причин, і з цим їхнє членство автоматично припинилося. У товаристві активно працюють музична секція та секція плекання та збереження спадщини, традицій і звичаїв українців, літературна секція з інформаційно-видавничою та виставковою діяльністю.

236 Маркіян Ружицький, Володимир Крайцар, Володимир і Віра Нота, Христина Костельник-Поляк, Віра і Василь Николіч, Іван Янко Миклош, Янко Балінт, Георгій Хромиш, Никола і Ана Юриста, Борис Крайцар, Штефан Дучак, Даница Лабош, Впсиль Сікорській, Янко і Леона Колесар, Федор Лабош, Роман, Дарія і Штефка Біляк, Юлин Планчак, Владимир Колбас, Славомир Микловш, Віталій Петровській, Никола Хлюз, Мирослава Щібайло, Мирослав Романчук, Іван Геріч, Григорій Бордукало, Звонко Бесермені, Теодор Фріцкі, Євдокія Краль, Юліян Малацко, Славко і Ксенія Загородні, Остап Филіма, Раїса Тростинська, Євген Пашенко, Владимир Тимко, Зденко Бек, Александар і Владимир Миклош, Силвестер Бодянец, Баріч Антун і Еугенія, Василь Стрехалюк, Стеван Тимків, Нікола Зелений, Іван Мішаншчук, Гралюк Еміліан, Чакан Владимир, Алоїз Хеблін, Петар Ребчин та багато інших.

Петро МОЦІЯКА, доцент Ніжинського держуніверситету ім. М. Гоголя;
Ольга МОЦІЯКА, магістрантка історичного факультету

ТОВАРИСТВО «КОБЗАР» У ЗАГРЕБІ

Центр співпраці з українською діаспорою в Ніжині має контакти в багатьох країнах світу (Росія, Білорусь, Австралія, Канада тощо), але досі не було встановлено зв'язків з українцями Хорватії. Вирушаючи на початку серпня в Загреб для роботи в Національному архіві та бібліотеках, ми як представники Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя вирішили відвідати одну з українських громад, а саме Українське культурно-просвітне товариство «Кобзар».

Його очолює відомий лідер українців у Хорватії, член Президії і заступник Голови Української громади Республіки Хорватія, перший заступник Голови Європейського Конгресу Українців Славко Бурда. За свою подвижницьку громадську роботу пан Славко неодноразово удостоювався високих нагород від Уряду та Президента Республіки Хорватія, від Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета, Президента України Віктора Ющенка (орден “За заслуги” III ступеня).

За люб'язної згоди пана Славка, наша зустріч відбулася 9 серпня в приміщенні товариства “Кобзар” — осерді українського життя в Загребі. За словами пана Бурди, 1903 року його дідусь та бабуся емігрували з Рави Руської (сьогодні Львівська область) до Боснії. Славко Бурда народився 19 листопада 1950 року. Згодом із родиною переїхав до Хорватії. Вже 1983 року пан Славко стає секретарем культурно-просвітнього товариства русинів-українців Загреба, а 1997 року — головою Українського товариства Загреба.

Від 1991 до 1998 року — був секретарем, а від 2004 до 2008 року — Головою Союзу русинів і українців Республіки Хорватії — автохтонної національної меншини, яка в Хорватії існує понад сто двадцять років. Найбільше українців приїхало сюди на початку XX століття, хоча перші переселенці з'явилися ще далекого 1745 року. Українці переважно переселялися з теперішніх Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей. Русини ж — з Угорщини або нинішнього прикордоння Словаччини та з України (із Земплінського і Шарішського повітів колишньої Австрійської імперії).

Русини та українці Загреба, хоча й ідентифікують себе зовсім по-різному, спершу перебували в єдиному товаристві Союзу русинів-українців Загреба, проте після

революції 1990-х років у Хорватії все змінилося. Як згадує пан Бурда, коли 1996 року, ухвалюючи закон про нацменшини, в русинів запитали, чи варто записувати їх окремо від українців, ті відповіли згодою. Причиною тому була необхідність здобуття більшого авторитету і привілеїв поміж іншими нацменшинами Хорватії. Тож нині це об'єднання іменується культурно-просвітнім товариством українців.

Сьогодні українська меншина не асимілюється, а інтегрується в хорватське суспільство і відчуває захист своїх прав з боку хорватської держави, хоча повністю їх ще не реалізувала. В українців Хорватії є своя центральна організація, культурні товариства, бібліотека, кафедра української мови й літератури в Загребському університеті, відділення при школах, своя періодика тощо.

Після проголошення незалежності України й Хорватії, українці Хорватії встановили тісні контакти з урядовими і неурядовими організаціями України, активно співпрацюють з Посольством України в Хорватії, з Європейським Конгресом Українців і Світовим Конгресом Українців, українською діаспорою регіону (Боснія, Сербія, Словенія, Угорщина).

За даними останнього перепису 2011 року, у Хорватії проживає 1,9 тис. русинів, які дотепер зберегли свою оригінальну культуру зі слабкою українською самосвідомістю та 1,8 тис. українців з українською самосвідомістю. Українці Хорватії беруть активну участь в її культурному та політичному житті, більшість з них греко-католики, як і сам пан Бурда. Мають українці і одного представника в хорватському парламенті.

Діяльність українців Загреба ще дужче активізувалась в останні роки. Українська спільнота регулярно проводить різноманітні культурні, гуманітарні та протокольні заходи на українську тематику. 2015 року в Загребі, на вулиці Українській, відкрито пам'ятник Тарасові Шевченку. Це сакральне місце для всіх, хто відчуває свої українські корені. Наші земляки з Хорватії щиро вболівають за Україну і поширюють у світі правду про війну на сході. Тим більше, що недавно й сама хорватська земля відчула на собі жорстокість війни з боку сербського агресора. Тому, наголосив Славко Бурда, ми дуже добре розуміємо наших братів і сестер з України.

“Від самого початку агресії з усім серцем і душею ми стараємось матеріально і морально (в силу наших можливостей) допомагати Україні”. На думку пана Славка, необхідно, щоб світова спільнота зрозуміла і допомогла Україні мирним шляхом повернути окупований Крим та східні частини Луганської і Донецької областей та інтегрувати їх в цілісну адміністративну територію України. Хорватські українці надають допомогу українським військовим, допомагають організувати реабілітацію поранених, прийом на відпочинок на Адріатичному морі дітей біженців зі сходу України.

Патріотизм пана Славка помітний геть у всьому: і в чудовому володінні українською мовою, і у величезній просвітницькій, культурній, видавничій діяльності і навіть

у тому, як він назвав свого сина, — Сергій, а не Сергій, як це прийнято в хорватів. Показово, що журналіст Сергій Бурда є автором підручника з історії України хорватською мовою.

Від Центру співпраці з українською діаспорою його директор Надія Онищенко передала в дарунок Товариству кілька примірників періодичних видань Центру: газети “Український дім”, журнали “Наш український дім”, буклет про Ніжин. Із Загреба ми привезли дарунки від пана Славка — примірники чудового часопису “Вісник української громади в Хорватії”, буклети про Загреб, книги. Вже після повернення в Україну отримали від пана Славка електронного листа, в якому прочитали про його участь у важливих українських подіях.

“Від 27 до 29 серпня цього року я в складі делегації українців Хорватії перебував у Львові з нагоди 50-річчя Світового конгресу українців. Дні української діаспори організував Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою на чолі з пані Іриною Ключковською. Під час Міжнародної науково-практичної конференції “СКУ — 50 років і далі європейський контекст” обговорювалася проблема посилення українських громад у формуванні громадської думки про Україну в країнах проживання. Три дні в етнічній батьківщині, насичені різноманітними змістовними програмами, промайнули дуже швидко.

Була нагода зустрітися зі старими друзями, а також пізнати нових. Ми всі цьому раділи, а на урочистій акції “Шана героям”, що відбулася в Державному історико-культурному музеї-заповіднику “Личаківський цвинтар”, плакали в пошані до молодих загиблих воїнів, які поклали своє життя на вівтар батьківщини”.²³⁷

237 Слово Просвіти 19.10.2017 «Кобзар» у Загребі

Єлизавета Михалковська

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ ГІДНО ВІДЗНАЧИЛИ 120-У РІЧНИЦЮ ПЕРЕСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ХОРВАТІЇ

У Загребі 7 жовтня 2021 року розпочав роботу чотириденний форум, присвячений 120-й річниці переселення українців до Хорватії, який став своєрідним маркером у збереженні нашої самобутності та підсумував важливі етапи у продовженні нашої ідентичності в Балканському регіоні. Виживання українців у Хорватії протягом століть було, перш за все, пов'язане із збереженням своєї ритуальної різноманітності, знанням української мови та усвідомленням свого походження. Незважаючи на подекуди втрачений контакт із давньою батьківщиною серед середнього та молодого поколінь переселенців, під час форуму українським науковцям вдалося окреслити основні вектори прибуття українців до Хорватії, представити етапи їх організації як самобутньої спільноти та сформувані мости співпраці для майбутніх поколінь.

Презентацією III-ї та IV-ї книг «Українці в Хорватії: матеріали та документи» голова організаційного комітету - пан Славко Бурда відкрив перший день заходів Центральної маніфестації культури українців Хорватії, яка протягом перших трьох днів проводиться у місті Загребі, а 4-й день у місті Крижевці. Відкриваючи форум, Голова Українського культурно-просвітнього товариства «Кобзар» зазначив, що відзначення 120-ї річниці переселення українців в Хорватію - знакова подія, перш за все в свідомості поколінь українства: «За останні 120 років українцям в Хорватії вдалося зберегти свою мову, віросповідання, культуру, звичаї та традиції. Українці інтегровані в хорватське суспільство, але водночас мусять мужньо стояти на самозбереженні, не піддаючись цілковитій асиміляції. Хорватія ж, зі свого боку, надає та забезпечує можливість захисту та збереження культурної та національної ідентичності кожної національної меншини, в тому числі і української. Наше завдання полягає в збереженні нас самих, що в першу чергу, залежить тільки від нашої організованості та бажання». Представлення книг відбулося безпосередньо за участю вчених, представників влади та наукових кіл з України, Хорватії, Сербії, Італії. З вітальним словом виступив і його ексцеленція Надзвичайний і Повноважний Посол України в Хорватії - Василь Кирилич. Він високо оцінив представлений внесок науковців, багатопланову тематичність матеріалів книги, наукові узагальнення про витоки українства в Хорватії, відзначивши головного натхненника та упорядника цих новопредставлених енциклопедій про українців - пана Славка Бурду. Від імені Міністерства науки та освіти Республіки Хорватія з вітальним словом звернувся пан Мілан Вукеліч. З урочистими словами виступили також і представники Міської бібліотеки та Центральної бібліотеки русинів

та українців, які привітали всіх присутніх та подарували Бібліотеці русинів та українців невелику тематичну експозицію книг, яка цього року святкує своє 25-річчя.

Наступного дня, 8-го жовтня 2021 року на базі Міської бібліотеки міста Загреб було проведено Міжнародну наукову конференцію з нагоди 120-ї річниці переселення українців до Хорватії. Завдяки організації Посольства України в Республіці Хорватія, Української громади Республіки Хорватія була здійснена також і відеотрансляція конференції через платформу Zoom, з метою залучити до участі охочих вчених-доложців з України, яким не вдалося приїхати. Пан Славко Бурда урочисто відкрив конференцію разом з модераторами заходу, доктором історичних наук, професором кафедри всесвітньої історії Київського університету імені Бориса Грінченка - пані Галиною Саган та доктором мистецтвознавства,

Презентація третьої та четвертої книг «Українці Хорватії»

професором Прикарпатського національного університету Василь Стефаник - пані Віолеттою Дутчак. До привітань учасників конференції доєднався також пан Посол України в Хорватії - Василь Кирилич. Українські науковці, серед яких: професор Галина Саган, професор Алла Атаманенко, професор Олександр Саган, професор Віолетта Дутчак, доцент Олег Румянцев, професор Ольга Фабрика-Процька, доктор наук Філіп Шкілян, доцент Валерій Власенко, доцент Микола Нагірний, кандидат філологічних наук Ярослав Мишанич, кандидат філологічних наук Оксана Трушко під час конференції у Загребі представили важливість феномену українства на Балканах, висвітлили спогади громадських діячів з числа діаспорного українства, чим засвідчили інтерес до життя діаспори. Доложці також акцентували увагу на досягненнях українських дослідників у вивченні історії діаспори. На міжнародній конференції, окрім вищезазначених

осіб, з доповіддю виступила завідувач кафедри української мови та літератури Філософського факультету Загребського університету пані професор, доктор наук Оксана Тимко-Дітко. Наприкінці конференції голова організаційного комітету урочисто вручив дипломи учасникам наукового форуму, попередньо зазначивши, що всі наукові праці та статті, представлені учасниками у Загребі на міжнародній науковій конференції, були опубліковані у Книзі IV Українці Хорватії: Матеріали та документи. Не були опубліковані лише презентації доктора наук Янка Рамача та письменника Ярослава Комбіля з Воєводини, через запізніле приєднання до конференції.

Концерт XIV культурної маніфестації українців у Хорватії

Слизна Микалковська

Третій день форуму почався із вшанування пам'яті видатного письменника, духовного велетня нашого народу - Тараса Григоровича Шевченка. Покладанням квітів до пам'ятника Тарасу на вулиці Українській у Загребі, делегація Української громади Республіки Хорватія на чолі з головою культурно-просвітнього товариства "Кобзар" - Славком Бурдою, паном Послом України в Республіці Хорватія - Василем Кириличем та представником прем'єр-міністра Республіки Хорватія Андрея Пленковича, державним секретарем Міністерства закордонних та європейських справ - Зденком Лучічем віддали шану великому українському поету. З урочистим словом виступив пан Славко Бурда, який відзначив важливість Шевченка для українців та хорватів у Хорватії: «Сьогодні, на гордість усіх українців у Хорватії, цей пам'ятник стоїть у величній пишності на вулиці Українській у Загребі. Напередодні 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка ми створили ініціативний комітет Української Громади Республіки Хорватія для будівництва пам'ятника Тарасу Шевченку у Загребському товаристві. Відкриття пам'ятника відбулося лише у травні 2015 року, майже із запізненням на рік. Тим часом ми провели 7 Центральну маніфестацію українців у Хорватії, яку присвятили Тарасу Шевченку. Протягом кількох наступних років українці Загреб продовжували традиційно проводити Академії, присвячені Тарасу Шевченку. Важливо відзначити, що кожна українська делегація, яка офіційно відвідує Хорватію разом з урядовцями та представниками української національної

меншини, покладає квіти та виступає з промовами біля спомника. У 2018 році ми приєдналися до другого міжнародного флешмобу «Глобальний Шевченко». Того ж року провели «Вечір поезії», познайомившись з хорватським Шевченком, тобто хорватськими перекладачами, письменниками, працівниками культури, знавцями та шанувальниками творчості Шевченка. У 2019 році відзначили 205-ту річницю Тараса Шевченка біля пам'ятника різноманітною багатою культурною та мистецькою програмою, і подібне було у 2020 році та у нинішньому 2021 році, незалежно від коронавірусу та пандемії. Ми глибоко віримо, що так буде і в майбутньому». У рамках короткої культурно-мистецької програми урочисто з грою на бандурі виступила лауреат всеукраїнських та міжнародних конкурсів і фестивалів, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника - Віолетта Дутчак. Також з декламацією творів Тараса Шевченка виступили на українській мові - Назар Данчишин, філолог Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою університету «Львівська політехніка», Святослав Рублик, магістр історико-філософського факультету університету Бориса Грінченка у Києві, на хорватській мові - Етна Нікіч. Далі, учасники Маніфестації були запрошені на зібрання Урочистої Академії - святкові заходи з нагоди 120-ї річниці переселення українців до Хорватії, які проходили в Чеському народному домі в Загребі. Виконанням Гімну Хорватії та України, Мішаний хор імені Кирила та Мефодія під диригентством Ігора Коса відкрив низку урочистостей, присвячених знаменній даті в історії української діаспори в Хорватії. Зі вступними вітаннями розпочав зібрання Академії Славко Бурда та запрошені гості, серед яких слово взяли Надзвичайний та Повноважний Посол України в Хорватії - Василь Кирилич, Радниця Офісу президента Зорана Мілановіча з прав людини та громадянина - Меліта Муліч, депутат Хорватського Сабору - Марко Мілановіч-Літре, професор історії Київського університету імені Бориса Грінченка - Галина Саган, голова культурного товариства «Берегиня» із м. Любляни (Словенія) - Галина Маловшек та інші. У своїй офіційній доповіді Пан Славко Бурда представив основні хвилі української еміграції до хорватських земель, окреслив проблеми, з якими стикалися переселенці, згадав про особливості облаштування релігійного, культурного життя та побуту переселенців. Також приділив особливу увагу і сучасним процесам в розвитку української громади в Республіці Хорватія. Доповідь урочисто доповнив Пан Посол - Василь Кирилич, згадавши сакральні слова великої Лесі Українки: «Для нас у ріднім краю навіть дим солодкий та коханий...» і далі продовжив: «Ці слова Лесі Українки, написані у Сан-Ремо 1903 року, свідчать тяглість українців Хорватії до рідного, до України. Минуло 120 років з часу їх переселення на простори Хорватії, а вони зберегли рідну мову, українські звичаї і традиції. Вони мають у серці те, що не вмирає, – Україну. Своє домашнє вогнище, що зігриває їх українськістю, збудували на фундаменті церкви, рідної школи і мови, плеканні батьківських традицій. Бо добре знають, що «ти лиш храм збудуй, а люди до нього прийдуть». Збудували. І церкви, і школи. Утворили спільноти, які стали силою збереження своєї ідентичності.

Учасники Міжнародної конференції в Загребі, присвяченої 120-річчю переселення українців

Дякуємо Достойникам української та світової науки за глибочинь думок про українців Хорватії. Форум українців Хорватії став подією. Але «спочатку було слово..», думка, ідея.. Мети досягає лише той, хто до неї йде. Мети – уславити 120-літнє проживання українців у Хорватії – сягнув Голова Українського культурно-просвітнього товариства «Кобзар» в місті Загреб пан Славко Бурда. Вінцем його понад річної праці з підготовки цього тематичного форуму стала прослава 120-річчя українців у Хорватії, яка явила собою великдень для українців Хорватії і цікавість для широкого кола хорватів – науковців, представників влади, духовенства. Дякуємо панові Славку Бурді за те, що перетворив слово у діло!» Зі словами промови виступила пані Галина Саган, вказавши наступне: «Те, що українцям Хорватії вдалося успішно і на високому рівні відзначити 120 річницю переселення українців на хорватські землі, треба завдячити наступним факторам: 1. Наявність активних громадських діячів споміж діаспорян. У Хорватії їх очолив пан Славко Бурда, який доклав титанічних зусиль аби ця святкова маніфестація відбулася. 2. Українцям, і власне Україні, дуже пощастило мати в Республіці Хорватії, такого достойного Посла як Василь Кирилич, який активно долучається до розвитку діаспорного життя наших співвітчизників у РХ. 3. Сприяння урядових структур РХ та представників місцевих влад, які фінансово та організаційно долучаються до відзначення 120 річниці переселення українців до Хорватії. 4. Також на подяку заслуговують українські вчені, які вивчають історію діаспори на Балканах, а також українські митці, які зуміли приїхати до Загреба для участі в усіх заходах Центральної маніфестації української культури. 5. І власне фактор, який є найважливішим - це самі українці Хорватії, які упродовж 120 років живуть поза межами земель свого походження і зберігають українську мову, культуру, традиції.» Цього ж дня на гостей чекала культурно-мистецька програма, в якій взяли участь: народна артистка України, примадонна опери та

оперети - Ольга Камінська, лауреат всеукраїнських та міжнародних конкурсів і фестивалів, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника - Віолетта Дутчак, вокально-інструментальний ансамбль “Кобзар” (керівник - Вікторія Куликовська), хореографічний ансамбль інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника “Дивоцвіт” (керівник - Ю. Скобель).

Виступ хору Кирило-Методов у Загребі

Поклали квіти Тарасу Шевченку

У неділю, 10 жовтня 2021 року у греко-католицькому соборі Пресвятої Трійці у Крижевцях відбулася урочиста Божественна Літургія за участі священників та церковних хорів з Хорватії, України, Словенії та Австрії на чолі з монсеньйором Міланом Стіпічем, єпископом Криживецьким та за співслужіння Київського та Галицького єпископа-вікарія з України Степана Суса, вікарія греко-католиків Австрії Юрія Коласа та численних священників Крижевацької єпархії. Літургію співав квінтет церкви св. Петра і Павла зі Львова та хор греко-католицького собору в Крижевцях під керівництвом Мартіна Плеша. Говорячи про 120-ту річницю переселення греко-католицьких українців до Хорватії, важливими видаються слова єпископа Мілана: “Греко-католицька церква, точніше єпархія Крижевців, зіграла велику роль у збереженні культурної самобутності, духовного та релігійного життя українців. Незабаром після їх поселення були збудовані церкви, створені парафії в межах Крижевацької єпархії, а саме Буковле або Славонський Брод, Верхні Андріївці, потім Канижа і Шумече, Сібінь, Липовляни, а поряд з церквами, культурні товариства та шкільні класи, що не дозволило зникнути українській мові. Українці тоді відіграли помітну та прогресивну роль у побудові нового суспільства в межах нової держави. Численні священники були з кола переселенців-українців та їхніх нащадків. Нині маємо українців-греко-католиків в Загребі, Осієку, Рієці, Задарі та Спліті, а також в інших міських центрах. Шановні греко-католики української національності та українського походження, сьогоднішня свята літургія – це служба подяки за 120 років спільної історії нашої батьківщини Хорватії. Дякуємо Богу за наші спільні успіхи та радощі, а також за наші спільні біди та страждання, все це об’єднало нас в одне ціле. Ви - багатство хорватської

Академія з нагоди 120-річчя

Освячення настінного розпису Хрещення Русі України

землі та католицької церкви на цій території. Я, як ваш єпископ, від свого імені та від імені всієї Крижевацької єпархії, до якої ви належите з першого дня, від усього серця вітаю вас з ювілеєм поселення на цій землі та дякую всім за ваші зусилля і внесок у життя та зростання нашої незалежної Церкви», - закінчив єпископ Мілан. Серед присутніх Посол України в Республіці Хорватії - пан Василь Кирилич, Копривницько-Крижевацький префект - Дарко Корен, державний секретарем Міністерства закордонних та європейських справ - Зденко Лучіч, представники міста Крижевці, Уряду Республіки Хорватія та представники української національної меншини в Республіці Хорватія. Літургію транслювали через перший канал Хорватської радіотелевізії, а трансляцію мали можливість дивитися близько півмільйона людей. Після урочистого богослужіння відбулася церемонія відкриття настінної картини, «Хрещення Київської Русі» українського художника зі Львова - Романа Яворського, яка є символічним дарунком української громади Республіки Хорватія Крижевацькій єпархії з нагоди урочистих роковин переселення українців на ці терени. Відтепер живописна репродукція постійно прикрашатиме праву стіну собору. На завершення чотириденного форуму, в рамках 14 Центральної Маніфестації культури українців, мер міста Крижевці - Маріо Райн організував святковий прийом та обід для всіх гостей у готелі “Калнік” у Крижевцях. Того ж дня відбувся заключний культурно-мистецький концерт у Хорватському домі у Крижевцях за участю хорватських культурних товариств “Крижевці”, “Пригир’я”, танцювальних та вокальних колективів українських товариств з Хорватії (Вуковар, Славонський Брод, Канижа, Липовляни, Загреб та Рієка) та вокальних солістів і ансамблів танцю з України.

На кінець, хотілося би висловити велику шану всім, хто спричинився до згуртування української громади в Хорватії. Це завдяки відданій послідовній праці не одного покоління українців ви зберегли і продовжуєте плекати українську ідентичність, мову і культуру, відроджуєте національну пам’ять, розбудовуєте українське релігійне та громадське життя. Дякуємо, що існуємо на цих теренах всупереч багатьох історичних випробувань.

Теплі слова вдячності висловлюємо також всім причетним до організації 14. Центральної Маніфестації культури українців Хорватії, Українській громаді Республіки Хорватія, Українському культурно-просвітньому товариству «Кобзар» у Загребі, Раді національних меншин Республіки Хорватія та Міністерству науки та освіти Республіки Хорватія. І окрема Дяка головному Провіднику та Ініціатору міжнародного Форуму - Пану Славку Бурді.

Оксана Трумко, Назар Данчишин

ПРЕДСТАВНИКИ МІОК-У ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У «14-ІЙ ЦЕНТРАЛЬНІЙ МАНІФЕСТАЦІЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ ХОРВАТІЇ

На запрошення українства Хорватії представники МІОК-у Оксана Трумко та Назар Данчишин узяли участь у заходах до 120-ліття переселення українців до цієї країни.

На запрошення української громади Хорватії представники МІОКу Оксана Трумко (канд. філол. н., наукова співробітниця) та Назар Данчишин (канд. філол. н., провідний філолог) узяли участь у заходах, присвячених 120-літтю переселення українців до цієї країни. Організатором «14-ої Центральної маніфестації культури Українців Хорватії» виступило Українське культурно-просвітнє товариство «Кобзар» міста Загреб (голова – Славко Бурда).

З нагоди події вийшли друком нові (третя та четверта за ліком) книги в серії «Українці Хорватії: матеріали та документи». Презентація цих видань відбулася в приміщенні Міської бібліотеки Загреб 7 жовтня за участю Василя Кирилича, Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Хорватія, та офіційних представників хорватського уряду. Варто зазначити, що співавторами одного з матеріалів до збірника є очільниця МІОКу Ірина Ключковська й філологи-міоківці Оксана Трумко та Назар Данчишин. У межах заходу працівники Інституту, прибулі до столиці Хорватії, виголосили вітальні слова.

8 жовтня відбулася Міжнародна наукова конференція «120-річчя переселення українців до Хорватії». Більшість її делегатів засідали безпосередньо в залі Міської бібліотеки Загреб, частина ж – долучилися за допомогою засобів цифрового зв'язку. Під час події поряд із низкою дослідників оголошеної проблематики зі своєю доповіддю виступили й Оксана Трумко та Назар Данчишин. Львів'яни окреслили історію співпраці МІОКу та українства Хорватії в освітньо-навчальному, культурному й гуманітарному аспектах. Окрім того, промовці презентували актуальні проекти МІОКу (головно щодо викладання української мови як іноземної і партнерства зі світовим українством), а також подарували організаторам примірники двотомного підручника «Ключ до України: міста і люди», створеного в Інституті.

9 жовтня урочистості перемістилися до пам'ятника Тарасові Шевченку у Загребі, встановленому завдяки зусиллям місцевої громади українців. Присутні

поклали квіти до монумента Кобзареві. З вітальними словами виступили Славко Бурда, Посол Василь Кирилич і представники міської влади Загреба. Опісля учасники читали Шевченкові вірші (зокрема, міоківець Назар Данчишин продекламував поезію із циклу «В казематі»), а також послушали пісні на його слова у виконанні докторки мистецтвознавства Віолетти Дутчак.

Увінчала цей день урочистість у Народному домі «Чеська бесіда». Після офіційних виступів Голови УКПТ «Кобзар» Славка Бурди, представників Президента й Уряду Республіки Хорватії, Посла України в Хорватії Василя Кирилича та гостей з українських громад у сусідніх державах розпочалася концертна програма. Зокрема, присутні мали змогу послухати оперний спів і гру на бандурі Віолетти Дутчак, виступ місцевого колективу «Кобзар», побачити народні танці у виконанні ансамблю «Дивоцвіт» (Івано-Франківськ) та ін.

10 жовтня святкування відбувалися у Крижевцях, одному із центрів української громади Хорватії. Учасники відвідали Божественну літургію за участю голови Пасторально-міграційного відділу УГКЦ о. Степана Суса, після чого насолоджувалися культурно-мистецькою програмою.

У межах візиту до Загреба міоківці налагодили нові зв'язки з представниками навчальних і наукових установ (зокрема, кафедри української мови та літератури Загребського університету, університетів Нового Саду, Палермо та ін.), дипломатичних відомств і місцевої громади українців. Своєю чергою, Інститут висловлює вдячність за запрошення та бездоганну організацію «14-ої Центральної Маніфестації культури Українців Хорватії» тутешній українській громаді та передусім вельмишановному достойникові п. Славкові Бурді.

Сертифікат Славка Бурда про участь у міжнародній конференції

ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ СВЯТКУВАННЯ 120-РІЧНИЦІ ПЕРЕСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ХОРВАТІЇ

**Виступ і висновки Галини Саган, доктора історичних наук,
професора історичного факультету Київського
університету імені Бориса Грінченка**

Те, що українцям Хорватії вдалося успішно і на високому рівні відзначити 120 річницю переселення українців на хорватські землі, треба завдячити наступним факторам:

Галина Саган

1. Наявність активних громадських діячів споміж діаспорян. У Хорватії їх очолив пан Славко Бурда, який доклав титанічних зусиль аби ця святкова маніфестація відбулася. Завдяки його старанням активізувалися й інші інституції, які влилися у реалізацію цього важливого для всього українства проекту.
2. Українцям, і власне Україні, дуже пощастило мати в Республіці Хорватії, такого достойного Посла як Василь Кирилич, який і словом, і ділом активно долучається до розвитку діаспорного життя наших співвітчизників у РХ.
3. Сприяння урядових структур РХ та представників місцевих влад, які фінансово та організаційно долучилися до відзначення 120 річниці переселення українців до Хорватії. Подяка їм за це.
4. Також на подяку заслуговують українські вчені, які вивчають історію діаспори на Балканах, а також українські митці, які зуміли приїхати до Загреба для участі в усіх заходах Центральної маніфестації української культури.
5. І власне фактор, який є найважливішим - це самі українці Хорватії, які упродовж 120 років живуть поза межами земель свого походження і зберігають українську мову, культуру, традиції.

Слава Україні!

Героям Слава.

Ці слова не раз звучали упродовж 4 днів усіх заходів у Хорватії. І українці РХ роблять свій вклад у те, аби Слава зростала і поширювалася по всьому світі.

Слава і велика подяка українцям Хорватії за їх любов до України.

Заява та висновки Його Високоповажності, Посла України в Республіці Хорватія, доктора наук Василя Кирилича

Василь Кирилич,
Посол України в Хорватії

«Для нас у ріднім краю навіть дим солодкий та коханий...»

Ці слова Лесі Українки, написані у Сан-Ремо 1903 року, свідчать тяглість українців Хорватії до рідного, до України.

Минуло 120 років з часу їх переселення на простори Хорватії, а вони зберегли рідну мову, українські звичаї і традиції. Вони мають у серці те, що не вмирає, – Україну.

Своє домашнє вогнище, що зігріває їх українськістю, збудували на фундаменті церкви, рідної школи і мови, плеканні батьківських традицій.

Бо добре знають, що «ти лиш храм збудуй, а люди до нього прийдуть».

Збудували. І церкви, і школи. Утворили спільноти, які стали силою збереження своєї ідентичності.

Чотириденний форум про 120-ліття поселення українців у Хорватію розкрив важливі деталі їхньої самобутньої історії.

Українські науковці професор Галина Саган, професор Алла Атаманенко, професор Олександр Саган, професор Віолетта Дутчак, доцент Олег Румянцев, професор Ольга Фабрика-Процька, доктор наук Філіп Шкілян, доцент Валерій Власенко, доцент Микола Нагірний, кандидат філологічних наук Ярослав Мишанич, кандидат філологічних наук Оксана Трумко під час форуму у Загребі представили «перехресні стежки» прибуття українців до Хорватії, формування їх як самобутньої спільноти та збереження своєї ідентичності.

Дякуємо згаданим, і може, не названим Достойникам української та світової науки за глибочинь думок про українців Хорватії.

Окреме подячне слово адресуємо митцям Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (хореографічний колектив «Дивоцвіт») за дивоцвіт українського танцю у Загребі і Крижевцях.

Форум українців Хорватії став подією.

Але «спочатку було слово..», думка, ідея..

Мети досягає лише той, хто до неї йде.

Мети – уславити 120-літнє проживання українців у Хорватії – сягнув Голова Українського культурно-просвітнього товариства «Кобзар» в місті Загреб пан Славко Бурда.

Вінцем його понад річної праці з підготовки цього тематичного форуму стала прослава 120-річчя українців у Хорватії, яка явила собою великдень для українців Хорватії і цікавість для широкого кола хорватів – науковців, представників влади, духовенства.

Дякуємо панові Славку Бурді за те, що перетворив слово у діло!²³⁸

²³⁸ Embassy of Ukraine to the Republic of Croatia

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ
ОГЛЯД ТА РЕЦЕНЗІЇ

Олег Румянцев
доктор наук, доцент
у Палермському університеті, Італія

**«УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ – МАТЕРІАЛИ І ДОКУМЕНТИ» -
КНИГА ДРУГА**

Олег Румянцев

Українська діаспора в Хорватії, як і діаспори в інших країнах на території колишньої Югославії, являє собою надзвичайно цікаве явище, чие вивчення відкриває широкі дослідницькі перспективи та продовжує заохочувати науковців до висвітлення її історичних, мовних та культурних координат. Ця діаспора, географічно розташована між Панонською рівниною та Балканським масивом, стає відомою на теренах України завдяки українським науковцям — від Володимира Гнатюка, що вперше звернув увагу на русинів Бачки наприкінці XIX ст., до Олекси Мишанича, чий проникливість та науковий хист повертають у 60-х роках XX ст. до обігу сам факт існування на мапі Європи русинів-українців Югославії. Утім, протягом XX століття найбільшу частину дослідницької праці, зокрема практичну її частину — збір статистичної інформації, описання діяльності громади, публікування дописів у місцевих періодичних виданнях тощо — виконувала безпосередньо інтелігенція діаспори. Якщо йдеться про громади русинів (українців) карпатського (середина XVIII-середина XIX ст.) й галицького (кінець XIX-початок XX ст.) переселень — тобто про ту різномірну спільноту, що на сьогодні створює етно-лінгвістичний кістяк цієї подвійної русинсько-української діаспори — то у період між двома світовими війнами кола відповідної громадської інтелігенції переважно склалися з представників духовництва та з нечисленних активістів — вчителів, лікарів, нотаріусів тощо. А якщо брати до уваги кола нечисленної, але політично активної громади, що сформувалася на теренах Королівства сербів, хорватів і словенців по Першій світовій війні, то складалася вона фактично з міграційної інтелігенції, яка, хоча й спорадично, але залишала про свою діяльність важливу інформацію. На основі цієї інформаційної спадщини сьогодні описано значну частину історії українців Хорватії, і збірка, що її читач тримає в руках, є до цього переконливим доказом.

В Україні доба зацікавленості закордонним українством настає після здобуття країною незалежності. Проводяться перші зустрічі з діаспорянами, конференції й візити, а зокрема — з'являються перші українські публікації щодо закордонного

українства. Ці публікації мали здебільшого фактологічний характер і публікувалися у формі довідників, де укладачі наводили перелік закордонних організацій, або надавали стисле описання їхньої діяльності. Наведемо декілька прикладів. Розпочнемо з видання “Зарубіжні українці” від 1991 р., до якого потрапило й описання буття й діяльності українців Хорватії в рамках ще югославської діаспори; тут зокрема відзначено діяльність Союзу русинів і українців Хорватії. У відомому широкому колам читачів нарисі “Українці в світі”, т. 15 від 1999 р., що вийшов за ред. Трощинського-Шевченка, українців Хорватії віднесено до країн вже колишньої Югославії; до публікації увійшла певна статистична інформація, а також перші нотатки про долю українців у останніх пост-югославських війнах. Слід навести також декілька публікацій Інституту дослідження діаспори, що сьогодні є бібліографічними рідкостями: “Українське зарубіжжя. Бібліографічний покажчик літератури” від 1999 р. — тут наведено 7 публікацій про українців Хорватії; у наступному однойменному виданні від 2006 р. наведено відповідно вже 32 публікації; “Українська освіта й українознавчі студії за кордоном” від 2001 р. — довідник містить інформацію про україністику в Загребському університеті та про викладання української мови в чотирьох школах Хорватії; “Українські організації в країнах заходу” від 2004 р. — тут згадано 16 українських культурних і видавничих установ у Хорватії. Слід сказати, що не в усіх довідниках цього типу присутня інформація про українців Хорватії — навіть у тих, що містять інформацію про діаспору в інших країнах колишньої Югославії: так, у претензійному виданні “Українці зарубіжжя та Україна” Табачника-Попова від 2007 р. згадано лише хорватські освітні заклади.

У колах діаспори в тих роках також спостерігається видавнича активність — у Хорватії продовжує виходити “Нова думка”, а в Сербії, поряд суто русинських видань (“Руске слово”, “Шветлосц” тощо), українців починають видавати “Українське слово” (перший номер від 1996 р.). Саме в цей період, 2002 р., з’являється перший том “Українці Хорватії” за ред. Славка Бурди та Бориса Гралука — перша україномовна збірка фахових дописів з історії українців цієї незалежної країни. До публікації увійшли важливі статті О.Малонівської та В.Козлітіна, що висвітлювали історію, коріння, актуальність української діаспори на теренах колишньої Югославії, зокрема Хорватії. Серед дописів — численні розвідки українських науковців, у тому числі Володимира Сергійчука і Євгена Пащенко. Вагома частина опублікованих праць належала безпосередньо дослідникам з діаспори — серед них такі відомі автори, як Богдан Ліський, Роман Мизь, Юліан Тамаш, Іван Терлюк, Славко Бурда, Іван Барщевський та інші. Книжку опубліковано у Загребі, тому вона не потрапила безпосередньо до зацікавленого українського читача, однак стала частиною спеціальної літератури з історії Хорватської та пост-югославської діаспори.

Структура другого тому, склад авторів, типологія текстів свідчать про цілком інакшу ситуацію у цьому відгалуженні вивчення української діаспори на теперішньому етапі. Насамперед, у порівнянні з першою збіркою, до якої надали

свої розвідки різні науковці, журналісти та активісти, до цього тому увійшли численні праці нечисленних дослідників — В.Власенка, М.Нагірного, Г.Саган, О.Гули, О.Фабрики-Процької, С.Лук’янчук, О.Савчук, М.Попович, А.Дуганджич, О. Румянцева — що їх вже було опубліковано у різних україномовних фахових виданнях, а також неопубліковані матеріали Л.Довговича і С.Бурди. Тобто наукова інформація, що з нею вже був ознайомлений український науковець, тепер потрапить до уваги читачів з діаспори. Ця нова типологія видання може бути обумовлена багатьма чинниками, як і стратегічними рішеннями упорядника збірки. Утім, на нашу думку, цьому можна надати декілька додаткових пояснень.

У порівнянні з ситуацією на зламі ХХ та ХІХ століть, процес дослідження української діаспори у Хорватії — зрештою, як і всіх діаспор на теренах колишньої Югославії — увійшов до нової фази. З’явилися спеціальні монографії, де з певною детальністю описано буття цих українських громад, а зокрема опубліковано фахові статті, у яких, на основі детального вивчення джерел, розглянуто вже більш специфічні явища за певний період часу. Кількість науковців, що професійно опрацьовує наведену проблематику, не можна вважати значною, однак дослідження мають ознаки вже не оглядових праць, а відносяться до типу вузькофахових досліджень.

Спробуємо виокремити декілька тематичних блоків нового видання. Більшість статей збірки стосується міграційних процесів, ідеологічної складової, культурної й політичної активності різних українських організацій і громад у міжвоєнний період. Найважливіший науковий доробок на цій царині належить Валерієві Власенку — фахівцеві, що присвятив значну частину своєї різноманітної наукової діяльності висвітленню історії української діаспори — зокрема у межах Югославії у період між двома світовими війнами. До видання увійшли публікації, де науковець на основі архівних та опублікованих у емігрантській періодиці джерел описує три хвили біженців з українських теренів: ‘національна’ неоднорідність (адже йдеться й про т.зв. ‘російську’ міграцію) і високий рівень мобільності роблять це явище доволі складним для дослідження. У інших розвідках дослідник описує діяльність українських організацій: наприклад, заснування й активність “Просвіти” в Загребі, діяльність українських радикальних організацій — зокрема мало відомого Українського фашистського здвигу. Зі статей Власенка ми дізнаємося про взаємодію біженців з хорватськими й сербськими колами, а також з російськими емігрантами — зокрема на цій царині Власенко висвітлює маловідомі факти (наприклад, сприймання окремими російськими імперіалістами незалежної України як форпосту для відновлення російської імперії). Науковець висвітлює також правовий аспект перебування іммігрантів на території Королівства СХС. До цього ж тематичного блоку слід залучити дві статті Галини Саган: у першій дослідниця детально розглядає діяльність української дипломатії в Загребі, а у другій описує діяльність українських організацій у міжвоєнній Хорватії. Дослідженню активності українських міжвоєнних культурно-просвітних організацій з погляду процесу збереження ідентичності присвячено одну з праць

дослідниці Оксани Гули. До збірки залучено статтю Олега Румянцева, присвячену пресі русинів і українців міжвоєнної Югославії.

Статті дослідника Миколи Нагірного, до чийх наукових інтересів входять історія народів колишньої Югославії на сучасному етапі й міжетнічні стосунки, створюють окремих тематичний блок, у якому висвітлено життя українців Хорватії за часів війн у Балканському регіоні. Зокрема одна зі статей стосується участі українців у Другій світовій війні та розвінчує міф ‘колабораціонізму’, яким певні типи пропаганди люблять таврувати діяльність українських формувань. Декілька розвідок детально висвітлюють долю русинів і українців Хорватії за часів останньої хорватсько-сербської війни: історик розглядає участь українців у цій війні, описує болюче питання біженців, пише про діяльність кризового штабу русинів-українців, з’ясовує роль періодичних видань у інформуванні щодо воєнних подій тощо.

Книга друга Українці Хорватії

Численні статті можна вмістити до доволі різноманітного тематичного угруповання, що висвітлює різні аспекти культурного життя діаспори та її ідентичність у різні періоди. Наприклад, одну зі статей М.Нагірного присвячено ролі центрального видання русинів і українців Хорватії “Нова думка”.

У інших статтях дослідник описує найважливіші місця поселення русинів і українців цієї країни — Славонські Брод, Вуковар, Петровці. Окремо цікавою є його стаття про динаміку чисельності українців Республіки, у якій науковець пояснює причини відповідних змін. До цього ж блоку віднесемо й дослідження так званого “русинського питання”: оглядова стаття трьох авторів — Світлани Лук’яничук, Миколи Нагірного та Олександра Савчука — знайомить з основними фазами дискусії щодо спільності чи то окремішності культур русинів та українців Югославії, подає ставлення найвидатніших діячів культури й мовознавців до цього питання. До цієї ж теми слід віднести статтю дослідниці Ольги Фабрики-Процької про суспільно-культурне середовище русинів на протязі їхньої історії, а також розвідку Галини Саган, що розглядає вплив церкви на ідентичність русинів та описує взаємодію церкви з цією громадою. Стаття М.Нагірного, у якій він описує діяльність літніх шкіл україністики в Хорватії, так само торкається складної теми русинської ідентичності на новому етапі.

Окрему групу складають чотири статті, що стосуються освітньої та наукової діяльності в галузі україністики, а також популяризації української ідеї у межах Хорватії. О.Гула у своїй розвідці описує українознавчий аспект загальної системи хорватської освіти. М.Нагірний розповідає про науково-дослідницький українознавчий доробок представниці хорватського академічного світу Здравки Злодій. Міленко Попович і Ана Дуганджич доповідають про витоки хорватської

україністики та про важливість академічних надбань цього наукового осередку. Славко Бурда описує діяльність Сергія Бурди, який багато зробив для популяризації української історії, культури і державності в Хорватії.

Зацікавленість викликає важливий фактологічний матеріал українського громадського діяча зі Словаччини Левко Довговича: у ньому наведено інформацію про діяльність Координаційного осередку українських громадських центральних установ, згодом — Європейського конгресу українців. У статті, між іншим, згадано імена видатних українських активістів Хорватії — Славка Бурди, Гавріїла Такача, Бориса Гралюка та інших діячів.

На завершення Славко Бурда пропонує детальний огляд ситуації українців Хорватії на сучасному етапі, описує їхні права і потенційні можливості, надає перелік активних товариств, висвітлює роль нової міграційної хвилі. Разом з тим описує загальні вади — пасивність, аполітичність, відсутність кадрів — тобто чинники, що призвели до втрати теле- і радіопрограм та окремих культурних надбань громади.

Отже, другий том “Україні Хорватії” є фаховим, актуальним за змістом виданням. Можна зауважити, що очевидним є певне взаємне накладання наукового матеріалу: окремі статті посилаються на тотожні факти, описують ідентичні явища. Це можна трактувати як свідчення того, що рівень дослідження увійшов до фази високої спеціалізації, коли запропоновані матеріали стають плідною царинною для порівняння, уточнення й критичного сприймання пластів інформації. Отже, публікація буде зокрема цікавою для тих читачів, що готові до детального вивчення окремих аспектів життя цієї діаспори.

Українська діаспора Хорватії — як і інші діаспори країн колишньої Югославії — являє собою цікаве явище, оскільки і типологія мігрантів, і доба міграції, і, у певній мірі, умови до яких потрапили переселенці — сприяли збереженню їхньої мовної та культурної ідентичності. Асиміляцію — явище типово для будь-якої меншини — значно призупинили численні чинники: власне, сам факт формування діаспори у період українського відродження в кінці XIX — на початку XX століття заклав підвалини для активності іммігрантів не лише в культурно-освітній, але й у політичній площині.

Важливим завданням дослідника, що стає до вивчення ідентичності українців на теренах колишньої Югославії, є врахування головної специфічності цієї діаспори — її подвійного походження, галицького й карпатського: перше сприяло укоріненню української ідентичності у межах діаспори, друге дозволяє сьогодні умовно визначати цю діаспору найстарішою діаспорою України. Можна навіть казати про “потрійне” походження українців на цих теренах: хоча політичні мігранти міжвоєнного періоду й не стали етно-лінгвістичною базою діаспори, їхня політична активність значно відбилася на процесі формування ідентичності переселенців і галицької, і карпатської хвилі.

На основі частини праць, що увійшли до цієї збірки — зокрема тих, що стосуються міжвоєнного періоду — можна зробити ще один, необхідний на наш погляд висновок. Як діяльність українських мігрантів різних хвиль є пов'язаною зі внутріполітичною ситуацією у Королівстві СХС/Югославія та з зовнішньополітичною ситуацією на європейському рівні, так долю хорватських українців, зокрема у рамках ХХ століття, необхідно вивчати у рамках єдиної, умовно кажучи, пост-югославської української діаспори. Більшість публікацій у цьому збірнику підтверджують необхідність такого підходу.

Галина Саган,
професорка кафедри всесвітньої історії
Історико-філософського факультету
Київського університету імені Бориса Грінченка,
докторка історичних наук, професорка,
Київ, Україна

Galyna Sagan,
Professor of the Department of World History,
Borys Grinchenko University, Doctor of History, Professor, Kyiv, Ukraine
e-mail: h.sahan@kubg.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8301-849X>
DOI: 10.28925/2524-0757.2021.123

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ: МАТЕРІАЛИ І ДОКУМЕНТИ **(КНИГА ДРУГА)**

упоряд. Славко Бурда. Загреб, 2020. 320 с.

До 120-річчя переселення українців на землі Хорватії

У 2020 р. українці Хорватії відзначали 120-ту річницю свого переселення на територію сучасної Республіки Хорватія. Разом з тим зазначмо, що набагато раніше зафіксовано появу на цих теренах деяких видатних українців. Загалом діаспора українців у Хорватії, як і на інших землях південних слов'ян, стає відомою в Україні завдяки українським науковцям. Піонером досліджень історії українців на Балканах був Володимир Гнатюк. Він перший звернув увагу на русинів Бачки наприкінці ХІХ ст., згодом цікаві розвідки запропонував Олексій Мишанич. Саме завдяки його науковій наполегливості у 60-х роках ХХ ст. в історичній науці з'являється сам факт існування на мапі Європи русинів-українців Югославії. Утім, протягом ХХ ст. найбільшу частину дослідницької праці, зокрема практичну — збір статистичної інформації, описання діяльності громади, публікування дописів у місцевих періодичних виданнях тощо, здійснили найактивніші діаспоряни: Юліян Тамаш, Роман Мизь, Славко Бурда, Павло Головчук, Іван Терлюк, Євген Кулеба, Борис Ірлюк, Михайло Ляхович, Богдан Ліський, Василь Стрехалюк, Іван Барщевський, Петро Ляхович, Ярослав Комбіль та ін. Публікації цих науковців були інформаційними, нині ми їх зараховуємо до джерельної бази як звіти, спогади чи мемуари. Без цих публіцистичних матеріалів

академічна спільнота, насамперед України, не змогла б підготувати того доробку, який презентує українську історичну науку в царині вивчення історії українців на Балканах загалом та в Хорватії зокрема.

Одним із перших об'ємних зібрань матеріалів про життя і діяльність української спільноти на хорватських теренах став збірник «Українці Хорватії: матеріали і документи» (книга перша), яку в 2002 р. підготували до видання редактори Славко Бурда та Борис Гралуок. Це була перша україномовна збірка фахових дописів з історії українців незалежної Хорватії.

До 120-річчя у 2020 р. за підтримки Ради національних меншин Республіки Хорватія вийшла друга книга «Українці Хорватії: матеріали і документи». Вона містить 35 статей. Більшість робіт — це праці авторів з України: Миколи Нагірного, доцента Володимир-Волинського педагогічного фахового коледжу (13 розв'язок); Валерія Власенка, доцента Сумського державного університету (9); Галини Саган, професорки Київського університету імені Бориса Грінченка (3); Оксани Гули, старшої наукової співробітниці Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства у Києві та Ольги Фабрики-Процької, доцентки Прикарпатського національного університету в Івано-Франківську. Західноєвропейські країни представлені Олегом Румянцевим, доцентом Палермського університету в Італії. У книзі є одна колективна праця українських вчених Світлани Лук'ячук, Миколи Нагірного та Олександра Савчука. Окрім того, опубліковано роботи хорватських вчених Міленки Попович та Ани Дуганджич, громадського діяча зі Словаччини Левка Довговича. Автором двох статей є упорядник збірки Славко Бурда.

Загалом слід зазначити, що для видання «Українці Хорватії: матеріали і документи» характерний високий рівень академічності, оскільки С. Бурда включив до збірника праці науковців, сферою дослідницьких інтересів яких є питання історії української діаспори у Хорватії та на Балканах загалом. Надзвичайно плідну наукову спадщину в цьому контексті являє доробок Валерія Власенка. Характерною рисою його досліджень є використання надзвичайно широкої джерельної та історіографічної бази. У статтях В. Власенка розкрито питання формування міжвоєнної української політичної еміграції в Югославії та їхніх відносини з владою, репрезентовано процес формування радикально-націоналістичного середовища міжвоєнної української еміграції в Південно-Східній Європі, продемонстровано діяльність Українського товариства «Просвіта» в Загребі впродовж 1922–1941 рр., схарактеризовано картину правового становища української еміграції в міжвоєнній Югославії тощо.

Широкий спектр питань розкривають праці відомого українського історика Миколи Нагірного. Зокрема, дослідник вивчає проблему колабораціонізму українців Хорватії у Другій світовій війні, простежує динаміку чисельності русинів та українців Хорватії у ХХ ст., аналізує видання русинсько-української діаспори Хорватії щодо подій хорватсько-сербської війни, розкриває діяльність

кризового штабу русинів й українців Хорватії упродовж 1991–1993 рр., висвітлює роль «Нової думки» як джерела для вивчення історії русинів та українців Хорватії (1990-ті роки), розкриває роль «літніх шкіл» як чинника збереження національної ідентичності русинів та українців Хорватії у 1990-ті роки, описує долю русинських та українських біженців і вигнанців у хорватсько-сербській війні (1991–1995), розкриває діяльність української громади Славонського Броду (Хорватія) наприкінці ХХ ст., висвітлює роль Вуковару як центру культурницького життя русинів й українців Хорватії наприкінці ХХ ст. та низку інших важливих питань із життя та діяльності русинів і українців Хорватії.

На особливу увагу заслуговують праці Олега Румянцева. Дослідник до своєї наукової розвідки активно долучив матеріали усної історії, спогади представників української діаспори на Балканах. Виявлені науковцем численні свідчення дали змогу видати йому понад десяток праць, що висвітлюють історію українців у Хорватії і на Балканах загалом. Ще одна стаття цього автора, презентована у збірнику, висвітлює роль текстів видань «Руски новини» та «Рідне слово» у відображенні діяльності українських громад Югославії в період між двома світовими війнами. О. Румянцев демонструє, що матеріали цих двох газет дають можливість дослідити взаємини між бачвансько-сремськими русинами та боснійсько-славонськими українцями в міжвоєнний період, а також окремо розглянути питання національної ідентичності русинської громади.

Оксана Гула у своїй статті репрезентує місце українознавчого аспекту в системі освіти Республіки Хорватія. Дослідниця звертається до актуальних проблем сучасності. Вона опрацювала шкільні, вишівські плани та програми й на їх основі дослідила особливості здобуття освіти у Республіці Хорватія. До того ж О. Гула звернула увагу на висвітлення образу України та українців у змісті підручників з історії не лише хорватських шкіл, але й закладів вищої освіти, де викладаються українознавчі предмети. В іншій статті йдеться про українську національну ідентичність в умовах конкуренції із російськими організаціями та вироблення політичної стратегії відновлення незалежної держави. Дослідниця вдало розкриває причини численних розколів серед українських організацій, де велике значення мали також і побутові чинники.

Новою постаттю серед когорти дослідників української діаспори на Балканах є Ольга Фабрика-Процька. Її праця присвячена характеристиці суспільно-культурного середовища етнічних груп (русинів, лемків та руснаків) у регіоні.

Не один рік досліджує історію українців і русинів у Хорватії та на всьому постюгославському просторі Галина Саган. У збірці представлені її статті про діяльність дипломатичних інституцій УНР, що захищали українське питання на території Королівства Сербів, Хорватів і Словенців, про створення та діяльність громадських організацій русинів й українців у Королівстві Сербів, Хорватів і Словенців у міжвоєнний період, про роль релігійного чинника в утвердженні етнічної ідентичності русинів на Балканах. Чималий інтерес являє стаття Г. Саган

«Актуалізація “русинського питання” в Хорватії на початку ХХІ ст.: витоки та наслідки», у якій висвітлюється розкол у середовищі української діаспори у Хорватії. Залучивши до науко-вого обігу звіти Союзу русинів та українців Хорватії, матеріали Посольства України в Республіці Хорватія, авторка простежила кроки русинської частини діаспори до відокремлення і довела, що такі сепаратистські тенденції мають політичне підґрунтя.

Зацікавленість викликає важливий фактологічний матеріал українського громадського діяча зі Словаччини Левка Довговича. Тут наведено інформацію про діяльність Координаційного осередку українських громадських центральних установ, згодом — Європейського конгресу українців. У статті згадано імена видатних українських активістів Хорватії — Славка Бурди, Гавриїла Такача, Бориса Гралука та ін.

Упорядник Славко Бурда теж публікує в збірці дві статті. В одній описано діяльність журналіста Сергія Бурди, який багато зробив для популяризації української історії, культури і державності в Хорватії. Другу працю присвячено детальному огляду буття українців Хорватії на сучасному етапі. Зокрема, розглянуто права й потенційні можливості тамтешніх українців, наведено перелік активних товариств, висвітлено роль нової міграційної хвилі. Разом з тим розглянуто загальні вади — пасивність, аполітичність, відсутність кадрів — тобто чинники, що призвели до втрати теле- і радіопрограм, окремих культурних надбань громади. Загалом слід зазначити, що праці, які увійшли до збірки, вже були опубліковані в різних українських фахових виданнях. Проте книжка містить і раніше неопубліковані матеріали Л. Довговича і С. Бурди. Таким чином, академічна інформація про історію українців Хорватії, що з нею вже був ознайомлений український читач, тепер потрапить до уваги читачів з діаспори, які мало були знайомі з таким матеріалом. Також слід висловити щирі слова подяки упоряднику книги Славку Бурді — голові УКПТ «Кобзар» у Загребі, заступнику голови Української громади Республіки Хорватія, стараннями якого з'явилася рецензована збірка. Пан Славко сам віднайшов контакти кожного українського науковця, організував цікаву онлайн-презентацію. На ній були присутні автори, громадські активісти української діаспори Хорватії та працівники Посольства України в Хорватії. Під час презентації пан Славко повідомив про свій намір готувати третю книгу, у чому ми бажаємо йому успіху і висловлюємо ще раз щире захоплення та вдячність.

Дата надходження статті до редакції: 12.01.2021.

Creative Commons Licenses:

Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

ISSN 2524-0749 (Print) ISSN 2524-0757 (Online)

Київські історичні студії: науковий журнал • 2021, № 1 (12) 187

Проф. Микола Мушинка,
д-р філол. наук,
академік НАН України,
Пряшів, Словаччина

РЕЦЕНЗІЇ НА ДРУГУ, ТРЕТЮ І ЧЕТВЕРТУ КНИГУ «УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ: МАТЕРІАЛИ І ДОКУМЕНТИ»

Вийшла друга книга „Українці Хорватії”

Микола Мушинка

Наприкінці 2020 року в столиці Хорватії Загребі вийшов другий том книги „Українці Хорватії”. Оскільки ця публікація на книжковий ринок нашої країни не потрапить, вважаю доцільним ближче познайомити з нею читачів, разом з першим її томом²³⁹. Обмежений розмір рецензії не дозволяє мені розглянути зміст понад пів сотні статей, тому я обмежусь, по суті, їх переліком.

Перший том містить 25 статей 19 авторів: з Києва, Харкова, Нью-Йорка, Парижа, Лондона, Нового Саду, Загреба, Славонського Броду та Липов'ян. Упорядники в передмові підкреслюють, що публікація виходить з нагоди 100-ліття переселення українців на хорватський простір та 80-річчю заснування Українського товариства „Просвіта” в Загребі.

Авторка першої статті Олена Малиновська з Києва у вступній статті подала короткий нарис історії і сучасний стан української діаспори в південно-слов'янських землях, яка складається з двох груп. Першу групу становлять русини (руснаки) Бачки, які вже у середині ХVІІІ століття почали заселяти Руський Керестур та Коцур, а згодом й інші села цього регіону. Трохи пізніше – 8-10 тисяч українських козаків зруйнованої Запорозької Січі (1775) переселилися спочатку в Туреччину, пізніше – у Бачку, а згодом і в інші землі південних слов'ян. Другу хвилю переселенців становлять українці Галичини, Закарпаття та Північної Буковини, що прибули у Королівство Сербії та Хорватії після Першої світової війни. До них приєдналися політичні емігранти з Росії. У населених пунктах

239 Українці Хорватії. Матеріали і документи. Книга перша. Упорядники Славко Бурда і Борис Гралука. Вид. Культурно-просвітне товариство русинів і українців, Загреб, 2002. – 232 с. – Тираж 500 прим. – ISBN 953-96527-0-5. Книга друга. Упор. Славко Бурда. – Загреб, 2020. – 318 с. ISBN 978-953-8108-03-7.

Східної Хорватії (Вуковар, Петровці, Миклошевці) українці та русини становили значну групу, а то й більшість населення. І саме вони стали жертвами сербсько-хорватської війни 1991 року, коли їх поселення були майже повністю зруйновані.

Володимир Сергійчук опублікував невідомі документи про дипломатичні стосунки між Україною і Хорватією з 1920-1921 років. Інші кияни – Максим Каменецький, Микола Єременко та Євген Пашенко – спрямували основну увагу на недавню вітчизняну війну в Югославії, сучасні хорватсько-українські взаємини та перспективи їх дальшого розвитку.

Володимир Козлітін з Харкова розглянув громадські організації в міжвоєнній Югославії; Богдан Ліський з Нью-Йорка – студентські організації 20-30-х років ХХ століття у Загребі та розповів про українсько-хорватського патріота Антона Івахнюка. Євген Мацяк з Парижа розглянув діяльність українців Хорватії в часі Другої світової війни, а Любомир Мазур – 50-літню діяльність Європейського конгресу українців.

Співупорядник книги Славко Бурда із Загреба представлений у першій книзі трьома статтями культурно-громадського спрямування: ґрунтовною інформацією про перебування у Хорватії 1992 року офіційної делегації товариства „України” з Києва, своїм виступом на семінарі „Культура етносів України та української діаспори” в Києві та звітом про відзначення 100-ліття українців у Хорватії. Праці С. Бурди доповнили його земляки Мирослав Кіш, Янко Шимрак, Миленко Попович, Раїса Тростинська та священники Іван Брацевський, Ярослав Лецишин і Никола Кекіч.

Цікавими є статті у першому томі новосадців Юліяна Тамаша²⁴⁰ та Романа Мизя²⁴¹.

Друга книга „Українців Хорватії” присвячена 120-ій річниці переселення українців на землі сьогоднішньої Хорватії, відкривається передмовою упорядника Славка Бурди, в якій він подав коротку історію 120-річного розвитку української людності на території сучасної Хорватії, хронологічно розподіливши його на чотири етапи. Цій темі він присвятив окрему студію (сс. 264-275) про сучасний стан українців Хорватії. Це – поширена версія його доповіді, виголошеної на ХІ Світовому конгресі українців у Києві 2018 року. У ній він підкреслив значний внесок науковців України в дослідження українців Хорватії, зокрема після проголошення її самостійності 1991 року. Тут же він наголосив на великому інтересі українців Хорватії, зокрема молодого покоління, до України, про що свідчить майже сотня книжок з українською тематикою, виданих у Хорватії в останніх роках.

Згідно з офіційною статистикою станом на початок 2012 року у Хорватії

240 „Південний погляд на Україну між Сходом і Заходом”

241 „Про українців у Мославині, Липовлянах та Новій Субоцки та зв’язки церкви Закарпаття з греко-католиками Хорватії та Бачки”

мешкало близько 2 тисяч українців²⁴². У дійсності їх є набагато більше. Статистика не охоплює пасивних українців, які, будучи громадянами Хорватії, вважають себе хорватами, та велику групу русинів, які вважають себе окремою нацією.

Друга книга „Українці Хорватії” охоплює 35 статей. Переважають роботи авторів з України: Миколи Нагірного – доцента Володимир-Волинського педагогічного фахового коледжу (13 робіт)²⁴³; Валерія Власенка, доцента Сумського державного університету (9)²⁴⁴; Галини Саган, професора Київського університету ім. Б. Грінченка (3)²⁴⁵; Оксани Гули, старшого наукового співробітника Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства у Києві²⁴⁶ та Ольги Фабрики-Процької – доцента Прикарпатського національного університету в Івано-Франківську (1)²⁴⁷. Західноєвропейські країни представлені Олегом Румянцевим – доцентом Палермського університету в Італії (1)²⁴⁸.

Майже усі вони представлені у збірнику короткими біографічними довідками та фотографіями (сс. 305-309). Крім них, у книзі окремими науковими роботами взяв участь упорядник Славко Бурда²⁴⁹. Троє авторів – Світлана Лук’янчук, Микола Нагірний та Олександр Савчук опублікували колективну роботу²⁵⁰, а двоє – Миленко Попович та Ана Дуганджич – розглянули історію українистики у Загребському університеті²⁵¹.

Другий том закінчується звітом довгорічного Президента Європейського Конгресу Українців Левка Довговича про діяльність цієї організації (сс. 285-304) та біографічною довідкою про Левка Довговича та Славка Бурди (сс. 305-306).

242 Енциклопедія історії України. – Київ, 2013, т. 10, с. 413

243 „Колабораціонізм українців Хорватії в Другій світовій війні”, „Динаміка чисельності русинів та українців у ХХ ст.”, „Хорватсько-сербська війна”, „Кризовий штаб 1990-1991”, „Нова думка”, „Літні школи”, „Біженці та вигнанці 1991-1995”, „Українці Слованського Броду”, „Вуковар”, „Петровці”, „Переселенці”, „Українці – захисники хорватської державності”

244 „Три хвилі міжвоєнної української політичної еміграції”, „Радикально-націоналістичне міжвоєнної української еміграції в південно-східній Європі”, „Просвіта 1922-1941”, „Взаємини української та російської еміграції”, „Правове становище української еміграції. Міжвоєнна українська політична еміграція”, „Відносини з владою”

245 „Українське питання в Королівстві СХС”; „Громадські організації русинів та українців у Королівстві СХС”; „Релігійні чинник” в утвердженні етнічної ідентичності русинів на Балканах”, „Актуалізація „русинського питання” в Хорватії на початку ХХІ століття”

246 „Діяльність українських культурно-просвітницьких організацій у Королівстві СХС / Югославія 1918-1941”, „Система освіти Республіки Хорватія. Українознавчий аспект”

247 „Характеристика етнічних груп (русинів, лемків та руснаків в історичному контексті”

248 „Діяльність українських культурно-просвітських організацій у Королівстві СХС”

249 „Сучасне становище українців Хорватії” та „Внесок Сергія Бурди в розвиток українсько-хорватських взаємин”

250 „Національний розвиток українців Хорватії у другій половині ХVІІІ – на початку ХХІ ст.”

251 „Загребська українстика”

Більшість статей в обидвох книгах це – передруки раніше публікованих праць. На жаль, без наведення джерела їх першої публікації. У деяких статтях повторюється одна і та сама тематика, головним чином, переселення. Було б раціональніше, якби автори замість тринадцятих, дев'яток або трьох статей написали по одній, але ґрунтовній.

В обох книжках бракують рецензії на видання українців Хорватії, хорватів про Україну та інформації про важливі події їх культурно-громадського життя.

Віriamo, що ці прогалини буде усунено в наступних випусках „Українців Хорватії”.

21 грудня 2020 р.

**Проф. Микола Мушинка,
д-р філол. наук,
академік НАН України,
Пряшів, Словаччина**

Третя книжка Славка Бурди „Українці Хорватії”

Українці Хорватії. Матеріали та документи. Книга третя. Упорядник Славко Бурда. Загреб, 2021– 386 с. ISBN 978-953. 9627-4-4.

Третя книга серії „Українці Хорватії” містить наукові праці та статті шістнадцятих авторів. Переважно, це – передруки раніше публікованих статей здебільшого за межами Хорватії (з наведенням першоджерел передруків), але є й статті, публіковані вперше. Оскільки в ХІХ ст., крім галичан, відбувалося досить інтенсивне переселення русинів південної Польщі та Східної Словаччини, вважаємо доцільним познайомити наших читачів хоча би коротко з цією малотиражною книжкою, яка на наш книжковий ринок не потрапить.

Після вступу упорядника (с. 8-11) книга відкривається уривками з монографії професора Київського університету ім. Б. Грінченка Галини Саган „Югослов'яни у ХХ столітті: Громадські та культурні зв'язки з Україною” (с. 12-130!), в якій розглянуто взаємини українців колишньої Югославії з Україною у ХХ столітті. Свою розвідку вона розподілила до 19 підрозділів. Найбільше уваги авторка присвятила темам: „Культурне життя української діаспори в Югославії в контексті презентації українства у світі”, „Діяльність українських товариств у Сербії та Чорногорії”, „Релігійне життя українців у 40-20-і роки ХХ ст.”, „Розвиток культурних і громадських контактів Хорватії, Боснії й Герцеговини та Словенії з Україною”.

Її перу належить і рецензія на другу книгу Славка Бурди „Українці Хорватії”, в якій подано 35 статей, переважно авторів з України: Миколи Нагірного (13 статей), Валерія Власенка (9), Галини Саган (3), Оксани Гулин, Ольги Фабрики-Процик та інших. Високу оцінку вона дала працям доцента Палермського університету в Італії Олега Рум'янцеву.

Третя книга Українці Хорватії

Чотирма статтями у третій книзі Славка Бурди „Українці Хорватії” представлено доцента Сумського державного університету Валерія Власенка. На перше місце слід поставити його працю про міжвоєнну польську дипломатію й українську політичну еміграцію в Балканських країнах: Болгарії, Румунії та Югославії, побудовану на маловідомих першоджерельних матеріалах. В інших статтях В. Власенко розглянув бібліотеки та клуби української політичної еміграції на Балканах у міжвоєнному періоді та Шевченківські свята у Югославії у цей період (за матеріалами паризького тижневика „Тризуб”).

Чотирма статтями представлений у збірнику й автор цієї рецензії: про лемків у Сербії та Хорватії, 80-річчя о. Романа Мизя, рецензіями на другу книжку „Українці Хорватії” та монографію О. Рум’янцева „Українські переселенці з Галичини на територію югославських народів у 1890-1990 рр. (Київ, 2008).

Три статті тут підписані доцентом Володимир-Волинського педагогічного фахового коледжу Миколою Нагірним „Особливості правосуддя Республіки Хорватія у сфері військових злочинців (за матеріали «Миклушевського процесу»)”, „Огляд праць дослідників української діаспори” та „Релігійне життя русинів і українців Хорватії...” (співавтор Олександр Савчук).

Патріарх югославської русиністики та україністики Юрій Лятак представлений у рецензованій книзі теж трьома статтями: про літературознавця Олексу Мишанича, театрознавця Юрія Шерегія та розвідкою „Роль українських культурних діячів у національному самоусвідомленні русинів на південнослов’янських землях”. Академіка Олексу Мишанича він вважав науковцем, „без доробку якого не можна сповна уявити культурне надбання цієї гілки українського народу, яка вже понад два з половиною століття проживає у згаданих країнах, відірвана від свого національного кореня” (с. 272).

У некролозі про Юрія Шерегія Ю. Лятак розглянув його театральну діяльність на Закарпатській Україні, у Словаччині та Югославії. В останній від 1967 по 1974 рік побував вісім разів, поставивши з аматорськими колективами 24 прем’єри. Театральна діяльність Ю. Шерегія в оцінці Ю. Лятяка вражає. Ось вона: „Статистичний баланс театральної діяльності Юрія-Августина Шерегія, який прожив 83 роки, виглядає так: поставив на сцені 230 різних п’єс, із яких 130 на Словаччині, а з цього майже дві треті музичні. Сам зіграв 126 постатей у своїх п’єсах. Написав 26 різних театральних творів, переклав на словацьку або українську мови 27 п’єс. Написав кілька підручників для театральних аматорів. Його „Методичний підручник для театральних аматорів” у 1967-ому році публікований і в Руському Керестурі в перекладі на літературну мову югославських русинів. Уся ця потужна спадщина поки що чекає наукової оцінки і заслуженого місця в історії української культури (с. 292).

Двома статтями представлено Янка Рамача („Огляд історії русинів у Югославії 1918-2000”) та „Тарас Шевченко в національному відродженні русинів Югославії

(1918-1941)”.

По одній – Славка Бурду („Українська громада Республіки Хорватії”), Владислава Рогвого („Підтримка українського студентства в Хорватії”), Євгена Пашенка („Історичні контексти в розвитку хорватської україністики в ХХ столітті”), Зиновія Книша („Перед походом на Схід”), Олесю Дроздовську („Становлення української преси Югославії”), Романа Мизя („О. Михайло Фірак – корифей української журналістики і публіцистики”), Миколу Нагірного („Огляд праць дослідників української діаспори”), Олега Рум’янцева („Внесок Івана Терлюка у збереження національної ідентичності українців Югославії”), Любомира Белея („Українці та українська мова на Балканах. Сербія, Хорватія, Боснія і Герцеговина”), Катарину Тодорцеву-Хлачу („Центральна бібліотека русинів і українців Республіки Хорватія”), Оксану Іванченко („Історія хорватських русинів та українців” – рецензія на книгу М. Нагірного).

Третя книга серії „Українці Хорватії” (як і дві попередні) є значним внеском у дослідження невеличкої, але активної національної меншини колишньої Югославії.

2. 01. 2022.

Четверта книга Славка Бурди „Українці Хорватії”

Українці Хорватії. Матеріали та документи. Збірник матеріалів. Підготував Славко Бурда. Міжнародна конференція в Загребі з нагоди 120-річчя переселення українців до Хорватії. Книга четверта. Загреб, 2021. – 174 с. – ISBN 978-953-96527-5-1.

Хорватія є невеличкою країною на Балканському півострові. Згідно з переписом населення 2011 р. в Хорватії жило 4 300 000 людей. З них близько двох тисяч зголосилося до української національності. Ця невеличка національна група однак має одинадцять культурно-освітніх українських товариств²⁵².

Четверта книга Славка Бурди відрізняється від попередніх двома аспектами: 1. Вона охоплює п’ятнадцять доповідей, виголошених на науковій конференції в Загребі з нагоди 120-річчя переселення українців до Хорватії; 2. Усі доповіді друкуються вперше і подані українською літературною мовою.

252 Енциклопедія історії України. Голова редколегії В. А. Смолій. Київ, 2013. – С. 412-413. Один з кращих дослідників історії і культури українців Хорватії Славко Бурда видав уже чотири книги під назвою „Українці Хорватії”. Про три перші ми вже писали. Подаємо звіт про четверту.

Книга відкривається коротким вступом упорядника, який представив учасників конференції, що відгукнулися на його заклик. На жаль, як це часто буває, не всі зголошені надіслали свої доповіді до друку.

Історіографію теми конференції подав доцент Нововолинського інституту економіки та менеджменту Микола Нагірний у доповіді „Хорватські українці в фокусі української історіографії” (с. 8-21). На підставі глибокого вивчення літератури на цю тему (у статті наведено 92 посилань на літературу) автор доходить висновку: „Хорватські українці і надалі залишаються об’єктом розвідок переважно діаспорних дослідників. Водночас варто відзначити, що та невелика група українських науковців, хто всерйоз працює над тематикою української меншини у Хорватії, може похвалитися чималими здобутками, оскільки досліджено значний пласт питань: переселення, міжвоєнний період, структурно-організаційний розвиток, громадсько-культурне життя, виклики асиміляції, проблема використання назв „русини” та „українці” і багато іншого. Тож залишається сподіватися, що подальша робота у цих напрямках дозволить зберегти чималий культурний пласт спадщини хорватських українців, а також підняти рівень поінформованості про цю невеличку діаспору серед широкого загалу українського суспільства” (с. 21).

Доктор наук Філіп Шкіляні з Загребського університету у своїй доповіді на основі усних розповідей респондентів та їх нащадків розглянув процес поселення українців, національну та релігійну ідентичність українців у двох населених пунктах західної Славонії та в районі Бродського Посавля – Липовлянах та Бродській Посавині.

Галина Саган професор Київського університету ім. Бориса Грінченка, розглянула історію та сучасність релігійного життя українців Хорватії. Оскільки майже усі переселенці у Хорватію на початку XIX століття приїжджали із греко-католицьких сіл „Горниці”, Закарпаття та Галичини, вони і на нових місцях вважали себе греко-католиками і, зміцнивши свій економічний стан, будували греко-католицькі церкви за зразком церков у „старому краї”. Ці громади належали до Крижевської єпархії. Згідно з останнім переписом населення (2018) Крижавецькій єпархії належить понад 21 000 вірних, 46 парафій, 37 священників та близько 40 сестер-монахинь (с. 52).

Двома статтями в рецензованому збірнику представлений доцент

Сумського державного університету в Україні Валерій Власенко: „Мар’ян Тумір – громадсько-політичний діяч української еміграції в Югославії” та „До історії українського пласту в Загребі у 1930-і роки”. У першій – подано біографічну довідку про уродженця Коломиї Мар’яна Туміра (1898 р. н.), сім’я якого на початку Першої світової війни була евакуйована у м. Пржебуч у східній Чехії. У листопаді 1915 р. він повернувся у Коломию, де працював писарем у залізничному депо. У червні 1916 р. він переселився до польського міста Кальварія, а в жовтні 1917 р.

повернувся до рідного міста. У 1918 р. М. Тумір був мобілізований до Української Галицької Армії, а після її поразки і польського полону виїхав до брата в м. Осієк в Югославію. У 1929 р. прийняв югославське підданство. Працював робітником, перекладачем та диктором радіо. У 1946 р. в Берліні був арештований органами „Смершу” і засуджений на десять років таборів. У 1956 р. його було звільнено, однак у реабілітації відмовлено. Дальша доля не відома. Усе це автор довідався із його судової справи, яка зберігається в архіві КГБ.

Друга стаття В. Власенка присвячена історії українського Пласту в Загребі у 30-х роках.

Мабуть, найціннішим матеріалом у збірнику є розвідка Олега Рум’янцева та Ярослава Мишанича „Листи Ореста Власова до Олекси Мишанича (1967-1970)”. В основу розвідки покладено 24 листи починаючого українського поета колишньої Югославії до провідного українського літературознавця (публіковані повністю). У них бачимо велику увагу О. Мишанича до фахового росту майбутнього редактора української редакції радіо „Свобода” у Мюнхені. О. Мишанич не лише радив молодому поетові, як писати, та редагував і публікував його вірші в Україні, але й значною мірою постачав його літературою. Після еміграції О. Власова на Захід їх листування припинилося, однак наука О. Мишанича принесла свої плоди.

Троє авторів зі Львова (Ірина Ключковська, Оксана Трумко та Назар Данчишин) підписані під статтею „Міжнародний інститут освіти й культури та українці Хорватії” (с. 95-102), в якій розглянуто зв’язки українців Хорватії з цією організацією від її заснування у 1992 року до сучасності.

Доктор наук з Івано-Франківського університету Ольга Фабрика-Процька у своїй статті розглянула „Пісенність бачвансько-сремських русинів Войводини у спадщині фольклористів кінця XIX – половини XX ст.”. У ній подала короткий огляд пісень у записах Михайла Врабеля, Володимира Гнатюка, Дюра Біндаса, Осифа Костельника, Філарета Колесси, Вінка Жганця, Онуфрія Тимка, Миколи Мушинки. На основі аналізу записів пісенного фольклору вона дійшла висновку: „На сьогодні руснаки Воєводини це надзвичайно цікава і самобутня гілка української діаспори. Настільки самобутня, що може вважатися окремим народом. Зрештою, вони себе по-іншому й називають – руснаці, руснаки. У далекій Бачці стали своєрідним острівцем поміж інших національностей”(с. 108-109).

Доктор мистецтвознавства того ж Івано-Франківського університету Віолетта Дутчак темою своєї доповіді обрала: „Українські фольклорні фестивалі у світі”, зосередившись на їх жанровому, тематичному та комунікаційному аспектах.

Четверта книга Українці Хор.

У центрі її уваги опинились українські фольклорні чи фольклорно-етнографічні фестивалі на американському континенті. На її думку, перший всеукраїнський фестиваль української пісні, музики і танцю відбувся 1939 р. у Торонто. У 40-х роках хвиля українських фольклорних фестивалів охопила й українські громади в США. За її підрахунками, у другій половині ХХ-го століття на американському континенті було засновано 18 українських щорічних українських фестивалів: десять в США і вісім – у Канаді.

Слід зауважити, що серед русинів-українців в Словаччині такі фестивалі розпочалися вже у червні 1933 року в Пряшеві під назвою „Дні руської культури” з участю десять тисяч людей.

У післявоєнний період таких фестивалів (уже під назвою „фестивали (свята) української культури” було кілька десятків. Найбільше „Свято культури русинів-українців Словаччини” у Меджилабірцях розпочалося виступом 68 колективів та сім тисяч глядачів. Усі наступні щорічні Свята культури проходили у Свиднику з участю 40-60 колективів та 20-40 тисяч глядачів.

Олександр Саган, професор НАН України, розглянув тенденції розвитку церков і релігійних організацій в сучасній Україні станом на 1 квітня 2021 року, коли в Україні було зареєстровано 35 453 релігійних громад, з них 19 300 (54%) православних, 3 950 греко-католицьких, 950 римсько-католицьких та понад 10 000 інших релігійних громад. На його думку, особливістю нинішньої релігійної ситуації в Україні є наявність міжконфесійних і міжцерковних об'єднань церков і релігійних організацій. Найавторитетнішим об'єднанням є „Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій”, до складу якої входять 16 колективних членів (у статті перерахованих разом з їх керівниками). Чимало уваги автор присвятив намаганням Москви захопити владу в церкві України.

Професор Інституту дослідження української діаспори в Острозі Алла Атаманенко у доповіді „Публічна та культурна дипломатія українців Хорватії” (с. 129-134), розглянувши та пояснивши терміни „публічна та культурна дипломатія”, довела, що в Україні на цю тему проведено дослідження з немалими результатами (С. Бурда, В. Власенка, Г. Саган, М. Мушинки та цілий ряд інших дослідників). В останньому часі широко застосовується термін „культурна діаспора”, яка в Хорватії є невеличкою і постійно зменшується – від 2494 осіб у 1991 р. до 1878 у 2011 р. Головна причина – асиміляція.

Останні чотири роботи присвячені спогадам. Письменник та журналіст Павло Головчук у статті „Ми горді за це” (135-151) пише про свої зв'язки з прашівським дисидентом Петром Гроцьким (1942-2004), з яким він на початку 70-х років організував переправу самвидаву з України на Захід. Цей 18-сторінковий спогад П. Головчука варто було би передрукувати і у Словаччині, наприклад, у прашівській „Дуклі”, оскільки ця діяльність Петра Гроцького у нас зовсім не відома.

Письменник, учений-історик та політичний діяч Джуро Відмарович у

спогаді розповів про початки свого мандату посла Хорватії в Україні (с. 152-157). Він один з небагатьох послів в Україні, який уже в Києві протягом кількох місяців засвоїв українську мову, якою виголошував офіційні промови, давав інтерв'ю журналістам і подбав про те, щоб у його посольстві українська мова була домінуючою, тим більше, що разом з посадою посла він займав і посаду аташе з питань культури. Тим він здобув симпатії широких кіл українського народу, а з деякими колегами та колежанками (І. Драчем, Д. Павличком, Л. Талайданом, Л. Голотою, П. Мовчаном, М. Вінграновським та іншими) він утримував дружні зв'язки і після закінчення терміну перебування на посаді посла.

Упорядник чотирьох книг „Українці Хорватії” Славко Бурда поділився спогадами „Мої перші зустрічі та знання про Шевченка сягають у дитинство” (с. 158-169). По суті це – автобіографія автора, написана на фоні найвизначнішого письменника України, з яким він познайомився трирічною дитиною, завдяки батькові, що був головою української громади у Вербасі та баяністом оркестру, в репертуарі якого була пісня на слова Т. Шевченка. На проби оркестру батько брав і сина. Крім того, на горіщі їхньої хати зберігався великий портрет Т. Шевченка, який не вмщався на стіні їхньої маленької хати.

У його початковій школі розпочалися уроки української мови, на яких поезії Т. Шевченка були на першому плані. „Відтоді поезія Шевченка глибоко увійшла в мене і Шевченкові слова весь час зі мною, де б я не був, і це триває і до сьогодні, коли мені понад сімдесят літ” (с. 162). Великий вплив на його „шевченкознавство” мала його співпраця з українською секцією Радіо Новий Сад та щорічні таборювання української молоді.

Після однорічної військової служби та короткого побуту в Швеції у 1978 році він поселився у Бая-Луці, де активно залучився до роботи драматичної секції Українського культурно-мистецького товариства „Тарас Шевченко”. Одружившись, він разом з дружиною Ганною переселився у Загреб, де зараз же залучився до роботи Союзу русинів-українців Хорватії та став слухачем ректорату української мови філологічного факультету Загребського університету. Разом із студентами та викладачами університету він влаштував вечір Тараса Шевченка, який став щорічною традицією. Майже на кожному вечорі Славко Бурда виступав з доповіддю про Т. Шевченка. У цей час пожвавились і його зв'язки з Україною. Як секретар (1991-2009) та голова (2004-2008) ghjgСоюзу русинів та українців Хорватії, він кілька разів відвідав Україну, вважаючи її своєю батьківщиною. Особливо приваблювали його місця й установи, пов'язані з Т. Шевченком. З кожної подорожі він повертався з літературою про свого улюбленого поета.

Під час Вітчизняної війни в Хорватії Славко Бурда провів шість українсько-руських літніх шкіл. З його ініціативи та інших у Загребі було поставлено величавий пам'ятник Т. Шевченкові та видано його твори й книжки про нього хорватською мовою.

Магістр Київського університету ім. Бориса Грінченка Святослав Рублик поповнив вище наведену автобіографічну статтю розвідкою „Діяльність Славка Бурди у організації діаспорного життя українців Хорватії” (с. 170-174). Він підкреслює, що С. Бурда приїхав до столиці Хорватії 1980 року 30-літнім юнаком. Дальших сорок років перебування в Загребі „були наповнені активною діяльністю, не лише в Хорватії, а й в Україні, Угорщині, Словаччині, Чехії, Сербії, Боснії, Австрії, Німеччині, Італії та в інших країнах” (с. 170). Чимало роботи ним було зроблено в рамках Європейського та Світового конгресів українців. Автор згадує лише найважливіші його посади: член Статутної комісії СКУ (протягом десяти років), перший заступник голови ЕКУ; член президії УВКР, член Президії Всесвітньої федерації лемківських українських організацій. Чільні керівні посади він займає і в українських організаціях Хорватії. Тут, крім посад в громадських організаціях, він був членом редколегії друкованих органів: „Нова думка”, „Вісник”, „Думка з Дунаю”, „Радіо Загреб” та автором десяткох книжок про українців Хорватії. Чималу роль зіграв Славко Бурда у відзначенні 100-ліття еміграції українців до колишньої Югославії. У другій половині 90-х років С. Бурда обіймав посаду політичного секретаря Союзу русинів та українців Республіки Хорватії. Його заслугою були відкриті класи з вивченням руської та української мов в т. зв. „малих” школах. З його ініціативи 1992 р. було підписано угоду про співпрацю з Львівським університетом, у 1995 р. засновано Центральну бібліотеку русинів та українців РХ. 1997 р. він ініціював щоб Союз русинів і українців РХ став кандидатом на постійне членство в ЕКУ та СКУ. У 1998 р. він був організатором фестивалю „Петроський дзвін”, спонсором якого став президент Хорватії Франьо Туджман. У тому же 1998 р. він був організатором святкування 80-річчя проголошення незалежності УНР, а у 2000 році 100-річчя еміграції українців до Хорватії.

З 2010 по 2021 рік діяльність Славка Бурди була в основному зосереджена над організаційною роботою в Українському товаристві в Загребі, організації заходів і святкувань, наукової роботи, зокрема проявилася в написанні книжок і статей та дипломатичній роботі.

Четверта книга Славка Бурди „Українці Хорватії” є вагомим внеском у дослідження однієї з найменших українських діаспор в Європі²⁵³.

14. 01. 2022.

253 У літературно-мистецькому та публіцистичному часописі «Дукля», який видає Спілка українських письменників Словаччини в Пряшіві в номері 1 за 2021 рік на сторінці 86 опублікована рецензія Миколи Мушинки під назвою «Вийшла друга книга «Українці Хорватії», а в №1/ 2022 в 2022 році академік Микола Мушинка публікує рецензію на четверту книгу на 92 сторінці під назвою «Четверта книга Славка Бурди «Українці Хорватії»

Вітальний лист від Президента Світового Конгресу Павла Грода

World Federation of Ukrainian Women's Organizations
 Світова Федерація Українських Жіночих Організацій

21 вересня 2021 р.

Дорога українська громадо Хорватії!

Від імені Світової Федерації Українських Жіночих Організацій та від себе особисто сердечно вітаю Вас з 120-літтям поселення на хорватських землях. СФУЖО разом зі своєю мережею в майже 30 країнах світу приєднується до відзначення цієї знаменної події, високо поцінуючи видатні здобутки всієї української громади в Хорватії, інтегральною частиною якої є українське жіноцтво.

СФУЖО висловлює глибоку вдячність всім українцям, хто упродовж 120 років палко служив об'єднанню української громади на хорватській землі, щиро шануючи українську мову, національну культуру та духовні цінності нашого народу, розбудовуючи українське релігійне життя, підтримуючи Україну, виховуючи покоління молодих українців у великій любові до землі своїх батьків та в бажанні розвивати справу своїх попередників.

120-та річниця поселення українців у Хорватії збігається з 30-літтям ювілейним найважливішої дати в історії національного державотворення – Дня відновлення незалежності України. Для всієї української діаспори соборність та незалежність України в усі часи були головною метою та підвалиною єдності. Тому сьогодні особливо важливо є Ваша підтримка України, насамперед у боротьбі з російською агресією, у втіленні в життя її євроінтеграційних і євроатлантичних прагнень та в просуванні інтересів України перед хорватською владою і міжнародною спільнотою.

Щиро бажамо всім українцям Хорватії, включно й організаторам цього відзначення - Українській громаді Республіки Хорватія та Українському культурно-просвітньому товариству «Кобзар», міцного здоров'я, невичерпної наснаги для здійснення всіх Ваших починань та подальшої плідної праці на зміцнення української спільноти в Хорватії, родини світового українства і України!

З повагою,
За Світову управу СФУЖО

Селенія Петрусєв
Виконуюча обов'язки Голови СФУЖО

Світова Федерація Українських Жіночих Організацій є міжнародною координаційною набудовою українських жіночих організацій у світі, яка була заснована в 1948 р. СФУЖО має акредитацію в Департаменті глобальних комунікацій і консультативний статус в Економічній і соціальній раді ООН та членство при ЮНІСЕФ. Мережа СФУЖО діє у 29 країнах світу.

Executive Office: 145 Evans Avenue, Suite 203, Toronto, Ontario M8Z 5X8 Canada
 Facebook: WFUWO at the UN & Світова Федерація Українських Жіночих Організацій
 E-mail: wfuwo.office@gmail.com

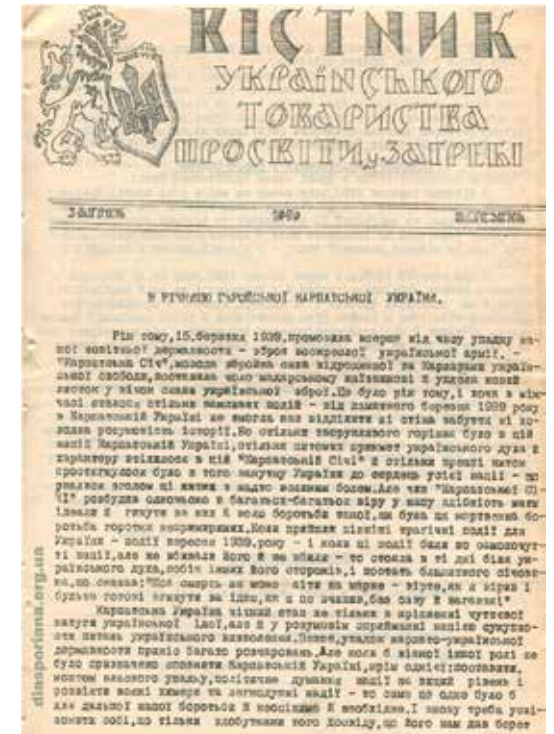
Вітальний лист від СФУЖО

Меморіальна дошка «Просвіта» - Загреб

Документ, установа

Документ, газета

Документ, підтвердження

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ / МАТЕРІАЛИ ТА ДОКУМЕНТИ

Книга п'ята

Матеріали зібрав та до друку збірника підготував

Славко Бурда

Книга видана за підтримки Ради національних меншин Республіки Хорватія
Запис СІР доступний у комп'ютерному каталозі Національної та університетської

бібліотеки в Загребі під номером 001146648

ISBN978-953-96527-6-8

Загреб, 2022 р.

